

श्रीआत्मानन्द-जैनग्रन्थरत्नमालाया सप्तसप्ततितमरत्नम् (७७)

याकिनीमहत्तरासुतु-श्रीमद्-हरिमद्रसूरिसद्व्यं

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ॥

श्रीमानदेवसूरिविद्वत्तद्वृत्युपेतम् ।

सपादक सशोधकश्च—

प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयचरणकमलचञ्चरीकः

चतुरविजयो मुनिः ।

प्रकाशयित्री—

भावनगरस्था श्री जैन-आत्मानन्दसभा ।

१७३

माघपुर्या आनन्द मुद्रालये मुद्रितम् ।

वीरसप्त २४५०

आत्मानन्द २९

{ विक्रमसप्त १९८०
{ ईसवीसन १९२४

मुद्रक—

धानद प्री-टीप प्रेस-मैनेजर

गुलाबचंद लल्लुभाई शाह

भायनगर

प्रकाशक—

बलभदास त्रिभुवनदास

गांधी-से. धी जेल संस्था

मुद्रक—

॥ न्यायाभोनिधि-श्रीमद्विजयानन्दसूरि ॥

जन्म १८९०

मृता १९५२

ग्राम श्री-टीग प्रेम-भावनगर

प्रस्ताविक निवेदन

आ श्रावकधर्मविधि प्रकरण नामनो अति प्राचीन ग्रन्थ घणी प्रसिद्धिमा आव्यो होय एम जणानु नयी कारणके घणा इस्तलिखित प्राचीन पुस्तक भण्डारोनी तपासना परिणामे हु बेज पुस्तको मेळची शक्यो छु जो आ ग्रन्थनो विशेष प्रचार थयो होत तो घणा आदर्शो मळी आवत आ अपूर्वग्रन्थ नष्ट न धाय अने लोकोना उपयोगमा आवे तेवा हेतुथी आ लघु पण रहस्यपूर्ण ग्रन्थने जनसमाज आगळ जाहेरमा मूकवा प्रयास कर्यो छे

आ प्रकरणनु जेवु नाम छे तेवुज तेमा वर्णन छे तेथीज आ प्रकरणनु जे नाम राखवामा आव्यु छे ते यथार्थ छे जो के आ प्रकरणमा जे विषयनु वर्णन छे तेज विषयनु वर्णन आ प्रकरणना कर्त्ता याकिनीमहत्तरासूनु श्रीमद् हरिभद्रसूरिए आवश्यक-वृद्ध्युत्तिआदिमा घणा विस्तारपूर्वक गुथेलु छे परतु तेवा अति-गहन प्रथोनु अवगाहन नहि करी शकनार अल्पबुद्धिमाळा जिज्ञासुथो आया विषयथी सर्वथा अज्ञात न रहे एवा उदेशथी तेओना उपकार माटे आ प्रकरणनी रचना थइ होय तो ते सभावनीय छे

आ प्रकरणना कर्ता असाधारण विद्वान् अने सकलजिना-गमपारगामी होवार्थी एमनी कृतिमा सहज गभीरता आवे ए स्वभाविक छे आ प्रकरणमा रहेला गभीर आशयोनु स्पष्टीकरण करवा माटे कोइक महर्षि महाशये आ प्रकरण उपर विस्तृत टीका

लखी हती एम आ प्रकरणी प्रशस्तिना आद्य काव्य उपरधी स्पष्ट जणाय छे परतु ते टीका साप्रत कालमा कोइ पण ठेका सेना पुस्तक भहारमा दृष्टिगोचर यती नथी ए विस्तृत टीकाना आधारे श्रीमान् मानदेवसूरिण मार्गदर्शकरूप आ टीका रची छे ए प्रशस्ति उपरधी स्पष्ट थाय छे

आ प्रकरण प्राकृत भाषामा एकसो बीस गायामा गुयेलु छे तेमा श्रावकधर्मना स्वरूपने देखाइवा रूप मुख्य विषयनु अने बीजा केटलाएफ मुख्य विषयना अगभूत अवातर विषयोन पण वर्णन छे

आ प्रकरणी अतिम गायामा—“ भवविरहवीथभूओ ” एवो पाठ होवाथी अने वृत्तिमा पण—“ इह च ‘ विरह ’ इति सितावरश्रीहरिभद्राचार्यस्य कनेरक ” एवो उल्लेख करवाथी तेमज विरहपदाकित सयला प्रथो याकिनीमहत्तरासुनुश्रीहरिभद्र-सूरिण परेला छे एम जिनेश्वरसूरि, अभयदेवसूरि, मुनिचद्रसूरि विगेरे घणा प्रमाणिक आचार्योने पण अभीष्ट होवाथी प्रस्तुत प्रक-रणना कर्ता श्रीमद् हरिभद्रसूरि निर्विवाद सिद्ध थाय छे

-
- १ एव धीहसिगदसूरिचिते तरेऽत्र वृत्ति मया प्राय पूर्वनिबद्धशतिसशतो दिग्ज्ञानरूपामिनाम् । ’
- २ इति विहितवतोऽवृत्तिमता स्वगन्त्या यदभियन्तममीशापूरि पुण्य मयाऽऽप्तम् । तदुदितशुभमन्त्या धर्ममेवति भव्या ! विदधतु यतिगत्वा सापुगमानदेवा ॥ २ ॥ ’

શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિના સમય નિર્ણયમાટે હાલમા બે મત પહેલા દેખાય છે તેમા એક પદ્મ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ આદિ ઘણા આચાર્યોના ઉલ્લેખના આધારે શ્રીમદ્નો કાલનિર્ણય છઠ્ઠી શતાબ્દી અને વીજો પદ્મ પ્રાકૃત " કુવલયમાલાકથા " ના ઉલ્લેખને આધારે આઠમી શતાબ્દી સિદ્ધ કરે છે માટે શ્રીમદ્ના સમય નિર્ણયના વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ મુદ્રિત ધર્મસમ્રહણી ઉપર મુનિશ્રીકલ્યાણવિજયજીએ લખેલી વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના અને શ્રીયુત જિનવિજયજી સંપાદિત સાહિત્ય સંશોધકનો વર્ષ ૧ ઇ.ક ૧ જોડ લેવો

આ પ્રકરણના ટીકાકાર શ્રીમાન્ માનદેવસૂરિનો સમય નિર્ણય કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે કારણકે ઇમના સનધમા સાક્ષાત્ કોઈ પ્રયત્ન પ્રમાણ મને મઠી શક્યુ નથી તેમજ લઘુશાતિના કર્તા વિગેરે અનેક માનદેવસૂરિ થયા છે તેમાથી કયા માનદેવસૂરિએ આ ટીકા કરી ? એ કહેવું પ્રમાણના અભાવે દુર્ઘટ છે

પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ હસવિજયજી મહારાજના સ્વર્ગવાસી શિષ્ય મુનિશ્રીદૌલતવિજયજીના સદુપદેશથી સૌરાષ્ટ્રદેશમા આવેલા માગરોઠ વઢરના રહેવાસી હાલ મુશ્કેલ વસતા ઉદારાશય શેઠ પ્રેમજી નાગરદાસ, શેઠ જમનાદાસ મોરારજી અને શેઠ ફુલચંદ બેલજીએ આ પ્રકરણ છપાવવામા જે આર્થિક સહાય કરી છે તે માટે તેમના આ શુભ કાર્યની કોઈ પણ પ્રશસ્તા કર્યા વિના રહેશે નહીં

આ સંટીક પ્રકરણ તૈયાર કરવામા બે પુસ્તકોની જ મદદ મઠી છે તેમા અપુસ્તક ભાઘારકર ઇન્સ્ટીટ્યુટનુ હતુ જે ગૂજરાત

पुरातत्त्व सशोधक मंदिरना आचार्य श्रीयुत-जिनविजयजी मारफत अने बीजू च पुस्तक पाटण सागरगच्छना पुस्तक उपरयी उत्तरपेलु पूज्यपाद प्रवर्तक श्रीमत्कान्तिविजयजी महाराज पासेयी मज्यु हतु आ वत्रे पुस्तको घणा अशुद्ध हता था प्रकरणनु सशोधन करवामा आगमप्रकरणादिसशोधक श्रीमत् सागरानंद-सूरिजीए जे मदद करी छे तेमना ते उपकारने हु कदी भूली राखतो नयी

उपर यतापेल वत्रे पुस्तकोना आधारे घणा प्रयत्नयी आ सटीक प्रकरण शोधने तैयार कर्युं छे तो पण अक्षरयोजकना दोषयी के दृष्टिदोषयी कोइ ठेकाणे अशुद्धि रहेवा पामी होय तो ते ठेकाणे वाचक महारायो सुधारीने वाचरो एवी नम्र प्रार्थना करी विरमु ह्यु

लि मुनि चतुरविजय.

श्रावकधर्मविधिप्रकरणगाथाकाराद्यनुक्रमः ।

गाथाचपाद	गाथा	इह सहस्रम्कलाण	८२
अइसेसइड्ढिधम्म-	६७	उचिय सेवइ विन्ति	७
अत्राईण सुद्धाण	१०१	उड्ढाहोतिरियदिसिं	८९
अप्पडिदुप्पडिलोहिय-	१००	उस्सुत्तमणुवइइह	२४
अच्यमे पुण विरई	११६	उस्सुत्तमायरतो	२३
अविरुद्धो वयहारो	११४	उस्सुत्त पुण एत्थ	२६
अह मन्नसि होइ चिय	४३	एए पुण विशेषा	८
अह सो सन्मदिट्ठी	४५	एएसु चिय रवणा-	६२
अहिगारिणा सु धम्मो	३	एएहिं तदहिगारि-	१२
आवयपरिहाणीए	११८	एत्तो चिय तेसिमुव-	२८
आरमे मिच्छत्ते	३८	एत्थ उ सावगधम्मे	१०९
आरमे विव मिच्छे	३७	एत्थ य पासत्थाई-	२२
आह तिहाऽणुमई ज	३५	एत्थ पुण अइयारा	१०३
आहारदेहसकार	९९	एमाइ बहुविगण	२७
इच्छापारिमाण खलु	८७	एय अणुतरुत्त	३२
इड्ढीओ शेगविहा	५८	एवमसतो वि इमो	१०८
इय आरमेऽणुमई	४१	एव वाया न भणइ	३३
इय मिच्छाओ विरमिय	४४	एव सवासकओ	४२
इय सपरपकराविसय	३१	ओगाहइ तत्येव उ	५१
इहरा ठएइ कये	२९	करदाणेण य सन्वे	४०

धरसन्नममुहरेषा-	३४	ता वह रुधासाणुम-	३६
काम सहावसिद्ध	६४	विधि तिया तिधि	७४
कालतिण्ण य गुणिया	७६	तित्यकरभत्तीए	१०७
करा देसे एग	९३	तिविह तिधिहेणिको	७९
कटण्ण कुक्कुइय	९४	तुले जीवत्ते वह	९०
रवणे येयावणे	६१	थूलगपाणिवहस्ता	७८
रेत्ताइहिरणाई	८८	थूलमुसावायस्त य	८१
गहणा उवरि पयत्ता	१०५	थूलाटत्तादाणे	८३
गिहि धम्मकहापीई	९	दिसिवयगहियस्त दिसा	९७
गुग्गूले सुयधम्मो	७९	धिज्जाईयगिहीण	६०
गुरुयिणओ तह फाले	१०	न करेइ सय मिच्छ	१९
गोसे भणिको य विही	१२०	नमिकुण यद्धमाण	१
जइविस्तामणमुपिको	११९	नवफारेण विबोहो	११२
जइ राया सिद्धजणो	३९	निवमेज्ज तत्थ सद्धो	१११
ज सा अहिगयराओ	७०	निस्तकिय निष्कलिय	४६
घत्तत्यसइहाण	६८	निस्तकियाइरुव	४७
तत्थ तिहा सम्मत्त	१४	परदारस्त य विरई	८९
तत्थहिगारी अत्थी	४	परल्लोगहिय सम्म	२
तम्हा निघसईए	१०६	पासत्थोसण्णुसील-	२१
तह अण्णतिथियाण	१९	पुव्वपुरिसा जहोइय	५६
तह चेईइरगमण	११३	पूय च असणपाणा-	९९
तह शत्थदडविरई	९३	पच उ अण्णुव्वयाइ	७२

बाह्यगदोसविवक्तो	११९	सच्छदमइविगपिय	२९
बधवहृद्विच्छेय	८०	सम्मत्तमूलिया ऊ	१३
भगसय सीयाल	७३	सम्मा पलियपुहुत्ते	७१
मणययणकायदुप्पणि-	९६	सव्वजणवल्लहत्त	११
मिच्छत्तमणोगनिह	१६	सव्वे दुवालसग	९२
लोगुत्तमदेवन्मि वि	१८	सव्वे सव्वमयाइ	९४
वज्जइ इत्तरिअपरि-	८६	साहन्मियवच्छल्ल	६३
वज्जइ इह आणयण-	९८	साहन्मियउच्छल्लन्मि	६६
यज्जइ इह तेणाहड	८४	सिक्खरावय तु पत्थ	९९
वज्जइ उट्ठाइकम	९०	सुत्तविउद्धस्स पुणो	११७
वज्जणमणतगुयारि	९१	सुत्ता उवायरक्खण-	१०४
ययणविसवायाओ	३०	सुत्तापडिक्कुट्ठो जे	६
विउगच्छ त्ति व गरहा	४९	सुलमा अमूढदिट्ठी	६९
विचिणिच्छ देस एग	९९	सुस्तूस धम्मराओ	६९
विचिणिच्छाए विजा-	९७	सभवमहिगिच्छेय	७७
वदणपूयणसकार-	२०	सलेहणा य अते	११०
वदणमेय मल्लाइ	१७	ससयकरण सका	४८
सच्चित्तनिक्खिअवणय	१०२	होति समत्थो धम्म	९
सच्चित्त पटिवद्द	९२		

श्रावकधर्मविधिप्रकरणवृत्त्यतर्गतपद्यानामकारादिक्रमः ।

पद्याद्यचरण*	पत्राक	पद्याद्यचरण*	पत्राक*
अग्निर्दहति नाकाश	४२	उचिञ्चत्तेण पवित्री	१०३
अत्यस्मि रागभावे	१०८	वचिया य दाण्णिरिया	१०३
अनिरिक्खया पमञ्जिय	८९	उत्सर्गब्रह्मचारित्व-	१०५
अप्पगाथमहत्थ	४९	उवसामगसेडिगयस्स	१६
अर्थी समर्थं शास्त्रेणा-	८	उसरवेस दद्धेल्लय	१६
अलियमुवघायजणय	४५	एगाहिअयेहिअतेहि-	६३
अयहितगति समतात्	१०६	एमेव अहाळ्वे	२८
अविराहियसामखस्स	५१	एमेव जारिसेण	२३
अमदृशागुण तस्मात्तस्मा-	४६	एमेव य मूलुचर	२३
आणाए चेव चरण	८	एय पि जुञ्जइ चिय	७
आद्य भावारोग्य	५	एव अप्परिवडिए	६३
आयुरपूर्वापूर्वे	१०६	एव कवारलमो	९
आलोयणाए विणए	१९	एव खु जतपीलण-	८२
आवस्सगसज्जाए	२२	एस कमो नरण्णु वि	१०७
आवस्सयाइयाइ	२२	ओसखो वि य दुविहो	२२
इच्छे वेयावडिय	१०८	ओसज्जो वि विहारे	२४
इह सलु कप शुद्ध सिद्धो	४६	कइया वचइ सत्थो	८४
इह हि रमणीशस्साच्चा-	३७	कक्कुकुया इमा या	२३
इगाले वणसाडी	८२	कयसामइओ पुब्बि	८९

कह सामाह्यलाभो	५	जा सजमया जीवे-	५१
काऊण तकरण चिय	८९	जीवतस्म इह जसो	१०७
काले दिखस्स पहे-	९६	जे दसणवावणा	६३
कालो इह विणेओ	१३	जो जेण धाहिच्चइ	१०८
का श्री श्रौण्यामजस्र	१०५	ज अखाणी कम्म	१०७
किइक्कम्म च पससा	७४	ज विसयविरत्ताण	१०५
कुणमाणो वि निविंत्ति	३८	तणसथारनिसणो	१०९
कुणमाणो वि य निरिय	३८	तरये मूढ ! मनागपि	९३
कुलनिस्माण विहरइ	२२	तत्र प्रणाम प्रणति	२
केई भणति गिहिणो	६८	तम्हा कम्माणीय	३८
कोउयभूर्इक्कम्मे	२२	तिथि पयोत्सवा सर्व	९४
कीणेषु विम्वणीजेषु	२	तिविहो होइ कुसीलो	२७
कीणम्मि उइणम्मि	१६	तिव्वयरे उ पच्चोसे	१०७
कीणो दमणमोहे	१६	तीयाइभावकहण	२२
केत्ते गडेह गोणे	८४	तीरात्तीरमुपैति रौति	१०४
गूत्सिराग पत्त	८०	वेसि नमो वेसि नमो	१०८
गोणो जहा थलतो	२२	तो कह खिज्जुत्तीण	६८
कषाग भजमाणस्स	८०	त्रिधा शुद्ध भैक्ष जलमपि	१०८
कोपइ चेइथाण	७६	दुप्पसइत चरण	९१
जम्हा न धम्ममग्गे	८	दुर्गतिप्रसृतान् जीवान्	७
जट चिरसच्चिअमिषण-	१०७	देसम्मि उ पासत्थो	२२
जट चेव उ मोक्खफला	६	दोसम्मि य सयमेत्त	१०८

धम्माधम्मपएसा	४३	पुमसस्या प्रवृत्तस्य	२
धर्मानुष्ठानवैतर्ध्यात्	६	पचासवप्पवत्तो	२३
धीरपुरिसपरिहाणि	५१	प्रेक्षापूर्ववृत्ता प्राय	१
नरएसु सुरवरेसु अ	१०७	यालखीमन्दमूर्खाणा	४५
न नरइ पमायजुत्तो	८२	ब्रह्मचारी गृहस्थश्च	११
नागमवचन तद्वत्	९	ब्रह्मदेवो ब्रह्मतपो	९२
नाणै नाणायार	२२	भखइ एय विभासा	२६
निरिलमरिल्लै सम्यग्	४९	मङ्गल शास्त्रसयध	१
निहाविगहापरिवज्जि-	५	मिच्छच्च जमुइय	१६
निहोस सारवत च	४५	मिच्छइसणमहण	१०२
निपुणधिपणाऽऽमुप्यान्	३	मूल द्वार प्रतिष्ठान-	१५
निर्जितमदमदनाना	१०७	य इह गदिता स्वा-	३७
पञ्चक्खाण तु तहा	६८	यदपि च वचस्तद्वत्ति-	४६
पडिसेवणपडिसुणणा	३२	यदपि च भवेदल्पमन्य	४५
पदमधीआ गिलाणे	२७	यल्लज्जनीयमतिगोप्य-	१०५
पासत्याईएसु	२३	यूनो वैदग्ध्यवत	६१
पासत्याई वदमा-	२४	यो येन रक्कस्तमनु-	९
पासत्या ओसखा	२१	रायविदूसगमाई	२३
पासत्यो ओमणो	२१	लद्धफलमाणमेय	६८
पाहुणविसेसदाणे	५७	वयसमणधम्मसजम-	५९
पिता दासो दासो म-	१०६	वहमारणअब्भक्खा-	१०७
पिंडविसोही समिई	५९	विपरीता त्वितरा स्यात्	५
		विमलमपि हि चेत	४८

शिवशर्ममूलमेक	१०८	साहम्मिय विरकरणे	१०७
शुक्रशोणितसभूत	१०५	साहृण्य वदणेषु	१०२
शुभ्रूपा चेहाय	६१	सिद्धार्थ सिद्धसपन्ध	२
शुभ्रूपाऽपि द्विविधा	६१	सीयलविहारभो खलु	७
श्रेयासि बहु विघ्नानि	१	सीयाल भगसय	६८
सकलविषयज्ञानापीन	५७	मुनिउणमणाइनिहण	४६
सत्तावरी विराली	८०	मुषिणगविजाकहिय	२२
स भयति कालादेव	५	सो दुविगण्णो भणिण्णो	२३
समुदितपदामादौ विद्वान्	२	सो पासत्थो दुपिहो	२२
सम्मत्तन्मि उ लद्धे	४	सोहग्गाइ निमित्त	२२
"	६३	सतगुणद्धायणा खलु	५१
सर्वस्यैव हि शास्त्रस्य	२	सविग्गसन्निभइग-	२७
सन्वजियाण जन्हा	६३	समत्तो उ इयाणि	२३
सन्वत्थामेण तर्हि	२७	सकृतप्राकृतमागध-	४४
सन्वा वि कदजाई	८०	स्फुटमुपगतप्रामाण्य	४५
सामाइय ति फाउ	८९	स्वशरीरेऽपि न रज्यति	१०७
साधजमणाययण	२९	होज्ज हु वसणप्पत्तो	२४

सटीकं—

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

॥ अहम् ॥

॥ न्यायाम्भोनिधिः श्रीमद्विजयानन्दसूरिभ्यो नमः ॥

याकिनीपहचराम्नुश्रीद्वरिषद्रमूरिसद्व्य

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

(श्रीमानदेनद्वरिविबुतवृत्त्युपेतम्)

द्वेषा धर्मप्रणेतार, नत्वा धीर जिनेश्वरम् ।

वदये श्रावकधर्माद्य-तन्त्रे श्रुतिं ममासन ॥ १ ॥

अत्र चाचार्यं शिष्टममयप्रतिपालनाय विद्वन्विनायकोपशा-
न्तये प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं चादाविद् गाथासूत्रमुपन्यस्तवान्—

नमिऊण वद्धमाण, सावगधम्म समासओ वोच्छं ।

सम्मत्ताईभावत्थ-सगय सुत्तणीईए ॥ १ ॥

“ नमिऊणे ” त्यादि ॥ इह हि शिष्टा कचिद्विष्टे वस्तुनि
प्रवर्तमानाः सन्त इष्टदेवतानमस्कारपुरस्सरमेव प्रवर्तन्ते । तदुक्तम्—
“ प्रेक्षापूर्वकृता प्राय , प्रारम्भेषु चतुष्टयम् । वक्तु युक्त विनेयाना,
प्रवृत्त्युत्साहवर्धनम् ॥ १ ॥ मङ्गल शास्त्रसवन्ध , शरीर सप्रयोज-
नम् । चतुष्टयमभिप्रेत, प्रत्यूहापोहि मङ्गलम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।
अथमप्याचार्यो नहि न शिष्ट इत्यत शिष्टसमयप्रतिपालनाय । तथा
श्रेयासि बहुभिन्नानि भवन्तीति । उक्तं च—“ श्रेयासि बहुविज्ञानि,

१ “ धनाचार्य ” इति अ पुस्तके । २ “ वृत्त्युत्साहवर्धन ” इति अ—पुस्तके ।

॥ अहम् ॥

॥ न्यायान्मोनिधिश्रीमद्विजयानन्दसूरिभ्यो नम ॥

याकिनीपदत्तराम्बुजुश्रीहरिभद्रसूरिसद्व्य

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

(श्रीमानदेनहरिविवृतवृत्स्युपेतम्)

द्वेषा धर्मप्रणेतार, नत्या धीर जिनेश्वरम् ।

वक्ष्ये श्रावकधर्माख्य-तन्त्रे वृत्ति समासत ॥ १ ॥

अत्र चाचार्य शिष्टसमयप्रतिपालनाय विग्रविनायकोपशा-
न्तये प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं चादाविद् गायाम्बुजमुपन्यस्तवान्—

नामिऊण वद्धमाण, सावगधम्म ममासओ वोळ्ळ ।

सम्मत्ताईमानत्थ-संगय सुत्तणीईए ॥ १ ॥

“ नामिऊणे ” त्यादि ॥ इह हि शिष्टा क्वचिद्विष्टे वस्तुनि
प्रवर्तमाना सन्त इष्टदेवतानमन्कारपुरस्सरमेव प्रवर्तन्ते । तदुक्तम्—

“ प्रेक्षापूर्वकता प्राय , प्रारम्भेषु चतुष्टयम् । वस्तु युक्त विनेयाना,
प्रवृत्त्युत्साहवर्धनम् ॥ १ ॥ मङ्गल शास्त्रसन्ध , शरीर सप्रयोज-

नम् । चतुष्टयमभिप्रेत, प्रत्यूहापोहि मङ्गलम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।

अयमप्याचार्यो नहि न शिष्ट इत्यत शिष्टसमयप्रतिपालनाय । तथा
श्रेयासि बहुविघ्नानि भवन्तीति । उक्तं च—“ श्रेयासि बहुविघ्नानि,

१ “ भद्राचार्य ” इति अ-युक्तक । २ “ वृत्त्युत्साहवर्धन ” इति अ-युक्तक ।

भवन्ति महतामपि । अश्रेयसि प्रवृत्तानां, वापि यानि विनायका
 ॥ १ ॥ ” इति । इदं च प्रकरणं सम्यग्दर्शनादिहेतुत्वात् श्रेयोभू-
 वर्ततेऽनो विप्रविनायकोपरात्तये, सिद्धा हरियम्, इष्टश्रेयसान्तुनि-
 प्राप्तपुण्यप्रभावान् । तदुक्तम्—“ तत्र प्रणामं प्रैणुनि-प्रहृता श्रे-
 यता प्रति । मनोषाक्याचेष्टात्, शिष्टेष्टेऽपि गति ॥ १ ॥
 पुसस्तन्या प्रवृत्तस्य, श्रेयसो जन्मवर्मणः । तेन न्यःकृतसामध्या,
 क्षीयन्ते विप्रदेतव ॥ २ ॥ क्षीण्यु विप्रवीजेषु, जायते निरुपद्रवा ।
 श्रोतृव्याख्याविषय-यापारुर्द्धपरम्परा ॥ ३ ॥ ” इति । तथा
 प्रयोजनादिरहिते प्रेक्षावन्तो न प्रवर्तन्ते, तदुक्तम्—“ सर्वस्यैव हि
 शास्त्रस्य, कर्मणो वाऽपि कस्यचित् । यावत् प्रयोजनं नोक्तं, तावत्त-
 त् वेन गृह्यताम् ? ॥ १ ॥ ” तथा—“ सिद्धार्थं सिद्धमवन्ध,
 श्रोतुं श्रोता प्रयतते । शास्त्रादौ तेन वक्तव्यं, सवन्धं मप्रयोजन
 ॥ १ ॥ ” अतः प्रयोजनान्प्रतिपादनार्थं च । तत्र “ तमिच्छन्
 वदन्मात्रं ” मित्यनेनेष्टदेवतानमस्कारमाह, अयमेव शास्त्रन्यायादिप्रो-
 पशमहेतुः । “ सावगधम्म ” मित्यादिना त्वभिधेयादिप्रयत्नम् । त-
 थाहि—“ श्रावकधर्मं समासतो वदये ” इति वदता सात्तान् भाववध
 र्मोऽभिधेयतया निर्दिष्टः । सामर्थ्याच्च तत्परिज्ञानात् । तत्रादि प्रयोजन
 साधनसाधनादिलक्षणञ्च मवन्ध इति समुदायार्थः । अथयवार्थं
 पुनर्यास्यालक्षणानुरोधोद्योचनीयः, तथैदम् (म सायम्)—
 “ समुदितपदाम्नात्ने विद्वान् यदेतिह महिता, तदनु च पद तस्यैवार्थः ।

१ विप्रविनायकादिति लक्ष्यम् । २ ‘ प्रवृत्तिः प्र- अ । ३ ‘ शिष्टेष्टे विषय
 गति ’ इति अ-पुस्तकम् । ४ ‘ पदमिह ’ इति च ।

नेन्थ विप्रहम् । निपुणभणिति तस्याऽऽनेप तथाऽभ्य च निर्णय,
 युधजनमता मूत्रव्याख्या भवेति पट्त्रिवा ॥ १ ॥ ” तथा—
 “निपुणधिपणाऽऽयुष्यान् शिष्यान्पेद्य तथेतरान्, गृह्णतिथपथान-
 र्थान् मार्थान् प्रतीत्य तथा परान् । यदिह वचमा भावार्थस्य प्रशा-
 सनमञ्जना, तन्निति विदुषा व्याख्यालक्ष्म प्रतीतमत परम् ॥२॥ ”
 इत्यादि । इह च गमनिकामात्रफलत्वान् प्रस्तुतप्रारम्भस्यानन्तरव्या-
 ख्यालक्षणानुरोधेन भूम्ना भावार्थकथन क्रियते । शेषव्याख्यालक्षण-
 योजना तु स्वयमेव सूचिर्भिर्घर्णनीया ॥ तत्र “ नमिऊण वद्धमाण ”
 मिति “ एमुं प्रहत्वे शडे ” इत्यस्य घातो “ एककर्तृकयो पू-
 र्णान् ” इति क्त्वा प्रत्यये ‘ क्त्वानुम (म) तूण-तुआणा ”
 इति प्राकृतलक्षणेन क्त्वन्तूणादेशे “ वगचजतदपयवा लोपाश्च च-
 ध्रुति ” इति तलोपे “इश्च क्त्यातुमतव्येषु” इतीकारेण ‘नमिऊण’
 मिनि भवति । नत्वा—प्रणिपत्य, कम् ? ‘ वर्तमान ’ वर्तमानतीर्था-
 धिपानिम्, अत्रापि “ सर्वत्र लवरा ” इति रलोपे “ नो ए ”
 इति नस्य एत्वे चैव प्राकृतपाठ । क्त्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियामापेक्ष-
 त्वाद्दुत्तरक्रियामाह—“ सावगधम्म समासप्रो वोच्छ ” मिति भा-
 वना -वद्यमाणाशब्दार्थास्तेषा धर्म -नि श्रेयसनिबन्धन सम्यक्त्वादि-
 परिणाम स, यतो नि श्रेयससिद्धि इति वचनात् तद्धेतुश्च बाह्य-
 चेष्टा कारणे कार्योपचारात् श्रावकधर्मस्तम्, ‘ समासत् ’ सक्षेपेणे-
 त्यात्मन प्रस्तुतप्रवृत्ते प्रयोजनमाह । ‘ वच्चे ’ अभिधास्ये, “ वचोऽत्त
 व्च ” इत्यादिना च प्राकृतलक्षणेन ‘ वोच्छ ’ मिति भवति । एव

सर्वत्र प्राकृतलक्षणप्रसिद्ध स्वयमेव दृश्यम्, सर्वं हि नोच्यते प्रत्य-
विस्तरमयात्, विशेषप्राय तु भ्रूणिव्याम । किञ्चिद् भावधर्मम् ?
इत्याह—“ सम्मत्तार्थभावत्यसगय ” सम्यक्त्वम्—अभिधास्यमान-
स्वरूपम्, आदिशब्दादगुत्रतादिमह, सम्यक्त्वादीना भावार्थ —पर-
मार्थ सम्यक्त्वादिभावार्थ, “ ह्रस्वदीर्घा मिथ ” इति यचनात्पूर्व-
पश्य दीर्घत्वम्, सम्यक्त्वादिभावार्थेन सगत—युक्तः सम्यक्त्वादि-
भावार्थसंगतम् । ‘ सूत्रनीत्या ’ आगमन्यायेन, अनेन तु सर्वज्ञा-
गमानुपूरया प्ररक्षणस्य प्रामाण्यमाह ॥ १ ॥

एवमाद्यगाथाया भङ्गत्वादिचतुष्टयमभिधाय श्रावकधर्मस्य प्र-
स्तुतत्वात् भावकपदस्यान्वर्थमाह—

परलोगहित्य सम्म, जो जिणययण सुण्णै उवउत्तो ।

अइतिव्यकम्मविगमा, सुक्कोसो सावगो एत्थ ॥ २ ॥

“ परलोग ” गाहा व्याख्या—जिनवचन य शृणोति स
श्रावक इति योग । तत्र “ श्रु श्रवणे ” अस्मात् लुणि प्रत्ययेऽ-
कादेशे षेयावादेशे च भावक इति भवति । ततश्च श्रवणक्रिया-
योगात् श्रावक, एव धातिप्रसङ्ग, प्रतिनियतश्च भावकव्यपदेशभागा-
गमे रूढ, यदुक्तम्—“ सम्मत्तम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण सा-
वओ होज्जा ” इत्यादि । ततो नियमयन्नाह—जिनवचन य शृ-
णोति स श्रावक । जिनवचनस्वरूपमाह—‘ परलोगहित्य ’ पर-
लोक—देवादिजन्म प्रधानजन्म धा तस्यै हित—पथ्य परलोकहितम्,
जिणवचनधवणादि परलोकोऽनुकूल एव भवति । सम्यगिति श्रवणे

क्रियादिशेषणम् । 'सम्यग्' अवैपरीत्येन श्रवणविध्याराधनेन,
 न तु च्छलान्त्रेपणादिनेत्यर्थः । श्रवणविधिश्चायम्—“ निहाविगाहा-
 परिष-ञ्जिण्हि गुत्तेहि पजलिउडोहि । भन्तिवहुमाणपुब्ब, उवउत्तेहि
 सुणोयब्ब ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तदेवाह—‘ उवउत्तो 'सि 'उपयुक्त'
 दत्तावधानोऽपरशुश्रूपापरिहारेण, तथा हि तत्त्वपरिणतेरभावात् ।
 तदुक्तम्—“ विपरीता त्वितरा स्यात्, प्रायोऽनर्थाय देहिना सा
 तु । या सुप्रनृपकथानरुशुश्रूपावस्थिता लोके ॥१॥ ” एवविधैश्रवणे
 हेतुमाह—‘ अइतिव्वकम्मविगमा' इति अतितीव्रस्य-अत्युक्तदस्य
 कर्मण-ज्ञानावगणीयमिध्यात्वादेर्विगमाद्-विनाशादतितीव्रकर्मविग-
 मादिति । “ ङ्सेळो दुहि लोप ” इति ङ्सेलोपे “ जस्ङ्स्यासु ”
 दीर्घत्वे चैव भवति । ततश्चातितीव्रकर्मविगमाद्धेतोर्ये शृणोति स
 श्रावक, नहि तीव्रकर्मविगममन्तरेण सम्यक्श्रवणसम्भव, परिणते-
 रभावात् । विशिष्टफल च श्रवणमभिप्रेतम्, तच्चैवमेव । तदुक्तम्—
 “ फह सामाइयलाभो ? तस्सव्वविघाइदेसवाघाई । देसविघाईफइग-
 अणतवइदीविसुद्धस्स ॥ १ ॥ एव ककारलभो, सेसाण वि ण्वमेव
 कमलभो । ” इत्यादि । शेष तु दूरभव्यस्य श्रवणमप्यश्रवणकल्पम्,
 तदुक्तम्—“ आद्य भागरोग्य, बीज चैपा परस्य तस्यैव । अधिका-
 रिणो नियोगा-वरम इय पुद्गलावर्ते ॥ १ ॥ स भवति कालादेव,
 प्राधान्येन सुकृतादिभावेऽपि । ज्वरशमनीपथसमयव-दिति समय-
 विदो विदुर्निपुणम् ॥ २ ॥ नागमवचन तद्वत्, सम्यक् परिणमति
 नियम एषोऽत्र । शमनीयमिवाभिनये, ज्वरोदयेऽकाल इति कृत्वा

॥ ३ ॥ ” इत्यादि ॥ ‘स’ इत्यादि । स इत्यनन्तरोदिष्ट ‘ऋष्ट’ प्रधान, गुटयश्चात्र न्यपदेशनिग्रन्धनभाजनत्वात् तस्य । यद्वा ‘शुक्ल’ शुक्लपाक्षिष ‘स’ एतस्वरूप श्रायक ‘अत्र’ प्रस्तुते, न तु श्रवणश्रियासबन्धमात्रेणेति गार्थार्थ ॥ २ ॥

ननु किमिति मन्व्यकद्वयनिग्रन्धनकर्मह्रासवानेधात्र श्रायोऽधिप्रियते नापर ? उच्यते—तस्यैव क्रियाफलयोगेन प्रस्तुतानुष्ठानाधिकारित्वादन्यस्य तत्करणे दोषसभयादित्याह—

अहिगारिणा खु धम्मो, कायध्वो अणहिगारिणो दोसो ।

आणामगाओ धिय, धम्मो आणाएँ पडिउदो ॥ ३ ॥

“अहिगारिणा” गाहा व्याख्या—अधिकरणमधिकार—प्रस्तुतश्रिया प्रति चाग्यत्वम्, स च प्रदर्शितकर्मह्रासलक्षणो ध्वय-माणाधित्वादिचिह्नव्यङ्ग्य, स विद्यते यस्यासायधिकारी, मत्पर्याये-श्रविधानान्, तेनाधिकारिणा । ‘खु’ इति निश्चयवितर्कसभावनानु-इति निश्चयादियचन सुनिपात । ततश्चाधिकारिणैव धर्म कर्तव्यो नापरेण, अधिकारिण एव श्रियाफलयोगात्, इतरस्य धानधस्यापि सभवात् । एतदेवावधारणफलद्वारेणाऽऽविष्करोति—“अणहिगारिणो दोसो” इति । अधिकारी यो न भवति सोऽनधिकारी—प्रतिपादित-प्रतीप तस्य दोष—अनर्थो धर्मकरण इति गम्यते, अनधिकारिणो हि विराधनानिग्रन्धनोऽर्थ एव । अत एवोक्तम्—“अविधिकृता-द्वरमवृत्तेमेव” । तथा चागम —“जह चेव उ मोक्खफला, आणा आराहिआ जिण्णिराण । ससारदुक्खफलाया, तह चेव विराहिआ, दोइ ॥ १ ॥” तथा—“धर्मानुष्ठानत्रैतध्यान्, प्रत्यपायो महान् भवेत् ।

रोद्रदु रौघजनको, दुष्पयुक्तादिवीपघात् ॥ १ ॥ ” ननु यद्यत्र रुघ
 चतुर्थभङ्गपतितरूपकोपमितचैत्यवन्दनाधिकारे प्रभिहितम् ?— “ एव
 पि जुज्जड चिय, तयणारभा उ नप्पल व जञ्चो । तप्पववायभावो,
 वि हदि ततो न जुत्तो त्ति ॥ १ ॥ ” इत्यादि । अत्र हि विधिही-
 नभावशून्यचैत्यवन्दनाया अपि लौकिकत्वेन लौकिकवन्दनाफलमुक्त-
 मैव, अत्रोच्यते—तन्वत्राप्येकान्तानाराधनाद्वारेण विराधनाजनिता-
 नर्थफलाभाव एवोक्त, न हि किल चिकित्साक्रियाभासमात्रन्यापारप-
 रोऽपि पुर्योऽत्र तथाविधचिकित्सापक्रियाकृतमपकारमवाप्नोति ।
 विराधनामङ्गावे तु तन्निवन्धनोऽनर्थ प्राप्त्य एव तत्प्रवृत्तेन
 प्राणिना । आराधनापक्षेऽपि यद् दर्शनलाघयादिनिदानमसद्विधानमा-
 घत्ते तन्निसत्त निरोपतोऽनर्थमवाप्नोत्येवामौ । तदुक्तम्—
 “ सीयलनिहारओ खलु, भगवतामायणानिओगेण । ततो भवो
 अणतो, किलेसजहलो जओ भणिय ॥ १ ॥ ” इत्यादि, तत्स्थित-
 मिदमनधिकारिण काण्ये दोष इति । अत्रैव हेतुमाह—“ आणा
 भगाओ चिय ” इति । आशा—सर्वश्रवचन तस्या भङ्ग—उल्लङ्घन
 तत एव, “ चिय चेय एवार्य ” इति एवकारार्थे चियनिपात,
 आशाभङ्ग एवात्र दोषकारणम्, शेषस्याशुभभावादेरत्रैवान्तर्भूतत्वात्
 नापरमित्युच्चारणार्थ । न वेतदेव कथं यदुताऽऽज्ञाभङ्गे दोषो धर्मस्तु
 न भवति ? इत्याह—“ धम्मो आणाणं पट्टिज्जो ” इति । “ दुर्गति
 प्रसृतान् जीवान्, चम्माद्धारयते तत् । घत्ते चैतान् शुभे स्थाने,
 तम्माद्धर्म इति स्मृत ॥१॥ ” इति वचनान् ‘ धर्म ’ उक्तस्वरूप,

‘ आज्ञाया ’ उक्तस्वरूपायामेव, “ टाडसिङ्गस्त्रीनाभिदेददात ” इति डेरेदादेश । ‘ प्रतिबद्ध ’ सबद्धो व्यवस्थित इति यावत् । तथा चोक्तम्—“ आणाण चिअ चरण, त भगे ” गाहा ॥ तथा—
“जम्हा न धम्ममग्गे, मोत्तूख आगम इह पमाण । विज्जइ छउम
स्थाण, तम्हा तत्थेव जइयन्न ॥१॥” इत्यादि । इति गायार्थ ॥३॥

अधिकारिणमेव च्छद्मस्थज्ञानिलक्ष्य साक्षादाह—

तत्पहिगारी अत्थी, समत्थओ जो ए सुत्तपडिकुट्टो ।

अत्थी उ जो विणीओ, समुत्थिओ पुच्छमाणो य ॥४॥

“ तत्पहिगारी ” व्याख्या—‘ तत्र ’ इति प्रस्तुते श्रावक-धर्म ‘ तत्र ’ एव व्यवस्थिते वा सर्वत्रैव धर्मे ‘ अधिकारी ’ योग्य क्रियाफलभागित्यर्थ । किंविध ? इत्याह—अर्थी समर्थको यो न सूत्रप्रतिवृष्ट । तत्रार्थ—प्रयोजनमभिधास्यमानलिङ्गगम्य यस्यास्ति सोऽर्थी, पुत्रपार्थेभु धर्मस्य प्राधान्यात् तत्राऽऽसेवनात्पर इत्यर्थ, न तु पापलिङ्गधर्मपध्यारुचिमान् । तथा समर्थ एव समर्थक, यावादेराट्टतिगणत्यात्म्यार्थिक कन्, “ जातौ वा स्वार्थे केल्लोला ” इति वा प्राकृत कप्रत्यय । ‘ समर्थ ’ शक्त, न स्वङ्गीकृतमपि धर्म परेभ्यो भंयान् त्यजति । तथा यो न सूत्रप्रतिवृष्ट, ‘ य ’ इति उदेशे, य एवविध सोऽधिकारीति योग, सूत्रेण—आगमेन प्रति वृष्ट—निवारितो नेति योग, कथंचिदर्थित्वसामर्थ्ययुक्तोऽपि शान्ते निवारितोऽनधिकार्येत्यभिप्राय । तथाऽन्यैरप्युक्तम्—“ अर्थी समर्थ शास्त्रेणापर्युदस्तो धर्मेऽधिक्रियते ” इति । एषा चार्थित्वादि-

गुणानामेवमेव प्रवर्तकनिरूपणाप्रवृत्तेरित्यमुपन्यास । तथाहि—
 नानार्थिनि सामर्थ्यनिरूपणात्सर, अर्थित्व एव तत्समवात् । अत
 एव कैश्चिदुच्यते—“ यो येन रक्षस्तमनुप्रवेष्टुमव्याहृतस्तस्य स
 एव पन्था । अर्थित्वसत्त्वोभजडेक्षणेन, नोर्द्धक्षणीयस्त्वमरेश्वरोऽपि
 ॥ १ ॥ ” न चासमर्थे शास्त्रपर्युट्टामपर्यालोचनावकाश, अस्माम-
 र्थ्यनेन शेषचिन्ताया निरवकाशत्वात् । अस्मामर्थ्यादिगुणाना कार्य-
 लिङ्गगम्य स्वरूपमाह—‘ अर्थी उ जो ’ इत्यादि, अर्थीति व्याख्ये-
 यनिर्देश, तुशब्द पुन शब्दार्थे । तत्तद्भावमर्थ — अर्थी पुन कथ
 लक्ष्य ? तत्राह—‘ यो विनीत ममुपस्थित प्रच्छन्न ’ तत्र विनी-
 त — धर्मप्ररूपः प्रति प्रतिपत्तिरूपाभ्युत्थानादिनिनय कुर्वन्तर्थाति
 लक्ष्यते, तथा सम्यग् उप—सामीप्येनोदित - धर्मश्रवणादौ व्यक्तीह-
 तमन्मुग्गीभाज, न तु प्रयोजनान्तरैरेव क्रोडीकृतत्वात्सन्मुखीन,
 तथा प्रच्छन्न “ प्रच्छन्नात्प्रायाम् ” इति धात्वा शतु “ न्तमाणा
 शान्तानयो ” इति माणादेशे प्राकृते पुच्छमाण इति स्यात् ।
 शीलार्थो वा “ शक्तिवय शीलेषु ” इति लट शानतादेश । ‘ प्रच्छन्’
 शीप्सन्, धर्मन्यरूपप्रहणविध्यादिकमिति गम्यते । - चशब्दस्तूक-
 द्वारेण त्रिभिर्गणि लिङ्गे समुन्तिते प्रायोऽर्थित्व परिपूर्ण लक्ष्यत
 इत्याह । इति गायार्थ ॥ ४ ॥

समर्थं व्याचष्टे—

होति समत्यो धम्म, कृणमाणां जो न वीहड परेसि ।

माडपिडमामिगुक्का—इयाण धम्माखमिणयाण ॥ ५ ॥

“ होइ समत्यो ” गाहा व्याख्या — भवति जायने ‘ समर्थ’

इति व्याख्येयम् । किंविध ? इत्याह—धर्ममित्यादि । ‘ धर्म ’
 उक्तस्वरूप चिकीर्षित ‘ कुर्वाण ’ इति वर्तमानसामीप्यनिर्देशान्
 करिष्यमाण—धर्म विधास्यमानो य ‘ न निभेति ’ नो व्रस्यति,
 “ भियो भार्गीहौ ” इति भियो भीहादेश । ‘ परेभ्य ’ आत्मव्य
 तिरिकेभ्य, “ कश्चित् पञ्चम्या ” इति पष्ठीभाव । परानाह—
 ‘ मातापितृस्यामिगुर्यादिभ्य ’ मात्रादय प्रतीता, तेषा इन्द्र कृत्वा
 ऽऽदिशन्दस्य यथायोग योग । ततश्च मातापित्रादिभ्यो न निभेति,
 अनेन च योनिसधत्ता बन्धनो गृहीता । तथा “ स्वान्यान्भिभ्य ”
 इत्यनेनापि रक्षकसहायादिरूपा राजामात्यमित्रादय उपात्ता । तथा
 “ गुर्वादिभ्य ” इत्यनेन धान्ययाद्यागता अपरधर्मदाताः कैलो
 पाध्यायादयश्च तदाश्रिताश्चोपात्ता द्रष्टव्या । एभ्यश्च किंभूतेभ्यो
 भय समयति ? इत्याह—‘ धर्मानभिज्ञेभ्य ’ अधिकृतधमादुरा
 लेभ्य, अधिकृतधमकुरालास्तु तदनुकूला एव भवेयुरित्यभिप्राय ।
 ततश्चैतेभ्यो यथोत्तरकालभानिभ्यो बहुतमादिभयनिबन्धनेभ्यश्च यो
 न विभेति स भयत्रयमुक्त समयोऽत्र द्रष्टव्य । इति गार्थ ॥५॥

सूत्राप्रतिदृष्टमाह—

मुत्तापडिकुट्टो जो, उत्तमधम्माण लोगविक्रपाए ।

गिदिधम्म बहु भण्णइ, इहपरलोए निहिपरो य ॥ ६ ॥

उचिय सेवइ वित्ति, सा पुण नियकुलकमागया सुद्धा ।

माहणउत्तियवइमा—ख सुद्धमुदाण नियनियगा ॥ ७ ॥

“ मुत्तापडिकुट्टो ” गाहा “ उचिय ” गाहा व्याख्या—सू

प्राप्रतिकुष्ट इत्युक्तस्यार्थमाह—“ जो उत्तमधम्माण ” इत्यादि ।
य इत्युद्देश, यत्तन्नेर्नित्याभिसवन्धाद् य एववित्र स सूत्राप्रति-
कुष्ट इति योग । ‘ उत्तमधम्माण ’ इति उत्तमधर्मैभ्य, प्राग्वत्
पञ्चम्या षष्ठी । ‘ लोकापेक्षया ’ लोकाग्रयेण, लोके हि—“ ब्रह्मचारी
गृहस्थश्च, घातप्रस्थो यतिस्तथा । ” इत्यादयो ये धर्मा रूढास्तेभ्य
सकाशाद् गृहधर्ममिति सामान्यनिर्देशेऽपि प्रप्रमानधिकृत श्रावकधर्म
‘ बहु मन्यते ’ ज्यायास प्रतिपद्यते, लोकधर्मापत्तयैव श्रावकधर्मं बहु
मन्यते, न तु लोकोत्तरयतिधर्मापेक्षयापीत्यगिनाय । इहपरलोके
विधिपरश्च सूत्राप्रतिकुष्ट इति सष्टङ्क । तत्रह—इत्यास्मिन् जन्मानि,
परलोके—अन्यजन्मनि, पृथक् पदे समाहारद्वन्द्वान् सप्तम्येकवचनम्,
विषयमप्रमी चैयम्, इहलोकविषये परलोकविषय इत्यर्थ । इहेति श्राव-
कधर्माधिकारनिरूपणानसरे वा परलोके विधिपर परलोकनिबन्ध-
नधर्मानुष्ठाने प्रकृतकल्पाराधनपरायण इति भाव । ‘ च, ’ समुच्चये
॥६॥ तथा ‘ उचिता ’ प्रकृतधर्माप्रतिकूला ‘ सेवते ’ आश्रयते ‘ वृत्ति ’ वर्त-
नम्, लोकधर्मविरुद्धवृत्तिपरिहाणोचितामेव वृत्ति य सेवते स सू-
त्राप्रतिकुष्ट इत्यर्थ । वृत्तिमेवाह—‘ मा पुनर्निजकुलक्रमागता शुद्धा’
मा तु वृत्तिर्निजकुलक्रमेण—स्वान्वयपरिपात्र्याऽऽगता—प्राप्ता शुद्धा—
तथाविधदोपरहिता, अनेन कुलक्रमागतामपि तथाविधाशुद्धा योनि-
पोषणादिका वृत्तिमनुचितामाह । मा तु ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानां शुद्ध-
शूद्राणां च चतुर्णां वर्णानाम्, शुद्धविशेषण शूद्राणां तथाविष्णीवरा-
दिव्यवच्छेदार्यम् । ‘ निजा निजा ’ आत्मीयाऽऽत्मीया, वीप्ताया द्वि-

रुतौ पूर्वस्य ह्रस्वत्वे के च प्राकृते ' नियनियगा ' इति भवति ।
ततश्चैवविधा वृत्तिं च य शुद्धा सेवते स सूत्राप्रतिकुष्ट इत्यावेदित
भवति ॥ ७ ॥

तदेव बहुमानविधिपरतोचितवृत्तिभिर्यथोपन्याससभविनीभि
सूत्राप्रतिकुष्टत्वमेवयोष्य साप्रत बहुमानित्वादिगमफानि प्रत्येक पञ्च
पञ्च लिङ्गानि जिज्ञापयिपुरचार्य सवन्धमारचयभिदमाह—

ए ए पुण त्रिण्येया, लिंगेहितो परोवयारीहि ।

ताड तु पच पच य, तिण्ह पि हवति एयाइ ॥ ८ ॥

“ए” गाहा व्याख्या—‘एते’ इति बहुमान्या (माना)-
दय, पुन शब्दो भिन्नवाक्यतायाम्, ‘त्रिण्येया’ ज्ञातव्या ‘लि
ङ्गेभ्य’ गमकचिहेभ्य, “भ्यमश्च हितो मुतो” इति भ्यसन्तमि-
दम् । ‘परोपकारिभि’ परोपकाराय धर्मन्यायान्यादानाशुचतैराचा
र्यादिभिरित्यर्थ । ‘प्रवर्तकान्भि’ इति कचित्पाठ, तत्रापि त
एव प्रवर्तका, आदिशब्दाद्वयकशिङ्गवाक्विपरिग्रह । ‘तानि तु’
लिङ्गानि पञ्च पञ्च ‘त्रयाणामपि’ बहुमान्या(माना)दीना ‘भवन्ति’
सन्ति ‘एतानि’ वक्ष्यमाणानि । इति गाथार्थ ॥ ८ ॥

सान्वेवाह—

गिदिधम्मकहार्षी, निदाऽसवण च तदगुकपा य ।

सविसेसजाणणिच्छा, चित्तनिवेशो तर्हि चेव ॥ ९ ॥

“गिदिधम्म” गाहा व्याख्या—‘गिदिधर्मकयाप्रीति’

१ “अत्राद्वय” य ।

प्रस्तुतश्रावकानुष्ठानकथने प्रेमेति परमार्थं, सा बहुमानजन्यत्वाद्-
 बहुमानगमक लिङ्गम्, एव सर्वत्र योज्यम् । तथा ' निन्दाऽश्रवण'
 प्रक्रमात् श्रावकधर्मनिन्दाया अश्रवणम् । ' च ' समुच्चये । ' तद-
 नुकम्पा ' निन्दाप्रवृत्तप्राणिकरुणा, साऽपि बहुमानकार्यमेव, तद्बहु-
 मानाद्धि तन्निन्दोद्यतान् आपदास्पद प्रतिपद्यमानोऽनुकम्पते, क्लिरय-
 मानानामनुकम्पास्पदत्वात्, न तु द्वेषि, पुरुषार्थानुपयोगात् । एव बहु-
 मानकार्यस्त्रमुत्तरयोरपि द्रष्टव्यम् । ' च ' समुच्चये । तथा सत्रिशेषा
 क्षान्तेच्छा—जिहाम्ना सविशेषज्ञानेच्छा, प्रस्तुतगतेति गम्यते । तथा
 ' चित्तनिवेशस्तत्रैव ' इति चित्तन्य—अन्तःकरणस्य निवेश—न्यास
 ' तत्रैव ' प्रस्तुतधर्म एव । इति गायार्थं ॥ ६ ॥

विधिपरताल्लिङ्गान्याह—

गुरुनिश्रयो तह काले, नियए चिद्गदणाडकरण च ।

उचियासण जुत्तसणे, सज्जाए सययमुवओगो ॥१०॥

“ गुरु ” गाहा व्याख्या—गुरुव—मात्रादय प्रस्तुतधर्मस्व
 दातारो वा तेषामुचितप्रतिपत्तिर्गुणविनय, स हि सर्वत्र धर्मभ्रष्टणादौ
 क्रियमाणो विधिपरता गमयति । तथा ' काले निजे चैत्यवन्दना-
 दिकरणम् ' तत्र चैत्यवन्दनाया निज काल सन्ध्यात्रयाल्लक्षण
 यदुक्त पूजानुपद्देश—“ कालो इह विष्णोओ, समाओ तिरिण
 ताव ओहेण । वित्तकिरियाऽविरुद्धो, अहवा जो जस्स जावइओ
 ॥१॥ ” ' चैत्यवन्दनादे ' इत्यादिशब्दान् प्रस्तुतधर्मभ्रष्टणप्रहणा
 देशोचिते काले करण—निधानम् । च प्राग्बन्त । तयोचिताने

सर्वत्र धर्मभ्रवणादौ, छन्दोमङ्गलभयादुत्तरेण समस्तनिर्देशा । तथा 'युक्तस्वर' उचितध्वनि सर्वत्र चैत्यवन्दनादौ । तथा 'स्वाध्याये' सिद्धान्तप्रसिद्धे 'सतत' सर्वदा 'उपयोग' उपयुक्तता, सर्वमेतदधिकृतेऽप्यत्र च नियमाण विधिपरता गमयतीतिविधिपरतालिङ्गत्वमस्य द्रष्टव्यम् । इति गायार्थः ॥ १० ॥

उचितवृत्तिलिङ्गान्याह—

सर्वजणवद्गहच, अगारद्विय कम्म वीरया वसथे ।

जहमत्ती चामतवा, मुलद्वलकपत्तण धम्मं ॥ ११ ॥

“सर्वजण” गाहा व्याख्या—‘सर्वजावल्लभत्व’ सक-

ललोकप्रियत्वम्, तद्धि समुचितवृत्तिवृत्त्यैव नियतयतीति उचितवृत्तौर्लिङ्गम् । तथा ‘अगारिहत्त’ अनिन्दित ‘धर्म’ जीविकालक्षणम्, “तत् ससृत्तान् सिद्धान्त माध्यमानाञ्च” इति वचनात्सिद्धायम्याया विवक्षितव्याः ममृत्तवृत्त ण्य मेलोप, प्राकृते तु ‘कम्म’ इति भाव्यम् । तथा ‘वीरता’ दैन्यानाभयणरूपा ‘व्यसने’ विपदि । तथा ‘यथाशक्ति’ शक्त्यनतिशयेण, प्राकृतत्वात्सख्यसमासेऽपि हीर्षं । ‘त्यागतपसी’ प्रतीते, “द्वियचनस्य ब्रह्मचरन” इत्यौतो जसि ‘आगतवा’ इति भवति । तथा ‘मुलधलदयत्व’ परमा र्थलक्षणत्व ‘धर्मे’ धर्मविषयम् । एतदप्यखिलमौचित्यवृत्तितिमित्तमेव प्राय इति लङ्गित्व सिद्धम् । इति गायार्थः ॥ ११ ॥

प्रकृत निगमयशाह—

एएहि तदहिगारिचण धुव लक्खणेहि नाऊण्य ।

गिदिधम्म गाहिआ, सिद्धतनिराहया इहरा ॥ १२ ॥

“ ७७ ” गाहा व्याख्या—‘ स्त्री ’ अन्तर्गतं स्त्री-
 विधि ‘ तदधिकारित्वं ’ प्रकृतश्रावकवर्गं चोक्तं । ‘ कुर्वन् ’ निश्चिन्त-
 लक्ष्यते तैरिति लक्षणानि-निश्चिन्तः सः-‘ इत्यादि ’ इत्युक्तं ‘ स्त्री-
 धर्म ’ प्रकृत प्राहयेत्, तद्वद्वारागोचरमित्येव गन्तव्ये । इत्युक्तं
 वा गृह्णाति, तेन वागोचरेष्वेवैवमेव, इत्युक्तं इत्युक्तं । गन्त-
 वाह—‘ निश्चिन्तविरुधना ’ सर्वज्ञानवस्तुना, इत्युक्तं इत्युक्तं—
 “ आलोचनाए प्रियम् ” इत्यादि । इत्युक्तं अन्तर्गतं, इत्युक्तं
 निरूपणमन्तराणि च प्राहरागामिन्येव । इत्युक्तं इत्युक्तं-११३३

तमेव प्राहुर्यायतयोदित आरकवर्गं मनेरुच्यते—

सम्मत्तमूलिया ऊ, पचाणुव्य गुणव्यना विन्नि ।
 चउसिक्तायमहिष्ठां, मानगधम्मा दुमानुमदा ॥१३॥

“ मम्मत्त ” गाहा व्याख्या—मम्यक्त्व स्त्री-प्रक-
 कारण यथा तानि मम्यक्त्वमूलानि, ‘ कम्मनाकृतवरां वा ’ इति
 पुँलिङ्गता । ‘ तु ’ अन्तर्गते, मम्यक्त्वमूलान्येव, नहि मम्यक्त्व-
 मन्तराण्युपगतमिभय । इत्युक्तं—“ मूल द्वार भविद्याननामा
 भाजन निधि । द्विपट्कस्यास्य धर्मस्य मम्यक्त्वमूलान्येव ॥१॥
 पञ्चेति मल्या, अणानि-लघूनि महाप्रतापेक्षया प्रवानि-प्रतीकान्य-
 एतानि । तथा गुणप्रगानि त्रीणि, पुँलिङ्गता प्राग्वत् । नत्य-
 रीति सत्या, शिक्षा-अभ्यास तत्प्रधानानि प्रवानि शिक्षाप्रवानि
 पुन चतु राद्येन समान सत्त्वात्वात् प्राकृतवादा, तैः सहित-युत

१ मध्यप्रवृत्तिः, “ इतिरित् स्वरूपार्थे ” सि० ५-३-१०
 तिरप्रत्यय ‘ एतानि ’ इति । अन्तर सिप्रत्यय सिद्धमिदं वान् ।

श्रावकधर्मोऽधिकृत ' द्वादशधा ' द्वादशप्रकारे भवतीत्यध्याहार ।
इति गाथार्थ ॥ १३ ॥

सम्यक्त्व तावदाह—

तस्य तिहा सम्मत्त, सइय उवसामिय सओवसम ।

मिच्छत्तपरिच्चाएण होइ तव्वज्जण चेय ॥ १४ ॥

“ तस्य ” गाथा व्याख्या—‘ तत्र ’ श्रावकधर्मे ‘ त्रिधा ’
त्रिप्रकार ‘सम्यक्त्व’ शुभात्मपरिणामविशेषरूपम् । त्रैविध्यमाह—
‘ क्षायिक ’ क्षयनिष्पन्नम्, तथा ‘ औपशमिक ’ उपशमनिष्पन्नम्,
तथा ‘ क्षायोपशमिक ’ क्षयोपशमाभ्या निष्पन्नम् । तत्स्वरूप सूत्र-
कृतैवैवमन्यत्रोक्तम्—“ मिच्छत्त जमुइएण, त गीएण अणुइय च
उवसत । मीसीभाउपरिणय, वेइज्जत गओवसम ॥ १ ॥ उवसा
मगसेडिगयस्म होइ उवसामिअ तु मम्मत्त । जो वा अरुयतिपुजी,
अएवमिच्छो लहइ सम्म ॥ २ ॥ रीएम्मि उइएणम्मि, अणु-
इज्जते अ सेसमिच्छत्ते । अतोमुहुत्तमेत्त, उवसमसम्म लहइ जीवो
॥ ३ ॥ ऊसरत्तेस दइडेएणय व विग्माइ वणदवो पप्प । इअ मि-
च्छस्स अणुदए, उवममसम्म लहइ जीवो ॥ ४ ॥ खीएे वसएण
मोहे तिविहम्मि त्रि भउनियाणभूयम्मि । निप्पच्चवायमउल, सम्मत्त
सइय होइ ॥ ५ ॥ ” इह च प्राधान्यात् क्षायिकादिप्रमेणोपन्यास,
अत पश्चानुपूर्व्या गाथाभि स्वरूपमेपा द्रष्टव्यम् । रोचकनिसर्गर-
च्यादिरूप ॥ तद्भेदान्तभाव्येवेति न पृथगुक्तम्, अत्र सत्तेपस्य प्र-
स्तुतत्वात् । तत्र सत्त्वाद्यश्रद्धानशुद्धात्माध्यवसायस्वरूपमप्रतो च
इयति । तत्र परोक्षज्ञानिनामुचिता उचितप्रवृत्तिनिवृत्तिव्यङ्ग्यम्, अ-

तस्तदभिधानमुत्सेन तत्रापि चानुचितनिवृत्तिपूर्वकत्वादुचितप्रवृत्तेरनु-
चितनिवृत्तिद्वारेण तावत्तत्स्वरूपमाविशिक्रीर्पुराह—‘मिच्छे’^१त्वादि ।
मिध्यात्वम्—अभिधास्यमानस्वरूप , तत्परित्यागेन—तत्परिहारेण
भवति जायते । यद्यपि तत् परमार्थत कर्मग्रन्थिभिदात् प्रादुरस्ति
तथाऽपि तस्यामपि मिध्यात्वपरिहारादय कारणीभवन्त्येवेत्यतद्वा-
वाभिधानम् । ‘तद्वर्जन’ मिध्यात्ववर्जनम्, चः पुनःशब्दार्थे,
मिध्यात्ववर्जन पुन ‘एतद्’^२वक्ष्यमाणम्, ‘एव’^३वा वक्ष्यमाण-
प्रकारेण, प्राकृतत्वाच्च “कगच—”^४इत्यादिसूत्रेण बलोपे समान एव
पाठ । इति गार्थ्य ॥ १४ ॥

तदेवाह—

न करेह सय मिच्छ, न कारवेह करंतमपि अरण्य ।

नो अणुजाणह मणसा, एव वायाएँ, काएखं ॥ १५ ॥

“न करे” इत्यादि व्याख्या—‘न करोति स्वय’ न वि-

धत्ते आत्मना ‘मिच्छा’ मिध्यात्वम्, प्राकृतत्वाच्चैवम्, ‘न क-
रयति’ न प्रयोजको भवति, मिध्यात्वमित्यनुवर्तते, ‘कुर्वन्तमप्य-
न्य’ विदधतमप्यन्य ‘न समनुजानाति’ नानुमन्यते ‘मनसा’
मनोयोगेन । ‘एव’ ति कृतकारितानुमातेभि ‘वाचा’ वाक्यो-
गेन । ‘कायेन’ काययोगेन, एवमित्यनुवर्तते । तत्रैव त्रिविधेनारि
योगेन त्रिविधमपि कृतादिभेद मिध्यात्व परिहरतीत्यावेदित भवति ।
मन प्रभृतिभिश्च कृतादिरूपमुत्तर स्वयमेवाभिधास्यतीति । इति
गार्थ्य ॥ १५ ॥

१ “लस्तद्वा” अ । २ “वक्ष्यमाणेन” व । ३ “वार्थ्य” अ ।

भावकधर्मोऽधिकृत ' द्वादशाधा ' द्वादशप्रकारे भवतीत्यध्याहार ।
इति गार्थ ॥ १३ ॥

सम्यक्त्य तावदाह—

तस्य तिहा सम्मत्त, उदय उवसामिय राश्रोवसमं ।

मिच्छत्तपरिचाएण होइ तव्वज्जण चय ॥ १४ ॥

" तस्य " गाहा व्याख्या—' तत्र ' भावकधर्मे ' त्रिधा ' त्रिप्रकार 'सम्यक्त्य' शुभात्मपरिणामविशेषरूपम् । त्रैत्रिभ्यमाह—
' ज्ञायिक ' ज्ञयनिष्पन्नम्, तथा ' औपशामिक ' उपशमनिष्पन्नम्, तथा ' ज्ञायोपशामिक ' ज्ञयोपशामाभ्या निष्पन्नम् । तस्यरूप सूत्र कृतैषैवमन्यत्रोक्तम्—“ मिच्छत्त जमुइएण, त रीण अणुइय थ उवसत । मीसीभावपरिणय, वेइज्जत राश्रोवसम ॥ १ ॥ उवसा मगसेडिगयस्म होइ उवसामिअ तु सम्मत्त । जो या अफयतिपुजी, अखविअमिच्छो लहइ सम्म ॥ २ ॥ रीणमि उइएणमी, अणु इज्जते अ सेसमिच्छते । अतोमुहुत्तमेत्त, उवसमसम्म लहइ जीवो ॥ ३ ॥ उमरवेस दहदेज्जय थ विग्गाइ यणदवो पण । इअ मि च्छस्म अणुदए, उवसमसम्म लहइ जीवो ॥ ४ ॥ रीणे वसण मोहं तिविहम्मि वि भयनियाणभूयम्मि । निष्पञ्चवायमउल, सम्मत्त साइय होइ ॥ ५ ॥ ” इह च प्राधान्यात् ज्ञायिकादिक्रमेणोपन्यास, अत पश्चानुपूर्व्या गायामि स्वरूपमेवा द्रष्टव्यम् । रोचकनिमगंरु-
न्यादिरूप तु तद्भेदान्तर्भाव्येति न पृथगुक्तम्, अत्र सक्षेपस्य प्र-
स्तुतत्वात् । तत्र तत्त्वाथश्रद्धानशुद्धात्माध्यवसायस्वरूपमप्रतो य-
द्यति । तत्र परोक्षज्ञानिनामुचितानुचितप्रवृत्तिनिवृत्ति-यज्ञचम्, अ-

तस्तदभिधानमुखेन तत्रापि चानुचितनिवृत्तिपूर्वकत्वादुचितप्रवृत्तेरनु-
चितनिवृत्तिद्वारेण तावत्तत्त्वरूपमभिधीयते—‘मिच्छे’ त्यादि ।
मिध्यात्वम्—अभिधास्यमानस्वरूप तत्पगित्यागेन—तत्परिहारेण
भवति जायते । यद्यपि तत् परमार्थत कर्मग्रन्थिभिदात् प्रादुरस्ति
तथाऽपि तस्यामपि मिध्यात्वपरिहाराद्य कारणोभवन्त्वेत्येतद्भा-
वामिधानम् । ‘तद्वर्जन’ मिध्यात्ववर्जनम्, च पुनःशान्दार्थे,
मिध्यात्ववर्जन पुन ‘एतद्’ बह्यमाणम्, ‘ए’ वा बह्यमाण-
प्रकारेण, प्राकृतत्वात् “कगच—” इत्यादिसूत्रेण यलोपे समान प्व
पाठ । इति गार्थ ॥ १४ ॥

तदेवाह—

न करेद् सय मिच्छ, न कारवेई करतमवि अण्य ।

नो अणुजाण्ड मणसा, एव वायाएँ काण्य ॥ १५ ॥

“ न करे ” इत्यादि ध्याय्या—‘ न करोति स्वयं ’ न वि-

धत्ते आत्मना ‘ मिध्या ’ मिध्यात्वम्, प्राकृतत्वाच्चैरम्, ‘ न क-
रयति ’ न प्रयोजको भवति, मिध्यात्वमित्यनुवर्तते, ‘ कुर्वन्तमप्य-
न्य ’ विदधतमप्यन्य ‘ न समनुजानाति ’ नानुमन्यते ‘ मनसा ’
मनोयोगेन । ‘ ए’ ति दृक्कारितानुमातेमि ‘ वाचा ’ वाग्यो-
गेन । ‘ कायेन ’ काययोगेन, एवमित्यनुवर्तते । तेष्वत्र त्रिविधेनापि
योगेन त्रिविधमपि कृत्वादिभेद मिध्यात्व परिहरतीत्याशेषित भवति ।
मनःप्रभृतिभिश्च कृत्वादिह्यनुचरत्र स्वयमेवामिधास्यतीति । इति
गार्थ ॥ १५ ॥

मिथ्यात्वस्वरूपमाविष्णुंस्तत्कार्यभूता प्रवृत्तिमाह—

मिच्छत्तमणोगविह, सुयाणुसारेण होइ विणयेय ।

लोइयदेवेसु पसत्यमणवईकायवावारो ॥ १६ ॥

“ मिच्छत्त ” गाहा व्याख्या—‘ मिथ्यात्व ’ विपर्यस्ता
 त्माध्ययसायरूपम्, इह च यद्यपि जीवपरिणाम एव मिथ्यात्व तयापि
 परिहारविपर्ययीकृतमेव प्रवृत्ति हेतुफलभावेन मिथ्यात्वमाह । ‘ अ
 नेकविध ’ अनेकप्रकारम्, देवतादिप्रतिवस्तुविपर्ययसम्भवात् । ‘ शु-
 चानुसारेण ’ आगमानुसारेण । आगमस्तु—“ समखोषासन्नो
 पुञ्जामेव मिच्छत्ताश्चो पडिक्कमइ सम्मत्त उवसपज्जइ । णो से कप्पइ
 अज्जप्पभिई अरण्यतित्थिए वा अरण्यतित्थिअदेवयाणिए वा अरण्यति-
 त्थिअपरिग्गहिआणिए अरहतचेइयाणिए वा बडित्तए वा खमसित्तए
 वा, पुब्बिअणालत्तेण आलवित्तए वा सल्लवित्तए वा, तेसिं अ-
 सण वा पाण वा र्माहम वा साइम वा दाड वा अणुप्पदाड वा
 णऽण्यत्थ रायाभिओगेण गणाभिओगेण बलाभिओगेण देवजाभि-
 ओगेण गुरनिग्गहेण मिचीकतारेण ” । इत्यादि । तदेव लेशत
 आह—‘ लौकिकदेवेषु ’ भवानीपतिश्रीपतिप्रजापतिराचीपतिरतिपति
 तथागतप्रवृत्तिषु, किम् ? ‘ प्रशस्तमनोवाक्यायव्यापार ’ प्रशस्ताना-
 मुक्तिनिमित्तारभ्यतासूचकाना मनोवाक्यायाना—योगाना ससृष्टि-
 स्तुतिपूजासौर्व्यापार—अप्राप्तत्व प्रशस्तमनोवाक्यायव्यापार इति
 सनास । मिथ्यात्व दिक्षेयमिति सन्नन्ध । इति गाथार्थ ॥१६॥

एव च यथाऽर्हति षन्दनादिप्रत्ययकायोत्सर्गादिना प्रवृत्ति

सम्यक्त्व एव लौकिकेन्द्रेषु तत्प्रवृत्तिर्मिथ्यात्वम् । वन्दनादि-
स्वरूप त्वाह—

वदणमेयं मद्भाह पूयण वत्यमाह सकारो ।

माखसपीई माणो, एमाई सुहुममइगम्म ॥ १७ ॥

“ वदण ” गाहा व्याख्या—वन्दनम्, किम् ? ‘ एतत् ’
अनन्तरोदिष्ट प्रशस्तमनोनागादि, “ वन्ति अभिवादनस्तुत्यो ”
इति धातुपाठात् । ‘ माल्यादि ’ पुष्पदामादि देवतागतम्, किम् ?
पूजन—पूजाशब्दान्यम्, आदिशब्दाद् धूपादिग्रह । ‘ वस्त्रादि ’
वसनादि, तद्विषय ‘सत्कार’ सरकरण सत्कार, साध्वर्यसत्शब्द-
पूर्वात्करोतेर्धष् । मनसि भवा मानसी सा चासौ प्रीतिश्च मानस-
प्रीति, किम् ? ‘ मान ’ मन्मानोऽत्राऽभिप्रेत । ‘ एवमादि ’
एवविध वन्दनकरणश्रद्धादि ‘ सूक्ष्ममतिगम्य ’ निपुणधिपणावधा-
र्यम्, मिथ्यात्वमिति मन्थ । इति गाथार्थ ॥ १७ ॥

एष लौकिकमिथ्यात्वमभिधाय लोकोत्तरमप्येतद्विभागेनाह—

लोगुत्तमदेवमि नि, लोइयदेवाण जाणि लिंगाणि ।

इच्छापारिग्गहाईणि तेसिमारोवण मिच्छा ॥ १८ ॥

“ लोगुत्तम ” गाहा व्याख्या—‘ लोकोत्तमदेवे ’ अर्हति
‘ अपि ’ समुच्चये, न केवल लौकिकेन्द्रेवगतमेव मिथ्यात्व किन्तु
लोकोत्तरदेवेऽपीत्यर्थ । ‘ लौकिकदेवाना ’ प्राग्प्रदर्शिताना ‘यानि’
यानिचित् ‘ लिङ्गानि ’ इति लिङ्गयते रागादिरेभिरिति लिङ्गानि—
तथाविधान्तरङ्गरागादिगमकानि तथाविधतनुसन्निवेशनेपादिरूपाणि ।

तान्येवाह—इच्छा—अभिलाष तस्या परिग्रह—आश्रयण इच्छाप-
रिग्रह, चार्थ या समास, स आदिर्येषा वेषपरिग्रहादीना तानि ।
तथाहि लौकिकदेवाना दृश्यन्त एव तथात्रिधलिङ्गानि, तेषा 'आरो
पण' प्रकल्पन 'मिथ्या' इति मिथ्यात्वम् । इति गार्थार्थ ॥१८॥

एव देवगत मिथ्यात्वमभिधाय लिङ्गितमाह—

तह अण्यतित्ययाण, तावससकाइलिगधारीण ।

पुब्बालवणाइ परिचओ य तन्नयणकरणाइ ॥ १९ ॥

“ तह ॥ गाहा व्याख्या—‘ तथा ’ देवोदितप्रकारेण ‘ अ-
न्यतीर्थिकाना ’ जैनधर्मवहिर्भूतानाम् । तानेवाह—‘ सापसशाक्या-
दिलिङ्गधारिणा ’ सापसशाक्यादिलिङ्ग धारयन्तीत्येवशीलास्तापम
शाक्यादिलिङ्गधारिणन्तापसादय ण्य तेषाम्, ‘ पूर्वालापादि ’
प्राक्सभाषणादि “ पुब्बि अणालतण्ण ” इत्यादिसूत्रप्रदर्शित
‘ परिचय ’ सस्तव, चशब्दस्य तु समुच्चयार्थस्योत्तरत्र सवन्ध ।
तद्वचनफरणादिश्च व्यापारो मिथ्यात्वमिति सवन्ध । इति
गार्थार्थ ॥ १९ ॥

तथा—

वदणपूयणसत्कारणाइ सच्च न कप्पण काउ ।

लोमुत्तमलिगीण वि, केसिन्वेन जज्यो भणिय ॥ २० ॥

“ वदण ” गाहा व्याख्या—‘ वन्दनपूजनसत्कारणादि ’
प्राग् व्याख्यानम्, केवल सत्कारण सत्कारणा वा सत्कारशब्दान्व-
र्थे, एयन्ताल्लुनुनुवा । सत् ‘सर्व’ वन्दनादि मिथ्यात्वमत ‘न कल्पते’
न युज्यते ‘ कर्तु ’ विधातुम् । तथा ‘ लोकोत्तमलिङ्गिनामपि ’

रश्मिद्वारा शरीरगतं ' केशाञ्चिन् ' पार्श्वस्यादीना ' एवं ' कतिदिशं विधिना न कल्पते । ' यत् ' यन्नात् ' भवित ' सुक-
मगमं । इति तत्परं ॥ २० ॥

मनुष्ये तत्राह—

पानत्यानपचइसीलदीपसंसराजयमहाहठं ।

नाञ्ज, च सुविहिता, मज्जपयत्तेषु वजति ॥ २१ ॥

' पानपो ' गाहा क्कान्या—पार्श्वे शानादीना विष्टीति

पार्श्वे । तथा श्रमोति स्म अवसन्न । तथा ह्युन्मित शीलमन्वेति
मुञ्जो । तथा निम्नैक्य वमनाभिन्य । तथा सन्नपानान् मंसक ।

उत्तरालम् ताम्दार्यम् प्रयेकममिमपन्ध, पार्श्वे स्वजनमिन्यादि ।

पक्षा दशमज्जन्दो पदमामान्यरूपस्त न, पृथग् निर्देरान्वस्य सवि

शोशोरान्वस्य । ' शान्ता ' अत्रबुध्य ' त ' आगममयितस्वरूप

पार्श्वेनाञ्जिता ' सुविहिता ' इति गोमन विहित—अनुष्ठान येषा

ते सुविहिता मापव ' मर्मप्रपत्ता ' सरांतेषु ' वेर्नयन्ति ' इति

इतिमिह कन्दलानिना । इह यजति सुविहिता मायत्र एव प्रती-

मन्वेत्तौ येष परिहार प्रतिपादितमयाप्रि धारकारानपि तद्वन्द-

नाइहोरेणैगुयेन सुविहितानुसारं एव प्रस्तुतपरिहार ' प्रोक्तः ' एव

प्रतिपादयति । एतन् प्रहृतमर्थनात् रेयोक्रमणुनविधौ—' पान

पान्नां चोपान्नां इति कुर्वाता उदय संमत्ता । मग्दाए मावगाए

ए, अर्धेणैगुयेन विहितमिति ॥ १, ५ ॥ आगमज्जुन्म—' पा-

नार्श्वे केशाञ्चिन्, इति सुविहितं उदय संमत्ता । अहह्येदो नि भ

तान्येवाह—इच्छा—अभिलाष तस्या परिग्रह—आशयण इच्छाप
रिग्रह, चार्थे वा समाप्त, स आदिर्येषा वेपपरिग्रहादीना तानि ।
तथाहि लौकिकदेवाना दृश्यन्त एव तथाविधलिङ्गानि, तेषा 'आरो
पण' प्रकल्पन 'मिथ्या' इति मिथ्यात्वम् । इति गाथार्थ ॥१८॥

एव वेवगत मिथ्यात्वमभिधाय लिङ्गिगसमाह—

तद् अण्यतितिययाण, तावससकाङ्क्षिगधारीण ।

पुञ्जालवणाइ परिचयो य तन्वयणकरणाई ॥ १६ ॥

" तद् " गाहा व्याख्या—' तथा ' देवोदितप्रकारेण ' अ-
न्यतीर्थिकाना ' जैनधर्मेवहिर्मुत्तानाम् । तानेवाह—' तापसराख्या-
दिलिङ्गधारिणा ' तापसराख्यादिलिङ्ग धारयन्तीत्येवशीलास्तापस
शाङ्ग्यादिलिङ्गधारिणस्तापसादय एव तेषाम्, ' पुर्यालापादि '
प्राक्सभाषणादि " पुञ्जि अणालतण्ण " इत्यादिसूत्रप्रदर्शित
' परिचय ' सरसव, चशब्दस्य तु समुषयार्थस्रोत्तरत्र सवन्ध ।
तद्वचनकरणादिश्च व्यापारो मिथ्यात्वमिति सवन्ध । इति
गाथार्थ ॥ १६ ॥

तथा—

वदणपूयणसकारणाइ सव्य न कप्पए फाउ ।

लोगुत्तमलिङ्गीण वि, केमिचेन जओ मणिय ॥ २० ॥

" वदण " गाहा व्याख्या—' वन्दनपूजनसत्कारणादि '
प्राग् व्याख्यानम्, केवल सत्कारण सत्कारणा वा सत्कारशब्दान्व
र्थे, एयन्ताल्ल्युन्पुर्या । तत् 'सर्व' वन्द तादि मिथ्यात्वमत 'न कल्पते'
न युज्यते ' कर्तु ' विधातुम् । तथा ' लोकोत्तमलिङ्गिनामपि '

कुलमिष्यकम्मे, तवगुणसुत्ताड सत्तविह ॥ १३ ॥ कक्कुकुठयाइ मा-
या, नियडीए डंभण तु ज भण्णिअ । थीलम्पणाइ लक्कण, वि-
जामताइया पयडा ॥ १४ ॥ ससत्तो उ इयाणि, सो पुण गोम-
त्तलदप चेव । उच्चिट्टमणुच्चिट्ट, ज किंची छुन्मई सच्च ॥ १५ ॥
एमेव य मूलुत्तर, दोसा य गुणा य जच्चिआ केई । ते तन्मी स
एणहिआ, ममत्तो भएणई तम्हा ॥ १६ ॥ रायविदूसगमाई, अ-
हया वि नडो जहा उ बहुरुनी । अहवा वि मेलगो विव, हलि-
इरागाइनहुवएणो ॥ १७ ॥ एमेव जारिस्सेण, सुद्धमसुद्धेण याचि
समिलइ । तारिसओ चिअ हवई, ससत्तो भएणई तम्हा ॥ १८ ॥
सो दुनिगण्यो भण्णिओ, जिणेहिं जिअरागदोसमोहेहिं । एगो
उ मकिलिहो, असकिलिहो तहा अएणो ॥ १९ ॥ पचासवप्प-
यत्तो जो रत्तु तिहिं गारवेहिं पडियदो । इत्थिगिहिसकिलिहो, सस-
त्तो सकिलिहो उ ॥ २० ॥ पासत्याईएसु, सविग्गेसु च जत्थ मि-
लई उ । होइ तहिं तारिसओ, पियधम्मो अहव इयरो उ
॥ २१ ॥ ” ॥ २१ ॥

तद्वर्जने हेतुमाह—

एत्थ य पासत्याईहिं सगय चरणनासय पाय ।

मम्मत्तहरमहाछदेहिं उ तल्लक्कण चेव ॥ २२ ॥

“ एत्थ य ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र च ’ पार्श्वस्थादिषु,
निर्धारणसप्तमी चेयम्, पार्श्वस्थान्निषु मध्ये, ‘ च ’ वाक्योपन्या
सार्थे, ‘ पार्श्वस्थादिभि ’ उक्तस्वरूपे ‘ सगत ’ परिचितम्,
किम् ? उन्वनादिरूप ‘ चरणनाशक ’ चारित्रापहारि । यदुक्तमा-

एए, अवदण्डिजा जिणमयम्मि ॥ १ ॥ ” पार्श्वस्यादिस्वरूप च
 परिभाषार्हमतो भाष्यादवसेयम्—“ सो पासत्यो दुविहो, सव्वे
 देसे अ होइ नायव्वो । सव्वम्मि नाणदसणचरणण जो उ पास
 त्यो ॥ १ ॥ देसम्मि उ पासत्यो, सिज्जायरऽभिहडरायपिंड च । नीय
 च अग्गपिंड, मुजइ निक्कारणे च्चव ॥ २ ॥ कुलनिस्साए विहरइ,
 ठणणडुलाणि अ अकारणे विसइ । सरपडिपलोअणाए, गण्धइ
 तह समय कुणइ ॥ ३ ॥ ओसण्णो वि अ दुविहो, सव्वे देसे
 अ तत्थ सव्वम्मि । उउजइपीडफलओ, ठणिगगभोई य नायव्वो
 ॥ ४ ॥ आवस्तगसज्जाण, पडिलेहणभाणभिक्खऽभत्तहे । आग
 मणे निग्गमणे, ठाणे अ निसीअण तुअट्टे ॥ ५ ॥ आवस्तयाइ-
 याइ, न परेई अहव हीणमहिआइ । गुरुवयणवलाई तहा, भणि
 ओ एमो उ ओसण्णो ॥ ६ ॥ गोणो जहा चलतो, भजइ समिल
 तु सो वि एमेव । गुरुवयण अक्करोतो, वलाइ पुणई च ओसोडु
 ॥ ७ ॥ विविहो होइ पुसीलो, नाणे तह दसणे चरित्ते अ । एसो
 अवण्णिज्जो, पण्णत्तो वीयरगेहिं ॥ ७ ॥ नाणे नाणायार, जो
 उ विराहेइ कालमाईय । दसणे दसणायार, चरणडुसीलो इमो
 होइ ॥ ९ ॥ कोठयभूर्इकम्मो, पसिणापसिणे निमित्तमाजीवी ।
 पण्डुअ य लक्खण, उवजीवइ विज्जमतार्इ ॥ १० ॥ सोहग्गाइ-
 निमित्त, परेसि एहवणाइ कोठग भणित्थ । जरिआइ भूर्इदाण, भूर्इ-
 कम्म विणिदिट्ठ ॥ ११ ॥ सुविणगविज्जाअहिअ, आइएणिघटि-
 आइएहिअ वा । ज भसिइ अण्णोसिं, पसिणापसिण, हघइ एअ
 ॥ १२ ॥ तीयाइभावकहण, होइ निमित्त इम तु आजीव । जाइ-

कुलसिष्कन्मे, तवगुणसुत्ताइ सत्तविह ॥ १३ ॥ कङ्कुकुंयाइ मा-
या, नियडीए डमण तु ज मणिय । थीलक्कवणाइ लक्कण, वि-
ज्जामत्ताइया पयडा ॥ १४ ॥ समत्तो उ इयाणि, सो पुण गोम-
सलदण चेष । उधिदमणुधिद, ज विंची छु भई सन्व ॥ १५ ॥
एमेव य मूलत्तर, दोसा य गुणा य जत्तिआ केई । ते तन्मी स-
णियडिआ, ससत्तो भरणई तम्हा ॥ १६ ॥ रायदिदूसगमाई, अ-
हवा वि नडो जहा उ षडुरुजी । अहवा वि भेलगो विव, हलि-
इरागाइयहुवणो ॥ १७ ॥ एमेव जारिसेण, सुद्धममुद्धेण वावि
समिलाइ । तारिसओ थिय हवई, ससत्तो भरणई तम्हा ॥ १८ ॥
सो दुविगण्पो मणियो, जियोहिं जिअरागदोसमोहेहिं । एगो
उ सफिलिट्ठो, असफिलिट्ठो तहा अणो ॥ १९ ॥ पचासवप्प-
वत्तो जो गल्लु तिहिं गारयोहिं पडिउद्धो । इत्थिगिहिमरिलिट्ठो, सस-
त्तो सफिलिट्ठो उ ॥ २० ॥ पामत्याईएसु, सविग्गेमु च जत्थ मि-
लई उ । होइ तहिं तारिसओ, पियघम्मो अहव इयो उ
॥ २१ ॥ ” ॥ २१ ॥

तद्वर्जने हेतुमाह—

एत्थ य पासत्थाईहिं सगय चरणनासय पायं ।

मम्मत्तहरमहाछडेहिं उ तल्लक्कणं चेष ॥ २२ ॥

“ एत्थ य ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र च ’ पार्श्वस्थादिषु,
निर्धारणसप्तमी चेषम्, पार्श्वस्थान्निषु मध्ये, ‘ च ’ वान्योपन्या
सार्थे, ‘ पार्श्वस्थान्निमि ’ उक्तस्वरूपे ‘ सगत ’ परिचितम्,
किम् ? बन्दनादिरूप ‘ चरणनाशक ’ चारित्रापहारि । यदुक्तमा-

गमे—“ पासत्याई षदमाणस्त, नेव किची ऽ निजय होइ ।
 फायकिलेस ण्मेव, कुणई तह फम्मवघ च ॥ १ ॥ विइयम्म च
 पससा, मुहसीलजणम्मि फम्मवघा य । जे जे पमायठाणा ते ते
 उयवूहिआ होंति ॥ २ ॥ ” ‘ सम्यक्त्वहर ’ सम्यग्दर्शननारि
 यथाच्छन्दै । तुभिन्नवाक्यतायाम्, ‘ तल्लक्षण ’ यथाच्छन्दस्वरूप
 ‘ च ’ पुनरर्थे ‘ ण्तत् ’ वक्ष्यमाणमागमे उक्तमिति गम्यते ॥२२॥

उत्सुत्तमायरतो, उत्सुत्त चैव पणखवेमाणो ।

एतो उ अहाछदो, इच्छाछदो ति एगत्या ॥ २३ ॥

“ उत्सुत्त ” गाहा व्याख्या—सूत्राद्-आगमात्तिवृत्तमु
 त्सुत्त तदुत्सुत्त ‘ आचरन् ’ कुर्वन्, ‘ तत् ’ उत्सुत्तमेव ‘ प्रहाप
 यन् ’ प्ररूपयन्, अनेन सविमपाक्षिफस्य यथाच्छन्दताव्ययच्छेद-
 माह । तदुक्तमागमे—“ होज्ज हु वसणप्पत्तो, सरिरदोपल्लयाण
 असमत्थो । चरणकरणो असुद्धे, सुद्ध मग्ग परूवेज्जा ॥ १ ॥
 ओसत्तो नि विहारे, फम्म सोहेइ सुलहयोही उ । चरणकरण वि-
 सुद्ध, उववूहँतो परूवेतो ॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ एष ’ अनन्तरो-
 दितरूप, ‘ तु ’ पुनरर्थे, ‘ यथाच्छन्द ’ यथा-येन प्रकारेणाऽऽ-
 गमाननुपालेव च्छन्दोऽस्य यथाच्छन्द इति । ‘ इच्छाच्छन्द इति’
 इच्छया च्छन्नोऽस्य न तथैकार्यम् । तथाह्यय युक्त्यागमानपेक्ष
 “ हरितोपरिवर्तिङ्गलकप्रहखमेकवखोपरि शेषवखान्तिप्रत्युपेक्षण
 कतव्यम् ” इत्यादिरूपा वक्ष्यमाणा च प्ररूपणामागमाननुपालिनी-
 मेवाह । इति गाथार्थ ॥ २३ ॥

उत्सुत्तपद व्याख्यातुमाह—

उत्सुत्तमणुवहृद्, मच्छंदमिगपिय अणुगुर्द ।

परतत्तिपवित्ते तितित्तो य इणमो अहाछदो ॥ २४ ॥

“ उत्सुत्त ” गाहा व्याख्या—उत्सुत्रमनुपदिष्टम्, आगमे इति गम्यते । तत्र किंविध स्यात् ? इत्याह—‘ स्वच्छन्दविकृतिपत’ स्वाभिप्रायघटितम् । एवविधमपि किन् किञ्चिदर्यादविरुद्ध स्यादत आह—‘ अतनुपाति ’ नाऽऽगमे कथञ्चनाप्युपततीत्यर्थ । तदेव-विधमेवोत्सुत्रमभिप्रेतम्, तदाचरणादिना यथाच्छन्द, अतोऽन्यथाऽ-प्येनमाह—‘ परतत्तिप्रवृत्त ’ इति परेषा—गृहस्थादीना तत्ति—कार्यचिन्तनादिरूपा परतमि तस्या प्रवृत्तो य म तथा, ‘ तिनित्तनः’ यथालब्धमहादिना अनिर्भूतत्वेनाभीक्ष्ण रुद्ध इत्यर्थ । यः प्रका-रान्तरेण यथाच्छन्दलक्षणमेतदित्याह । ‘ इणमो ’ अय-अनन्त-रोदिष्टो यथाच्छन्द । इति गार्थार्थ ॥ २४ ॥

प्रकारान्तरेणाप्येनमाह—

सच्छन्दमइ मिगपिय, किञ्ची सुहमायमिगडपडिपदो ।

तिहिं गारवेहिं मज्जड, त जाणाही अहाछद ॥ २५ ॥

“ सच्छन्द ” गाहा व्याख्या—‘ स्वच्छन्दमत्या’ स्वाभिप्राय-मननेन, प्राकृतत्वाच्च सुन्लोपेन निर्देशा क्रियाविशेषण या, स्व-च्छन्देन मनन यत्र विकल्पने तत्तथा । ‘ विकल्प्य ’ चर्चयित्वा ‘ किञ्चिद् ’ इत्यनिर्दिष्टस्वरूपम्, ‘ शुभसातविकृतिप्रतिगुद्ध ’ इति शुभ-श्रद्धिरूपमुपहरणादि सात-सुरत विकृति-घृतादिका, शुभा-दीना द्वन्द्व, तत्र प्रतिगुद्ध-श्रमिष्यक्त श्रद्धिसुरसरसगौरवगृह्य इत्यर्थ । तथा आह—‘ त्रिमिगौर्यै ’ उक्तस्वरूपै ‘ भायति’ परवशी-

भवति त जानीहि यथाच्छन्दम्, अयमपि यथाच्छन्द इत्यर्थे ॥२॥

उत्सूत्र दिव्याग्नेयोदाहरणीकुर्वन्निदमाह—

उत्सूत पुण एत्थ, धावरपाश्रोगरूपकरणार्ह ।

उन्भूद्गकरउप्पा—यथाइ धम्माहिगारम्मि ॥ २६ ॥

“ उत्सूत ” गाहा व्याख्या—उत्सूत्र पुनरत्रैवरूपम्, तत्र

धा—‘ स्यावरप्रायोगरूपकरणार्ह इति स्यावर—गृहम्, प्रयोगे भय प्रायोग्ये वा भय प्रायोग प्रायोग्य वा—तथाविधपृष्टिप्रयुक्त धान्यादि, रूपकरण—रूपस्वननम्, आदिशब्दाद्वाटिकादिपरिग्रह तथाऽऽहुतिक—अभिनवोऽपूर्वं कर—उत्पन्नद्रव्यविभागग्रहणत्वेण तस्योत्पादन—प्रवर्तनम्, आदिशब्दादेवप्राय अन्यद्रव्यागमनि पिद्ध यतेऽर्थेत्यप्रयोजनचिन्तनादि ‘ धर्माधिकारे ’ धर्मप्रयोजनचिन्तायाम् । इति गायार्थे ॥ २६ ॥

एमाइ बहुविगप्प, उत्सूत आयराते सयमेव ।

अप्पेसि पण्णवेति य, सिञ्जाए जे अहाछदा ॥ २७ ॥

“ एमाइ ” गाहा व्याख्या—‘ एवमादि ’ इति “ कज

चज ” इत्यादिना बलोपे सन्धौ चैव भवति, प्रोक्तप्रायमन्यदपि द्रष्टव्यमित्यर्थे । यथा—“ चोण्ड चेइयाण, खेत्तद्विरण्णाइगाम गावाइ । लगगतस्म उ जइणो, तिगरणमुद्धी कइ ण भने ? ॥ २१ ॥” इति पूर्वपक्षमात्रदर्शनादेव वेचिद् यतेऽर्थेत्यसवन्धिदोत्रादिचित्त-

नयेत्यस्वीकरणार्हौ धर्मभावधारयन्ति, सूत्राननुपाति चेतन् । यत एवमत्रोत्तरप्रत्यय—“ मण्णइ एत्थ विमासा, जो एयाड सय विमग्गेजा । न हु होइ तस्स मुद्धी, अह कोइ हरेख एयाड ॥ १ ॥

सव्यत्थामेण तर्हि, सधेण होइ मग्गिअव्व ति । सचरितऽचरितीण
य, एय सव्वेसि कज्ज तु ॥ २ ॥ ” अत्र हि किल दर्शनपरिभव-
प्राये पूर्वराजादिदत्तज्ञेयादिलोपप्रस्ताव एव यतेरपि ज्ञेयादिचिन्त-
नमुक्तम्, न तु मामान्येन, अलमतिप्रसङ्गेन । स्वयमेवप्राय आग-
मज्ञेयोयम् । ‘ बहुविकल्प ’ अनेकप्रकारमुत्सूत्रमाचरन्ति प्ररूपणा-
दिना स्वयमेव । तथा ‘ अन्येभ्यश्च ’ श्रोतृभ्यः प्रज्ञापयन्ति त-
त्प्ररूपणाकरणादिभिः । कथम् ? ‘ स्वेच्छया ’ स्वकीयाकृतकार्या-
नुयातया युक्त्या, न तु सिद्धान्ताधीनतया । य एवविधा यतिवै-
पधारिणो यथाच्छन्दास्ते । इति गार्थम् ॥ २७ ॥

एय यथाच्छन्दवन्दनादि मिध्यात्यनिजन्यन परिहार्यतयाऽभिधा-
यागमविशेषणार्थं तन्निषेधन प्रस्तुतफलवदेवैत्यावेदयन्निदमाह—

एचो धिय तेसिमुत्तयम्मि तु दिवससमागत्यो साह ।

तेसि धम्मकहाए, कुण्ह विधाय सड वलम्मि ॥ २८ ॥

“ एचो धिय ” गाहा व्याख्या—‘ अत एव ’ इति यत्
एष तेषा सम्पर्कमात्रादेव मिध्यात्वप्राप्तिमभवोऽत एव ‘ तेषा ’
यथाच्छन्दानामुपात्रये तु ‘ दिवससमागत ’ कथञ्चनाप्यागत्याऽऽगत
साधु तेषा ‘ धर्मकथाया ’ उत्सूत्रप्ररूपणारूपाया ‘ करोति वि-
घात ’, निघन्ते प्रतिज्ञेय ‘ सति वने ’ निघमाने सामर्थ्य इति, अ-
भिहित सिद्धान्त इति गम्यते । तथाहोयनिर्युक्तौ उक्तम्—“ प-
टमवीआ गिलाणे, तइए मण्णी चगत्य साहम्मी । यचमगम्मि अ-
वसही, छट्टं ठाण्णडिओ होइ ॥ १ ॥ ” इति । वसतिद्वार व्या-
चाराणोक्तम्—“ सविग्गसग्गिभद्दगमुत्ते नीयाइ मोत्तुहाद्धदे । व-

वतस्मेणु, वमहीए मग्गणा होइ ॥ १ ॥ ” एव यथाच्छदाना
सर्वथा प्रत्यासत्ते परिहारमभिधायामत्याप्रत्यामत्तिसभवेऽभिहितम् ।
“ गमेय अहाद्यदे, पडिहयणा ज्मण अग्मयण कएणा । ठाण
ट्टिओ निसामे सुधणाहरणाइगदिपण ॥ १ ॥ ” ततश्च यथाकथ
ञ्चिद् यथाच्छन्दपचनाश्रवणमभिहितम् ॥ २८ ॥

इदमेवाह—

इह्रा ठएइ कएणे, तस्मयणा मिच्छमेइ साह वि ।

अबलो किमु जो सङ्को, जीवाजीवाइअणभिएणो ॥ २९ ॥

“ इह्रा ” गाहा व्याख्या—‘ इतरथा ’ तत्त्वधाप्रतिपा-
तारालौ तथात्रिधयचनपाटयामारादिनाऽसत्या किम् ? ‘ स्थगयति ’
करदिता विधत्ते ‘ कर्णौ ’ श्रुती तद्वचनश्रवणपरिपन्थितया, उपल-
क्षण चैतत्, उदितागमगदितानामध्ययनादीनां तत्त्वधाविपातेहेतू-
नाम् । विमर्यमेयममौ करोति ? इत्याह—‘ तच्छ्रवणात् ’ यथा
च्छन्दपचनश्रवणात् ‘ मिथ्यात्वमेति ’ विपर्यय याति ‘ साधुरपि ’
समवादिशेषश्रुतो यतिरपि यथाच्छन्ददेशानया विपरिणम्यते, किं
‘ पुन श्रायक ? इत्यपिशब्दार्थः । तथा आह—‘ अबल ’ तथाविधा
गमाभ्यामरहितत्वेन सन्मार्गे विशिष्टावष्टम्भराहित उत्तरदानादाव-
समर्य ‘ किं पुन ’ किमङ्ग य ‘ आह ’ शब्दाप्यान् आरफः, स तु
सुतरा विपरिणमते । निमित्तमाह—जीवाजीवरयोरनभिज्ञ, तथा-
विधागमाप्रहणादित्यभिप्राय । इति गाथार्थः ॥ २९ ॥

कथं विपरिणमति ? इत्याह—

वयणविसर्गायाश्चो, उप्पज्जइ ससश्चो फुड ज से ।

तम्हा तमणाययण, मिच्छ मिच्छत्तेहुरु वि ॥ ३० ॥

“ वयण ” गाहा व्याख्या—वचनयो—सन्मार्गप्रकाशका-
र्याताधुनारयायमानयोविसर्वादात्—परस्पराघटमानत्वलक्षणात् ‘उ-
त्पद्यते सराय ’ सभवति सदेह—किं तत्सत्यमिदं वा ? इत्यादि-
रूप ‘ स्फुट ’ प्रकटम्, सरायकारणस्य प्रबलत्वात्प्रकटत्वं सरा-
यस्येति स्फुटार्थ । ‘ यत् ’ यस्मात् सन्मार्गमशीतेर्निवन्धन ‘ से ’
एतस्य ‘ तत् ’ तस्माद् यथाच्छन्दबन्धनादि निषेध्यतया प्रकृतम्,
‘ तत् ’ वा यथाच्छन्दबन्धनस्थानादि, किम् ? ‘ अनायतन ’ आ-
गमपरिभाषितमशुद्धिस्थानम् । तदुक्तं तत्र—“ सारज्जमणाययण,
असोहिटाण कुसीलमसग्गी । एगद्धा हुति पया, विवरीआ चेव
आययणे ॥ १ ॥ ” ननु कथमिदं लौकिकेवबन्धनादि यथाच्छ-
न्दबन्धनाद्यमान मिथ्यात्वम् ? यावता विपर्यस्ताध्यवन्मायारूपमे-
ध मिथ्यात्वमागमेऽभिहितम्, अतः कथं मिथ्यात्ववर्जनावसरे ध-
र्मेतयाऽभिधानमस्य ? इत्याह—‘ मिच्छ ’ इत्यादि । मिथ्यात्वमत्र
मिथ्याहेतुरूपमप्यभिप्रेत हेतुफलभावेन, यथा “ तन्दुलान् वर्षति
पर्जन्य ” इति, विपर्यस्तपरिणामकारि मिथ्यात्वनिवन्धन वैतद्व-
न्दनादि, तेन तत्कार्यरूप मिथ्यात्व परिहारयत्वा तद्धेतुर्पि परि-
हार्य एवोन्यते, नहि हेतुविनाश विना फलविनाश, अविकल-
कारणसद्भावेऽवश्यमावित्वात् फलस्य, अन्यथा हेतुफलभाव एव न

भवेत् । अलमतिप्रसङ्गेन । स्थितमेतन्—मिथ्यात्वहेतुरपि मिथ्यात्वम्, अतस्तत् परिहार्यम् । इति गायार्थं ॥ ३० ॥

प्रस्तुतानिगमनायाह—

इय सपरपक्षविषय, सकारण जाणिञ्ज मिच्छत्त ।

पद्यमित्यय तिह त्रिविधेय पालनाभावणा एव ॥ ३१ ॥

“ इय ” गाहा व्याख्या—इतिशब्द एवप्रकारार्थं । एव प्रकार मिथ्यात्व ज्ञात्वेति योग । इह च “ तेरितेर्वाक्यादौ ” इति इतेरितोऽजादेशे “ षगचज ” इत्यादिना तलोपे सत्येव पाठ । ‘ स्वपरपक्षविषय ’ प्रदर्शितविभागेन लोकलोकोत्तराश्रयमित्यर्थं । ‘ सकारण ’ सह कारणेन ‘ मिथ्यात्व ’ हेतुरूपमपि प्रदर्शित ज्ञात्वेत्यर्थं । ‘ प्रत्याख्याय ’ परिहारेणाङ्गीकृत्य ‘ त्रिधा ’ घृतकारितानुमोदनै ‘ त्रिविधेन ’ मनसा वाचा वायेन तथैव पालयेद् इत्युत्तरमियाध्यार, ‘ पञ्चकम्बइ ’ इति तु पाठे इयमेवोत्तरक्रिया । पालनाभावना त्रिधा त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारनिर्वाहणपरमार्थ इत्यर्थं । ‘ एव ’ अभिधास्यमानप्रकार । इति गायार्थं ॥ ३१ ॥

तामेव भावनामाह—

एय अणतरुत्त, मिच्छ मणमा न चिंतइ करोमि ।

सयमेसो य करेऊ, अणणेण कए वि सुट्टु कय ॥ ३२ ॥

“ एय ” गाहा व्याख्या—एतद्वनन्तरोक्त ‘ मिथ्यात्व ’ लौकिकदेववन्दनादिव ‘ मनसा ’ चेतसा ‘ न चिन्तयति ’ नाभिसधत्ते, यथा करोम्यहमिद मिथ्यात्व ‘ स्वय ’ आत्मना, कृत-

मिदं मनसा, एष वा करोत्विति तु कारितम्, अन्येन कृते वा सुष्ठु कृतमिति मनसम्प्रधारणमनुमोदनम् । इति गायार्थ ॥ ३२ ॥

तथा वाचा त्रिविधा—

एष वाचा न भण्ड, करोमि अण्ण च न भण्ड करोहि ।

अन्नकय न पमंसइ, न कुण्ड सयमेज काएण ॥ ३३ ॥

“ एष ” गाहा व्याख्या—‘ एष ’ मनोवद् वाचा न भण-
ति, यथा करोम्यह मिध्यात्वम् । अन्य न भणति, यथा कुरु त्व-
म् । अन्यकृत न प्रशसति, यथा शोभनमिद कृतम् । कायेनाऽऽह—
न करोति स्वयमेव कायेन । इति गायार्थ ॥ ३३ ॥

करसन्नममुहरेण्डाएहिं न य कारेइ अन्नेण ।

न पससइ अन्नकय, छोट्टियहसियाइचेट्टाहिं ॥ ३४ ॥

“ कर ” गाहा व्याख्या—‘ करसन्नाभ्रूचेपादिभि ’ का-
यव्यापाररूपे प्रतीतिरेव नो कारयति, मिध्यात्वमिति सर्वत्र प्रकृ-
तमेव, ‘ अन्येन ’ परेण । अन्यकृत न प्रशसति ‘ छोट्टिकाइसिता-
दिचेष्टाभि ’ प्रतीताभिरेव । इति गायार्थ ॥ ३४ ॥

एष त्रिधा त्रिविधेन मिध्यात्वपरिहारे श्रावकस्य प्रतिपादिते
प्राणतिपातादाविव त्रिधा त्रिविधेन विरतिमसमावयन् कदाचित्प-
रो ब्रूयात्, यथा—

आह तिहाणुमई ज, सवासुनमोयपडिसुण्णमेया ।

गिहियो य सयावासो, बहुमिञ्छादिट्टिमज्झम्मि ॥ ३५ ॥

“ आह ” गाहा व्याख्या—‘ आह ’ परो ब्रूते ‘ त्रिधा ’
त्रिप्रकारा ‘ अनुमति ’ अनुमोदनरूपा ‘ यत् ’ यस्मात् । त्रिवि-

भवेत् । अलमतिप्रसङ्गेन । स्थितमेतत्—मिथ्यात्वहेतुरपि मिथ्यात्वम्, अतस्तत् परिहार्यम् । इति गाथार्थं ॥ ३० ॥

प्रस्तुतनिगमनायाह—

इय सपरपक्षविसय, सकारण जायेऊण मिच्छत् ।

पञ्चविस्वय तिह तिचिहेण पालणाभायणा एय ॥ ३१ ॥

“ इय ” गाथा व्याख्या—इतिराद् एवप्रकारार्थं । एवं प्रकार मिथ्यात्व ज्ञात्वेति योग । इह च “ तेरितैर्याक्यादौ ” इति इतेरितोऽन्देशो “ क्वचञ्च ” इत्यादिना तलोपे सत्येव पाठ । ‘ स्वपरपक्षविसय ’ प्रदर्शितविभागेन लोकलोकोत्तराश्रयमित्यर्थं । ‘ सकारण ’ सह कारणेन ‘ मिथ्यात्व ’ हेतुरूपमपि प्रदर्शित-ज्ञात्वेत्यर्थं । ‘ प्रत्याख्याय ’ परिहारेणाङ्गीकृत्य ‘ त्रिधा ’ कृत-कारितानुमोदनै ‘ त्रिभिधेन ’ मनसा याचा कायेन तथैव पालयेद् इत्युत्तरत्रियाभ्यार, ‘ पञ्चस्वयं ’ इति तु पाठे इयमेवोत्तर-मिया । पालनाभायना त्रिधा त्रिभिधेन मिथ्यात्वपरिहारनिर्वाहणपर-मार्थं इत्यर्थं । ‘ एव ’ अभिधास्वमानप्रकारा । इति गाथार्थं ॥ ३१ ॥

तामेय भायनामाह—

एय अणतरुत्त, मिच्छ मणसा न चिंतड करेमि ।

मयमेसो य करेऊ, अणखेण कए वि सुट्टु कय ॥ ३२ ॥

“ एय ” गाथा व्याख्या—एतदनन्तरोक्त ‘ मिथ्यात्व ’ लौकिकदेववन्दनादिक ‘ मनसा ’ चेतसा ‘ न चिन्तयति ’, नाभि सधत्ते, यथा ‘ करोम्यहमिद मिथ्यात्व ’ स्वयं ‘ आत्मना, कृत-

मिदं मनसा, एष वा करोत्विति शुं कारितम्, अन्येन कृते वा सुष्ठु कृतमिति मनःसम्यग्धारणमनुमोदनम् । इति गायार्थः ॥ ३२ ॥

तथा वाचा त्रिविधमाह—

एष वाचा न भणइ, करेमि अण्णं च न भणइ करेहि ।

अन्नरूपं न पमसइ, न कुणइ सयमेव काण्णं ॥ ३३ ॥

“ एव ” गाहा व्याख्या—‘ एव ’ मनोवद् वाचा न भणति, यथा करोम्यह मिध्यात्वम् । अन्य न भणति, यथा कुरु त्वम् । अन्यकृत न प्रशसति, यथा शोभनमिदं कृतम् । कायेनाऽऽह— न करोति स्वयमेव कायेन । इति गायार्थः ॥ ३३ ॥

करसन्नममुहरोजाइएहिं न य कारवेइ अचेणं ।

न पससइ अन्नकरं, छोटियहसियाइचेट्टाहिं ॥ ३४ ॥

“ कर ” गाहा व्याख्या—‘ करसन्नाभ्रूचेपादिभि ’ फा-
यन्यापाररूपं प्रतीतिरेव नो कारयति, मिध्यात्वमिति सर्वत्र प्रकृ-
तमेव, ‘ अन्येन ’ परेण । अन्यकृत न प्रशसति ‘ छोटिकाशसिता-
दिषेट्टामि ’ प्रतीताभिरेव । इति गायार्थः ॥ ३४ ॥

एव त्रिधा त्रिविधेन मिध्यात्वपरिहारे श्रावणस्य प्रतिपादिते प्राणतिपातादाविव त्रिधा त्रिविधेन विरतिमसमावयन् कदाचित्प रो ब्रूयात्, यथा—

आह तिहाणुमई जं, सवासुवेमोयपाडिसुणखमेया ।

गिहिपो ष सयावासो, बहुमिच्छादिट्टिमज्जम्मि ॥ ३५ ॥

“ आह ” गाहा व्याख्या—‘ आह ’ परो ब्रूते ‘ त्रिधा ’ त्रिप्रकारे ‘ अनुमति ’ अनुमोदनरूपा ‘ यत् ’ यस्मात् । त्रैवि-

ध्यमेवाह—सयास -मिध्यादृष्टिभि सहैकत्रवास, उपभोग—स-
त्कृतोपजीवनम्, प्रतिभ्रवण—तत्सुर्वैत कुर्वित्यादिना प्रयत्नम्, तानि
भेदा यस्या सा तथा, तद्भेदादिति वा । ‘ गृहिणश्च सदावास ’
प्रकृतश्रायफल्स च नित्य निवसन संभवेन ‘ बहुमिध्यादृष्टिमध्ये ’
मिध्यादृष्टीना बहुत्वादित्यभिप्राय । इति गायार्थ ॥ ३५ ॥

एव च—

ता कह सवासाणुमहचञ्जण समग्र सुगुसु एत्य ।

न हु जिणमयम्मि सवासमिचओ अणुमई इहा ॥ ३६ ॥

“ ता कह ” गाहा व्याख्या—‘ सत् ’ तस्मात् ‘ कथ ’
केन प्रकारेण सवासानुमते—सयासवशागतमिध्यात्वानुमोदनस्य
वर्जन-परिहार ‘ भवति ’ समस्ति ? इत्येव परेणोक्ते सत्ताह
सूरि—‘ शृणु ’ आनर्णय ‘ अत्र ’ मिध्यात्वे, अन्यत्र त्वाधा
फर्मारम्भाद्यौ “ पडिसेवण पडिसुणणा, सवासणुमोअणा च च
उये ” इत्यादियचनैर्यकैवाणुमति सयासनिन्दनाऽभिहितेत्यभि-
प्राय, ‘ न हु ’ नैव ‘ जिनमते ’ अर्हन्द्वासने ‘ सवासमात्रात् ’
मिध्यादृष्टिभि सहैकत्रवसनादेवेत्यर्थः, ‘ अनुमति ’ अनुमोदना
‘ इहा ’ अभिप्रेता आगमस्यैरिति गम्यते । इति गायार्थ ॥ ३६ ॥

विपत्ते याचक्रमाह—

आरमे पित्र मिच्छे, सव्वेमि सव्वहिं अहपसगो ।

को पुण एत्थ विससो, मन्नह इणमो निसामेहि ॥ ३७ ॥

“ आरमे विप ” गाहा व्याख्या—‘ आरम्भे ’ पृथिन्या-
शुपमर्दनलक्षणे, “ पिबमिवविव वा इषामे ” इतीवार्थे विवादेश ।

ततश्चारम्भ इवेति व्यतिरेकदृष्टान्त , मिथ्यात्वेऽनुमतौ अङ्गीक्रिय-
 माणाया किं स्यात् ? इत्याह—‘ सर्वेषा ’ जिनयत्यादीना ‘ सर्वत्र ’
 लौकिकयदेव वन्दनादिरूपे मिथ्यात्वे ‘ अतिप्रसङ्ग ’ अतिव्याप्ति.
 स्यात्, केवलिनोऽपि मिथ्यात्वानुमति, स्वावित्याभिप्राय । पर
 आह—क पुनरत्र विशेष ? येनाऽऽरम्भे समवत्यनुमतिर्न तु मि-
 थ्यात्वे । आचार्य आह—‘ भण्यते ’ कथ्यते ‘अय’ वक्ष्यमाणत-
 या प्रत्यक्षो विशेषोऽय भण्यत इति सदङ्क, ‘ निशामय ’ शृणु ।
 इति गायार्थः ॥ ३७ ॥

तत्र तावत् सामान्येनाऽऽरम्भमिथ्यात्वयोरनुमते परिहार्य-
 तयाऽभीष्टाया स्वरूपमाह—

आरभे मिच्छते, व वड्ढमाणस्स ज पइ विगप्पो ।

म अणुमन्नइ एसो, होइ अ(होअ)णुमइ तस्स तत्थेव ॥३८॥

‘ आरभे ’ गाहा व्याख्या—‘ आरम्भे ’ अभिहितस्व-
 रूपे ‘ मिथ्यात्वे वा ’ व्यस्तनिर्देशे ‘ वर्तमानस्य ’ प्रवर्तमानस्य,
 आरम्भादापिति गम्यते । ‘ य प्रति’ य श्रावकादिकमुद्दिश्य ‘ विक-
 ल्प ’ हृदयाकृतम्, तदेवाह—‘ मामनुमन्यते ’ मामारम्भादिप्रवृ-
 त्तमनुमोदते ‘ एष ’ श्रावकादिः, एषरूपो विकल्पो य प्रति ‘ भ-
 वति ’ जायते ‘ अनुमति ’ अनुमोदना ‘ तस्य ’ तत्कृतविकल्प-
 विषयीकृतस्य ‘ तत्रैव ’ आरम्भादौ, यो हि किलाऽऽरम्भादौ वर्तमा-
 नस्य तथाऽऽनुकूल्य दर्शयति यथा तस्यैव मन
 मामेपोऽत्र प्रवर्तमानमनुमन्यते । तत्र
 इति गायार्थः ॥ ३८ ॥

एष सामान्येनानुमतिस्वरूपमभिधाय साम्प्रत प्रकृतमारम्भानुम-
त्या मिथ्यात्वानुमतेर्वैसदृश्यमभिधातु सवासादारम्भानुमतिमाह—

जह राया सिद्धजसो, कलाजीनी पगइ अतवासी य ।

सव्ये मन्नतेर, वसाम अन्नोन्नसगहिया ॥ ३६ ॥

“ जह ” गाहा व्याख्या—‘ यथा ’ इत्युदाहरणोपन्यासे,
निवामायातस्य मिथ्यात्वस्यानुमतेरिदमुदाहरणमित्यर्थ । ‘ राजा ’
भूपति, ‘ शिष्टजन ’ अमात्यादि, श्रेष्ठजन इति कश्चित् पाठ,
‘ कलाजीनिन ’ वणिगादय, “ ह्रस्वदीर्घा मिथ ” इति श्रुत्व
कलारान्दस्य, ‘ प्रकृतय ’ मालाकाराद्या, ‘ अन्तवासिन ’ जनङ्गमा-
दय । ‘ य ’ समुच्चये । ‘ सर्वे ’ प्रागुक्ता ‘ मन्यन्ते ’ बुध्यन्ते
‘ एष ’ अभिधास्यमानस्वरूपम्, यथा वसामो ययमत्र ‘ अन्यो-
न्यसमहिष्ता ’ परस्परोपकारवन्त इत्यर्थ, ‘ अन्योन्यसङ्गहिता वा’
अन्योन्यसङ्ग-परस्परसम्बन्ध हिता -गतास्तेन वा हिता -उपकारिण्य
इत्यर्थ । ते एवविधा वसाम इत्येव मन्यन्ते । इति गार्थार्थ ॥३६॥

तथा—

करदाणेषु य सव्ये, अन्नोन्नुगारिणो फुड चेय ।

राया जाणवयाई, सिप्पकलाजीवणेषु च ॥ ४० ॥

“ कर ” गाहा व्याख्या—‘ करदानेन ’ आभाव्यद्रव्यप्र-
-चश दात् तद्ग्रहणेन राजादय ‘ अन्योन्यो-
’ परस्परोपष्टम्भहेतव ‘ स्फुट ’ प्रकटम्, ‘ चेन्न ’ ति
एवार्थे ” इत्येवार्थे चेयनिपात । राजादय पालकाः

जनपदादय पाल्या, शिल्पकलाजीवनेन चोपकारिण स्फुटमेव ।
इति गाथार्थं ॥ ४० ॥

प्रकृत निगमयन्नाह—

इय आरमेऽनुमर्ह, किरियामामगिसगय जग्हा ।

मिच्छ पुण भायकय, सो पुण भावो न परजाणिओ ॥४१॥

‘ इय ’ गाहा त्र्याग्या—इतिहेतोरारम्भेऽनुमति, सना-
माङ्गपतीति गम्यते । प्रोक्तमेव हेतु किञ्चिद्विरोपितमाह—‘ क्रिया-
मामर्मासङ्गत यस्मान् ’ इति क्रियामामग्याम—आरम्भप्रवृत्तिमम-
ताया सङ्गत—साङ्गत्यमन्योन्योपष्टम्भरूप यस्मान्—येन सारणेन
तत्साधारम्भेऽनुमति न्यादित्यभिप्राय । अत एव यत् क्रियासा-
मर्मासङ्गतेरभावात् न यामादनुमतिप्रसङ्गनातिप्रसङ्ग । तन्वेर मि-
थ्यात्वे किं न भवति ? गतदाह—‘ मिथ्यात्व पुनर्भावकृतम् ’
मिथ्यात्व हि भायकृतम्—अध्यवसायनिर्वाहकृतम्, विपर्यस्ताप्यवसा-
यरूपत्वात्तस्य । पुन शब्द आरम्भव्यापारादस्य वैशिष्ट्यमाह, तत्रश्च
किम् ? ‘ न पुनर्भाव ’ मिथ्यात्वरूप ‘ न परजाति त्तमहवा-
मिनिष्ठादित । यद्यपि धानपराजादि उपष्टम्भमातो मिथ्यादृष्टिर्नो-
किपदेववन्नादि मिथ्यात्व निर्वाहयति तथापि न तस्य तत्रानु-
मति, अध्यवसायस्यैव मिथ्यात्वान्, नम्य चोपष्टम्भ कृत न्याद्
यस्यो ध्येकापुष्टम्भव्यापारेरर्थैव विकल्पमुत्पादयेत्—‘ यदुत मामेव
मिथ्यात्वे प्रवर्तमानमनुमन्वते एव ’ इत्यभिप्राय । इति गाथार्थं ॥४१॥

एव सवासकथो मिच्छतेऽणुमइमंमरो नत्थि ।

अह तत्थ नि इच्छिजइ, ता सम्मत्ते वि सो होइ ॥ ४२ ॥

“ एव ” गाहा व्याख्या—‘ एव ’ उक्तनीत्या ‘ सवाम-
 वृत ’ सहवासनिमित्त मिध्यात्ये अनुमते —परेणाऽऽसजिताया स-
 भव —प्रमद्ग ‘ नास्ति ’ न विद्यते । तन्भ्युपगमेऽतिप्रसङ्ग याध
 कमाह—‘ अथ तत्रापि इष्यते ’ यदि सवासेऽयधिष्टता अनुमतिर-
 भ्युपगम्यत इत्यर्थ, ततश्च ‘ सम्यक्त्वेऽपि ’ मोक्षवृत्तमूलकत्वे
 ‘ स ’ सवासमात्रप्रापितानुमतिसभय ‘ भवेत् ’ जायेत भवन्भि-
 प्रायेण । इति गाथार्थ ॥ ४२ ॥

पराभिप्रायमेवाह—

अह मन्नसि होइ थिय, कह न अभव्याणमणुमई सम्मे ।

सिय तेसु वि को दोसो, मोक्खपसगाइबहुदोसा ॥ ४३ ॥

“ अह ” गाहा व्याख्या—‘ अथ मन्यसे भवत्येष ’ इति
 यदि बुध्यमे सवासमात्रादेवानुमतिरारम्भादादिव सम्यक्त्वेऽपि भ-
 वत्येवेत्यर्थ, ततश्च ‘ पथ ’ केन प्रकारेण “ मास्तादिषु च ”
 इत्यनुस्वारलोप, ‘ न ’ इति निषेधे ‘ अभव्याना ’ मुक्तिगमना
 योग्यानां ‘ अनुमति ’ सवासनिमित्तेति प्रकृतम् । ‘ सम्मे ’ इति
 सम्यक्त्वे, एव ह्यभव्याना सम्यक्त्वानुमतिरपि स्थादित्यर्थ । स्या-
 भ् । मन्यसे ‘ तेष्वपि ’ अभव्येषु ‘ को दोष ? ’ किं दूषण स्थात् ?
 अत्रोच्यते—मोक्षप्रसङ्गादयो बहवो दोषा, एव हि मोक्षवृत्तायन्ध्य-
 मोक्षगमनपञ्चोत्तर(क्षात्)-

नि प्रकृत प्रकृतम् ’ च । २ ‘ सम्यक्त्वेऽपि ” च ।

विमानोत्पादादय सिद्धान्तानिषिद्धा भूयासो मावा सभवेयुरिति
भावा । इति गार्थ ॥ ४३ ॥

एव सम्यक्त्वप्रतिपत्तिप्रसङ्गप्राप्ता मिथ्यात्वनिवृत्तिं त्रिविध
त्रिविधेनाभिधाय निगमयति—

इयं मिच्छाश्रो विरमिय, सम्म उचगम्म भणइ गुरुपुरश्रो ।
अरहतो निस्सगो, मम देवो दक्खिणा साह ॥ ४४ ॥

“ इयं मिच्छाश्रो ” गाहा व्याख्या—‘ इति ’ उदितनीत्या
त्रिविध त्रिविधेन ‘ मिथ्यात्वात् ’ उक्तस्वरूपात् ‘ विरम्य ’ विरत्य-
ङ्गीकार कृत्वा ‘ सम्यग् ’ आगमाभिहितेन जिनप्रतिमापूजादिवि-
धिना ‘ उपगम्य ’ सामीप्येन गत्वा ‘ भणति ’ प्रतिजानीते ‘ गु-
रुपुरत ’ दीक्षादायकाचार्यादेरप्रत । यद्गच्छति तदाह—‘ अहंन् ’
इत्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपा सुरकृता सपर्यामर्हतीत्यहंन्, “ न्तमाणी
शकृशानचो ” इति शतुन्तादेश । किविधोऽसौ ? इत्याह—‘ नि-
स्सङ्ग ’ निर्गतो बाह्याभ्यन्तरो रागकपायादिरूप मङ्गोऽस्मादिति
निस्सङ्ग, प्रतिकृति प्रवचनादिप्रतीयमानाशेषरागादिकालुष्यदोषवि-
रह, तदुच्यते—“ इह हि रमणीशस्त्राक्षालीधरा सुरमूर्तयो, निपुण-
सुगमान् रागद्वेषभ्रमान् शमयन्त्यलम् । तव पुनरिय त्यक्तासङ्गा
तनु कृतकृत्यता, प्रसभमुशाति स्वाभिन् । मत्प्र प्रवक्ति तदत्ययम्
॥ १ ॥ य इह गदिता स्वात्मारामा गवादिकमाश्रिता, अपि जिन
जडैस्तेषा तत्त्व कथं किल तस्यत ? । तत्र तु निगित्त वात्मान्त-
स्थ परिग्रहमुज्जतो, गुनिवर ! भवेद् युक्त्या युक्त तदेतदव्याधितम्
॥ २ ॥ ” इत्यादि । ‘ मम ’ इत्यात्मनिर्देशो ‘ देव ’ मोक्षायारा-

धनीया देवतेत्यर्थ । ' दक्षिणा ' दक्षिणार्धो पूजा गुण इत्यर्थः,
' साधव ' यतय । इति गायार्थ ॥ ४४ ॥

सम्यक्त्वाभ्युपगमानन्तर यदस्य पालनीय उदाह—

अह सो सम्मदिष्टी, सपुत्र भावचरणमिच्छतो ।

पालेह दसणायारमदृहा सो पुण इमो ति ॥ ४५ ॥

“ अह ” गाहा व्याख्या—‘ अय ’ सम्यक्त्यप्रतिपर्यय-
न्तर ‘ स ’ उक्तस्वरूप ‘ सम्यग्दृष्टि ’ अविपर्यस्तदृष्टि ‘ सपू-
र्णम् ’ अतएव ‘ भावचरण ’ फर्मस्योपशामादिनिग्रन्थन तास्विक
चारित्र ‘ इच्छन् ’ अभिलषन् ‘ पालयति ’ मन्वगासेवते ‘ दर्श-
नाचार ’ अविपर्यस्तप्रतिपत्तिनिमित्तमनुष्ठान ‘ अष्टथा ’ अष्टप्रका-
रम् । ‘ स पुन ’ स तु दर्शनाचार ‘ अय इति ’ यद्यमाण ।
नहि दर्शनद्युद्धि विना कष्टप्रियावतोऽपि च तत्कलोदय इत्यभि-
प्राय । तदुक्तम्—“ कुणमाणो वि अ किरिथ, परिषयतो वि
सयणधणभोगे । देतो नि दुहस्स उर, न जिण्ह अघो पराणीअ
॥ १ ॥ कुणमाणो वि निवित्ति, परिषयतो वि सयणधणभोगे ।
देतो नि दुहस्स उर, मिच्छदिष्टी न सिग्गह उ ॥ २ ॥ तन्हा फ-
म्माणीय, जेउमणो दसणम्भि पयण्णा । दसणवओ हि सहलाणि
होति तयनाणपरणाणि ॥३॥ ” इत्यादि । इति गायार्थ ॥४५॥

दर्शनाचारमेवाष्टयोहिष्ट निर्दिशति—

निस्सकिय निक्कप्पिय, निव्वित्तिगिच्छा अमूढदिष्टी य ।

उववृहधिरीकरणे, वच्छल्लपभावणे अट्ट ॥ ४६ ॥

“ निस्सकिय ” गाहा व्याख्या—‘ नि शक्तिव ’ निर्गत-

शङ्को जीवादिषु । ' निष्काङ्क्षित ' निर्गताऽऽकाङ्क्षोऽन्यतीर्थिकमतेषु ।
 ' निर्विचिकित्स ' नि सदिग्धोऽनुष्ठानफल प्रति । ' अमूढदृष्टि '
 कुतीर्थिकविद्यादिदर्शने । ' च ' समुच्चये । एष गुणगुणिनो क-
 थस्त्रिदभेदावेदनद्वारेण दर्शनाचारमभिदधता तद्वदभिधानमुखेन असौ
 उक्त । अतस्त ततो भेदेनाप्याह—उपपृहणमुपपृहा—गुणवत्स्तुति-
 रूपा, स्थिरीकरण—धर्मे चलाचलस्य स्थिरत्वापात्नलक्षणम् तत्र,
 समाहारद्वन्द्वत्सप्तम्येकवचनम्, तद्विषयो दर्शनाचार, प्राकृतत्वान्
 प्रथमान्त वा । तथा यात्सत्य वत्सलभाव—साधर्मिकाणामाहारा-
 दिभिरुपष्टम्भकरणमित्यर्थ, तथा प्रकर्षेण भावना—जिनशासनमा-
 हात्म्याऽऽधिष्करणरूपा तत्र, शेष पूर्ववत् । ' अष्टौ ' अमी दर्शना-
 चारा इति गाथाऽन्तरार्थ । भावार्थ स्वयमेव ग्रन्थकुदभिधास्यति ॥ ४६ ॥

तत्र तावन्नि शङ्कितादीना दर्शनाचाराणा येषा यथा स्वरूप-
 मवतिष्ठमानमिहाभिघातव्य तेषा तथाऽऽह—

निस्सक्रियाइरुन्, विवक्ष्यचाएण होइ केसिंचि ।

तेसि विवक्ष्यसरूव, भन्नइ सेसाण नियरूव ॥ ४७ ॥

“ निस्सक्रिय ” गाथा व्याख्या—‘ नि शङ्कितादिस्वरूप ’
 नि शङ्कितादीना दर्शनाचाराणा स्वरूप—स्वलक्षण तद् ‘ विपक्षया-
 गेन ’ शङ्कादिरूपप्रतिपक्षपरिहारेण ‘ भवति ’ जायते ‘ केपाञ्चित् ’
 नि शङ्कित—निष्काङ्क्षित—निर्विचिकित्सा—ऽमूढदृष्टिरूपदर्शनाचाराणा-
 म् । तेषामत्र विवृण्वता ‘ विपक्षस्वरूप ’ शङ्कादिरूप साक्षात् ‘ भवत्यते ’
 प्रतिपाद्यते । ‘ शोषणा ’ तूपपृहानीना ‘ निजरूप ’ आत्मस्वरूप-
 मेव । इति गाथार्थ ॥ ४७ ॥

तदेवाह—

ससयकरण सका, कसा अबोधदसराग्गाहो ।

सतम्मि वि पितिगिच्छा, सिज्जेज न मे अय अट्टो ॥४८॥

‘ससय’ गाहा व्याख्या—‘सरायकरण शक्का’ भगव-
दर्हत्प्रणीतेषु पदार्थेषु धर्माधर्माकाराविष्वत्यन्तगहनेषु मतिमान्धा-
दिभोऽनवधार्यमाणेषु सराय इत्यर्थ, किमेष स्यात् ? नैयम् इति,
इय तु वक्ष्यमाणप्रकाराभ्या द्विधा । काहुता ‘अन्योन्यदर्शनप्राह’
अपरापरदृष्ट्यभिलाष, तथैवेयमपि द्विधा । ‘सत्यपि विचिकित्सा’
सिध्येत्र मेऽयमर्थ इति । अयमत्र भावार्थ — ‘विचिकित्सा’ म-
निविभ्रमो युक्त्याऽऽगमोर्पपन्नेऽप्यर्थेषु फल प्रति सम्मोह, किमस्य
महतस्तप ज्ञेयायासस्य सिफतावबलचर्यणप्रायस्य फनफानत्यादे-
शयस्या मम फल भविष्यति ? कि वा न ? इति, उभयथा हि
त्रि । फलवत्यो निष्फलाश्च इत्यन्ते कृपीरलादीनाम् । न चेय श-
क्कातो न भिद्यते इत्याशाङ्कनीयम्, शक्का हि सरलासफलभाक्त्वेन
द्रव्यगुणवियथा, इय तु क्रियानियैव, तत्त्वतस्तु सर्वेऽप्येते प्रा-
यशो सिध्यत्यमोहनीयोदयतो जीवपरिणामविशेषा सम्यक्त्वाति-
शारा उच्यन्ते, नात्रैवमन्तर्भावादिनाऽतिसूक्ष्मेक्षिषा कर्तव्या, अहा-
तज्ञापनद्वारेण तथाविधविनैयोपकारस्य ग्रन्थकृता चिकीर्षितत्वात् ।
शृत प्रसङ्गेन । इति गाथाथ ॥ ४८ ॥

विचिकि मास्थाने पाठान्तरेण प्राकृतत्वादर्यान्तरेण वाऽन्य-
थात्येनामाह—

विउगुच्छं चि व गरहा, सा पुण आहारमोयमसिणार्ई ।
सका दुपिहा देसे, सव्वम्मि य तत्थिमा देसे ॥ ४६ ॥

“ विउ ” गाहा व्याख्या—‘ विउगुच्छं चि व ’ इति वि-
द्वास -साधव तेपा कुत्सा-निन्दा विद्वत्कुत्सा ‘ इति वा ’ इति
प्रकारान्तरसूचनम् । तत्र कुत्सार्थमाह—गर्हण ‘ गर्हा ’ कुत्साऽत्र,
‘ ना पुन ’ गर्हा तु किरूपा ? इत्याह—‘आहारमोकाऽस्नानादीनि’
आहार -पात्रादिभोजनरूप, मोक -कायिकव्यापारो यतिजनप्रती-
तप्रक्रियया, मकारस्तु प्राकृतानुरोधात्, अस्नान-सर्वथा वेहमलाऽ-
क्षालनरूपम्, आदिशब्दान्छोद्यादि च मुनिजनोचितमितपानीया-
दिना, कश्चिददृष्टशास्त्रपरमार्थत्वेन शिष्टमम्मतशौचव्यवहारतीतशु-
चिपोद्रताप्रहेण वाऽऽहारादिविषया गर्हा करोतीत्यर्थः । नाप्रत श-
ङ्काभेदानाह—‘ सङ्का ’ इत्यादि । ‘ शङ्का ’ उक्तस्वरूपा ‘ द्विविधा’
द्विप्रकारा, कथम् ? ‘ देशे ’ प्रतिनियतविषया, ‘ सर्वस्मिञ्च ’ नि शेष-
विषया च । तत्र ‘ इय ’ वक्ष्यमाणा देशे । इति गायार्थ ॥४६॥

तामेवोदाहरसौर्व्यनाकि—

तुल्ले जीवत्ते कह, एगे भव्वाऽपरे अमव्व चि ।
अहवेगारणपुत्ते, खेत्तपएसे कह अन्नो ॥ ५० ॥

“ तुल्ले ” गाहा व्याख्या—‘ तुल्ले ’ समाने ‘ जीवत्ते ’
उपयोगलक्षणत्वेन ‘ एके ’ केचिद् ऋषिमादय ‘ भव्वा ’ युक्तिगाभिन् ,
‘ अपरे ’ अन्येऽङ्गारमर्दकाल्य ‘ अमव्वा ’ सदा भवावस्थिता.,
समाने हि जीवत्ते किं निनन्धनमेपामनादिभव्यत्वं अन्येषां त्वभ-
व्यत्वम् ? , प्रतिनियतस्वहेतुनिर्मित हि दावादे. प्रतिमादियोग्यत्वा-

योग्यत्वं दृष्टमिति हृदयम् । इह चैव नास्त्येव वस्तुतः शङ्काप्रपाराः,
 यत स्वहेतुपरम्परप्रापितमेव तेषां वक्ष्यम्, न हि भाषा प्रतिनिय -
 तहेतुपरम्परप्रापित प्रतिनियतमात्मरूपमापन्ना पर्यनुयोगार्हा भव
 न्ति । तथा तुल्ये वस्तुत्वे मूर्ता परमाणुप्रभृतयः अमूर्ता ज्ञानादय
 इति कोऽत्र पर्यनुयुज्यताम् ? वस्तुस्वभावत्वादस्य । तदुक्तम्—
 “ अग्निर्दहति नाकारा कोऽत्र पर्यनुयुज्यताम् । ” इत्यादि । उदा
 हरणान्तरमाह— ‘ अथवा ’ इति प्रकाशान्तरद्योतक, ‘ एकाणुपूर्णे’
 एकपरमाणुपूरिते ‘ क्षेत्रप्रदेशे ’ आकारानिर्विभागभागलक्षणे
 ‘ कथ ’ केनप्रकारेण ‘ अन्य ’ द्वितीयानि परमाणुरिति प्रकृतम्,
 अथगाहते इति क्रिया तूत्तरगाथाया वक्ष्यति । इति गाथाय ॥५०॥

ओगाहइ तत्येव उ, न य परमाणु लघुयरत्त पि ।

न य अन्नोन्नपपेसो, ता कहमेय घडिञ्ज ति ॥ ५१ ॥

“ ओगाहइ ” गाथा चारणा— ‘ अथगाहत् ’ अथति
 छत्वे मातीत्यर्थ, ‘ तत्रैव ’ तस्मिन्नेव प्रदेशे, ‘ तु ’ विशेषण, असा-
 थपि सर्वव्यापितया तत्रापतिष्ठत इति विशिनष्टि । अथ परमाणुना-
 मपि पूर्णरूपाल्लघुतरत्वापत्त्याऽयमर्थ मभविष्यतीत्याशाद्वाह—
 ‘ न च ’ इत्यादि । ‘ न च ’ नैव परमाणुना लघुतरत्वन येन
 यद्योऽपि तत्रैव मायुरित्यभिप्राय, अपिशब्दाद् वृहत्तरत्यमपि नास्ति ।
 अयान्योन्शानुप्रवेशादणुनामेवमेतत्, तदपि नास्तीत्याह— ‘ न च ’
 नैव ‘ अन्वोन्वप्रवेश ’ परमाणो परमाण्वन्तरेऽन्तर्भाव इत्यर्थः ।
 निगमयति— ‘ तत् ’ तस्मात् कथ ‘ एतत् ’ उक्त ‘ तदेत ’ युज्येत ? ।
 “ लिङो ञ् ” इति लिङो ञ्प्रदेश । ‘ इति ’ हेतौ, अस्मात्

उदितहेतो । कथमेतत् ? इत्येतरूपा वा देशशङ्का । यदि हि प्रदेशो निर्विभाग [भाग] परमाणुना च लघुतरत्व अन्योन्यानु-
 प्रवेशश्च न सभवति अतः कथमेकपरमाणुक्रान्त एव प्रदेशोऽन-
 न्ताना तेषा तत्रैवावस्थानम् ? , लोकाकाशप्रवेशोऽनन्तगुणत्वात्प-
 रमाणुनाम् । यदुक्तम्—“ धम्माधम्मपण्णा, तुल्ला परमाणुवो
 अणतगुणा । ” तावन्तश्च लोकाकाशप्रदेशा इत्यवगमनन्तानामेकै
 कश आकाशप्रदेशोऽस्थितिरभ्युपगन्तव्या । न च परमाणुभिर्विभा-
 गेन प्रदेशपूरणम्, प्रदेशस्य मविभागत्वप्रसङ्गान्ति । मभयिनी इय
 देशशङ्का । अत्र चैव परिहारो द्रष्टव्य — इह हि यद्यपि परमा-
 णुना लघुतरत्वमन्योन्यानुप्रवेशो वा नास्ति तथापि परिणामान्त-
 रापत्तिर्भवत्येव, तेनैषाणुपूर्णेऽपि प्रदेशे परमाण्वन्तरायगाहो न
 दुष्यति, न चैयमेव लघुतरत्वापत्ति यत्परिणामान्तरत्वमिति यत्क
 ष्यम्, यतो निर्विभागत्वममुञ्चन्नेवासौ परिणतिविशेष प्रतिपद्यते ।
 न हि सक्नुपरमाणुवो जलेनाऽऽकृता परिणामान्तरमापद्यमाना निर्वि-
 भागरूपमात्मरूप मुञ्चन्ति, तौल्यादिनाऽपि पूर्णरूपसत्त्वाद्दर्शनात्,
 अथ चावगाहान्तर प्रतिपद्यन्ते । न चात्रापि परमाणुनामन्योन्या-
 नुप्रवेश इति यत्तु युक्तम्, पत्र ह्यपरापराणुप्रवेशसमनेनाणुनामल्प-
 त्वेन तौल्यादितत्त्वज्यत्यगोऽपि तेषा स्यात् । न चासौ परिणामा-
 न्तरापत्तिमात्रेण लक्ष्यते, दृश्यते चैकग्रन्थीपप्रभापरमाणुपरिपूरितेऽ-
 प्यपरकाभ्यन्तरेऽपरप्रदीपप्रभापरमाणुनामवस्थिति* । न चात्रापर-
 परमाणुनामामलकफलपूर्णघट इव जलादेरन्तरालावस्थानेन तथाप्र

तिभासनमिति वक्तव्यम्, तद्देशाध्यासनेन शरणात्, न च दृष्टेऽनुप-
पन्न नाम । इति गाथाभावाय ॥ ५१ ॥

सर्वशङ्कोदाहरणमाह—

सद्ये दुग्गलसग, गण्णिपिटग पगयभासवद्ध व ।

तम्हा पागयपुरिमेहि कप्पिय मा न होज्ज ति ॥ ५२ ॥

■ सद्ये " गाहा व्याख्या—' सर्वस्मिन् ' सर्वविषया श-
ङ्केत्यर्थ । ' द्वादशाङ्ग ' आचारादिरूप ' गण्णिपिटक ' गण्णधरसर्व
स्वभूत लोकोत्तरश्रुतमित्यर्थे, ' प्राकृतभाषावद्ध ' इति प्राकृतभाषा
हि किल विश्वतोमुक्ता नाविगानेन शिष्टाभीष्टा, प्रतिनियताशक्तकाला-
यलादिबचनयोग्या, नहि तथा प्रायशो विद्वांस प्रगल्भास्तस्वमभि
वधति, तथा बद्ध-प्रथितम् । अत्र च " अदातो ययादिपु " इति
प्राकृताकारस्याऽऽदेश, " इत्यर्णीर्षा मिय " इति भाषाकारह-
स्यत्यम् । प्राकृतभाषावद्ध ' यत् ' यस्मान् कारणात् गण्णिपिटकं
तस्मात् ' प्राकृतपुरुषै ' इति इतरजनैरर्वाग्दर्शिभिरेव ' प्रकल्पित'
पर्यितम्, ' मा न ' इति सशयवचनम्, ' भवेत् ' न्यात् । इदमत्र
हृदयम्—भाषा हि किल केषाञ्चित्मतेन पट् प्रसिद्धा । यदुक्तम्—
" सस्कृतप्राकृतमागधपिशाचभाषाव सूरसेनी च । पष्टोऽत्र भूरि-
भेदो देशविरोधावपधरा ॥ १ " अपरेषा तु मस्कृताऽतिरिक्ता
भाषा प्राकृता, अपधराश्च रूढा । तत्र च किल सस्कृता भाषा पाणि
न्यादिशब्दाऽऽशासनप्रतिपादितप्रतिनियतप्रयोगसङ्गता स्फुटपदार्थप्र
तिपादनप्रत्यक्षा सकलशिष्टाभीष्टा विशिष्टा बहु युक्ता । प्राकृता

तु विश्वतोमुखा प्रायोऽनियतलक्षणा प्राकृतपुरुषाणामपि : प्रयोगयोग्या, तद्गणने न ऋद्धिकृत्वाद्यतिशय आत्मनो ज्ञापितो भवति । गणपिटक तु प्रायस्तदन्त पात्यर्धमागधिरुभिधानया भाषया निबद्धम्, अत फादाचित्कत्वशक्तिवियुक्तेरेव केशिचर्चितमिति तदुक्तं सर्वोऽप्यर्थं सशीतिरिपय इति मिथ्यात्वनिबन्धना सभविनी सर्वशङ्का । अस्याञ्चैवमपनयन विधेयम्—इह हि यद्यपि सकलोपकार्यबालाबलागुपकारकरणप्रबर्णैर्गणधरैस्तत् प्राकृतभाषया निबध्यते, तदुक्तम्—“ बालस्त्रीमन्दमूर्खाणां, नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् । उपकाराय तत्त्वज्ञैः, सिद्धान्तं प्राकृतं कृतं ॥ १ ॥ तथाऽपि विशिष्टानन्यसाधारणाल्पग्रन्थत्वादिगुणगणयोगाद्गार्हितगारिभ्यैतत् । तदुक्तम्—अप्यगाथमहृत्य, यत्तीमा नोसतिरिहश्च ज च । लक्ष्मणजुत्त सुत्त, अद्दहि अ गुणोर्हि उवनेय ॥ १ ॥ ” द्वात्रिंशदोपास्तु—“ अलिअमुवघायजणाय, अवत्यगानिरत्थग छल दुहिल । निस्मारमहिअमूण, पुणरुत्त वाहयमजुत्त ॥ २ ॥ ” इत्यादयः । अष्टौ गुणा —“ निदोस मारवत च, हेउजुत्तमलकिअ । उवणीय सोवयार च, मिय महुरमेव य ॥ १ ॥ ” तथा—“ स्सुटमुपगतप्रामाण्य स्वेरमन्यममैर्गुणैर्गणितुरुत्तित मर्षेत्त प्रकाशयदञ्जसा । अपरवचसामप्रामाण्य प्रशासदलन्तरामिति जिनवचो लक्ष्य साक्षात्परीक्ष्य विचक्षणैः ॥ १ ॥ यद्यपि च भवेदल्पग्रन्थ तथाऽपि महार्थक, करगुणमितैर्दोषैस्त्यक्त गुणैर्युतमष्टभिः । तद्यपि च पर लक्ष्मै

तस्य प्रतीतमत पर, मयितगययातभ्यैरथं कुतीर्षिपयसितम् ॥२॥
 असदृशगुण तस्मान्तस्माद्यत्र घच स्थित, तन्मिलमपि श्रीसर्वप्र-
 वृत्तमिति स्थितम् । तदपि च पर स्वादागारप्रन्तपुरस्सर, चदरि-
 लमिह प्रोक्त रूप प्रतीतमत्राधितम् ॥३॥ ” तथा मकलविद्वत्सम्मतप-
 रिशुद्धफपादिभिश्चेदमेव निर्घटितम्, तद्वन्म — “इह रत्न रूप शुद्ध
 मिद्धा सुधैरवधार्यते, सफलविपयच्छेदच्छेदै पर परिलक्ष्यते ।
 प्रकल्पदना प्राप्तस्त्राप प्रतीतिपद मतामिति जिनमते व्यक्ता यतो
 (यस्मात्) प्रमाणयिनिश्चिति ॥ ४ ॥ यद्यपि च यद्यस्तद्वत्किञ्चि-
 त्कचित् किञ्च कल्प्यते, तदरिलविद सूत्रम्यान्तर्गत रत्न लक्ष्येत् ।
 इह हि निखिल रत्न रत्नाकरप्रभव भवेत्तदपरम्भुवि प्राय प्राप्त पर
 तत एव तत् ॥ ५ ॥ ” तथा— “ मुनिउण्णमयाइनिठण, भूअहि
 अ भूयभावणमखण्ण । अमिअमजिअ महत्थ, महाणुमाय महा-
 विसय ॥ १ ॥ ” इत्यादि । विश्वतोमुग्रत्य अनियतलक्ष्यत्वं च
 कचित्संस्कृतेऽपि तुल्यम्, अत परप्रतीतिप्रत्यक्ष प्राकृत प्रयोक्तु युक्त-
 मनेति नोक्तशङ्कानकारा । इति गाथार्थ ॥ ५२ ॥

काह्यामपि देशसर्वत्रिपया द्विधामाह—

कया देमे एग, कुतित्थिमयमिच्छए जहित्त्य पि ।

भाणियमहिंसादुक्कयसुकयफल सम्गमोक्खाई ॥ ५३ ॥

‘ कया ’ गाहा व्याख्या— ‘ काह्या ’ प्राक्प्रतिपादितस्व-
 रूपा ‘ देशे ’ देशत्रिपया दृश्यत इति गम्यते । ‘ कुतीर्षिमत् ’
 माख्याविदर्शन ‘ इच्छति ’ अभिलषति, मोक्षाद्गतया मन्यत इत्य-
 र्थ । यथा मन्यते तथाऽऽह— ‘ यथा ’ इति प्रकारयचन, यथा

‘ अत्र ’ सौगतादिदर्शने ‘ भणित ’ अभिहितम् । किम् ? ‘ अ-
हिंसादुष्कृतसुकृतफलम् ’ इति, अहिंसा-प्राणिपीडापरिहारलक्षणा,
उपलक्षणेन च सत्यादिपरिग्रह, यद्वाऽहिंसा त्रतृतिरूपत्वेनारोप
घतस्त्राहिंसैवैक घतम्, दुष्कृत-प्राणव्यपरोपणादि, सुकृत-
ध्यानाभ्यनदानादि, तस्य प्रतिषेधविधिरूपहिंसाऽध्ययनाद्यात्मकस्य
सुकृतस्य दुष्कृतस्य च फल-कार्यं ‘ स्वर्गमोक्षादि ’ त्रिविष्टपापवर्ग-
मुत्प्रभृतीत्यर्थं, आदिशब्दस्य यथायोग योगाद् दुष्कृतफल नरका
द्यपि । अत्रापि किल सात्यादिदर्शने सुकृतदुष्कृतफलमभिहितमेवे-
ति इवमपि न चेपाहमिति देशकाङ्क्षा । इति गाथाहृदयार्थं ॥५३॥

सर्वे सम्बन्धमाह, कस्य जहभणियकारणेहितो ।

सकाए मयपाह, कखाए अमचरायाणो ॥ ५४ ॥

“ सर्वे ” गाथा न्याय्या—‘ सर्वस्मिन् ’ सर्वविषया का-
हेति प्रकृतम्, ‘ सर्वमतानि ’ सर्वदर्शनानि जैमिनिकणभक्षाक्षपा-
दशाक्यकपिलादिप्रतिनद्धानि, किम् ? ‘ काङ्क्षते ’ मोक्षाङ्गतायाऽङ्गी-
करोतीत्यर्थं । ‘ यथाभणितकारणेभ्य ’ प्राक्प्रदर्शितसुकृतफला
भिधानादिभ्यः, “ अथसञ्च हितो मुतो ” इति पञ्चर्माभ्यसो हितो-
यादेश । ऐहिकप्रत्यपायप्रत्ययत्वमपि शङ्काकाङ्क्षयोरसविष्कुर्वन्नुदा-
हरणे आह—‘ मया ’ इत्यादि गार्थार्थम् । शङ्काया पेयापायिनी
कुमारकावुदाहरणमिति गम्यते । काङ्क्षायासमात्यराजानावुदाहरण-
म् । इति गाथाऽहृदयार्थं ॥ ५४ ॥

भाषार्थस्तु कथानकगम्य , ते चैते—

“ जहा ण्गम्मि नयरे ण्गस्म मेद्धिस्म टोरिण पुत्ता खेह-
सालाण पढति । सिखेहा थ से माया मा फोई पेन्धिही । अप्पसारि-
ण मइमेहाफरिं ओमहिं पेय देइ । तत्थ परिभुजमाणाण पेय ण्गो
चित्तेइ, नूण मन्धिच्याओ ण्याओ । तस्स सफाण पेव माणमदु-
क्खपुव्यग सारीर ति वग्गुलीयाही जाओ मओ थ । इहलोगमो-
गाण अण्णभागी जाओ । अयरो न माया अहिअ चित्तेइ ति नि-
स्सकिओ पढिउमारदो । परिणया पज्जा, निरुण्ण थ गहिओ रि
जाक्कायो । इहलोगमोगाण आमार्गी जाओ ति ॥ ”

यथाऽसावविषयविषया शङ्का कुयत्रैहिकापाय प्राप, अविषय
विषयता चात्र शङ्काया सपत्नीमातुरपि व्यक्तस्नेहफार्योपलम्बेन
तथाविधशङ्काया वस्तुतो निर्विषयत्वात् तथा जिनमतगता शङ्का
हुनभनेफपारत्रिकापायपत्न्यात् । तदुक्तम् - ‘ विमलमपि हि
थेत शङ्काया पङ्किल स्यात्, पय इव च पयोधे कर्दमोदामयोगात् ।
तदनु च जिनवाक्ये प्रत्यय स्यादगाढ, म च ग्वलु परिपन्थी
सत्त्वट्टेरेनिष्ठ ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तथा—

राया कुमारमञ्जो व आसेण्णवहरिआ अदाविं पधिहा ।
छुहावरदा वण्णफलाणि रायति । पढिनियत्ताण च राया चित्तेइ,
लहुअपूयलगमार्णणि सव्वाणि चकरामि । आगया दो वि जणा ।
रण्णा सुआरा मणिआ, ज लोण पयरइ न सव रपेह ति । वेहिं
रपेसा उवद्धाविथ च रण्णो । मो राया पेच्छाऽदिहत करेइ । क

पट्टिया वलिपहिं घाडिजति, एव सिद्धस्य अवगामो होदिइ ।
कणकुडगमडगार्दिरि वि स्वाइयाणि, वेहिं सूलेण मञ्चो । अमबेण
पुण वमणविरेयणाणि कयाणि, आभागी भोगाण जाञ्चो ” ति ॥

एवमिहाप्यपरनिरयेवैकैकनयमतमात्रनिर्मिततुर्तार्थदर्शनानि
काहुमाण्णं सेषामपरापरप्रतिषेपद्वारेण प्रायः प्रवृत्ते सर्वज्ञानाश्वासः,
सर्वनयमतव्यवस्थितवस्तुत्त्वनियगतेरनेकानुष्मिकापायभाग् भव-
ति । तदुच्यते—“ निखिलमरिलैः सन्वगृह्ये नयेन किलैकरो,
यादिति बहुधा बोधाध्वानस्त्वया प्रथिता प्रभो । तदिति कुटरो
व्यापक्रोरान्वयेकपथस्थिता, असकलरसो हस्तिन्यन्था यथा किल
कुर्वते ॥ १ ॥ ” इति गायार्थ ॥ ५४ ॥

विचिकित्सापि प्रागुक्तां द्विपाऽऽह—

विचिकिच्छ देस एग, चिइवदखनियमपोसहार्यं ।

सफलं विफलं व होज, न नजए सद्य सच्याणि ॥ ५५ ॥

“ विचिकिच्छ ” गाहा व्याख्या—“ विचिकित्सा^१, वदि-
तस्वरूपा, इत्यत्र तु च्छन्दोभङ्गमवात् । ‘ देशः देशविषया
यथा—‘ एष ’ चिञ्चित चैत्यवन्दननियमपौषधादिक अनुष्ठान
सफल विफल वा भवेत् न ज्ञायते इति विचिकित्सर्ताति योग ।
तत्र नियमा—विधिधाभिप्रहविशेषा अणुव्रतारूपेण वा, पौषय-
शिष्टाप्रतान्त पाति, आदिश दार्शनप्रतिमादियप्रह । तेषा
चैत्यवन्दनादीना मध्येऽन्यतराद्विचिकित्सतं, यथा ‘ सफल ’ स्-

गादिफलहेतु ' विफल ' तद्विपरीत कायक्लेशफलमात्रमेव वा वि-
चिकित्सा । ' सर्वस्मिन् ' सर्वविषया विचिकित्सेति प्रकृतम् । किंवि-
धा ? ' सर्वाणि ' इति सकलान्येव चैत्यवन्दनादीन्यनुष्ठानानि
विचिकित्सति, यथा न ज्ञायते सर्वस्यास्य चैत्यवन्दनादेरागममात्र-
प्रतिष्ठितफलस्यास्माक किं फलमस्ति ? उत न ? इति माथार्य ॥५५॥

सत्यपि नि शङ्किते जीवाद्यस्तित्वे विचिकित्सानियन्धनम-
भिप्रायमाह—

पुत्रपुरिसा जहचिय (जहोइय), मगचरा घडड तेसु फलजोगो।
अम्हेसु धिइसघयणविरहओ न तह तेसि फल ॥ ५६ ॥

“ पुत्रपुरिसा ” गाहा व्याख्या—‘ पूर्वपुरुषा ’ कामदे-
यादय ‘ यथोदितमार्गचरा ’ आगमनिर्दिष्ट उर्मनिश्चलत्वादिगुणा-
सेविन इत्यर्थ, ‘ यथोचितमार्गचरा वा ’ सर्वत्रौचित्याचरणपरा-
यणा इति भाव, अत ‘ तेषु ’ तद्विषय ‘ घटते ’ युज्यते ‘ फ-
लयोग ’ आगमाभिहितत्रिपिट्ठपपदोत्पादेकारतारत्वादिधर्मक्रियाका-
र्यसंबन्ध । ‘ अहमासु ’ अहमद्विषये, तुशब्दो भिन्नवाक्यतायाम्,
“ क ” आदिसूत्रेण च तलोपे सन्धौ चैव भवति । ‘ धृतिसहन-
नविरहत ’ तयात्रिधानुष्ठानप्रवृत्तिनिमित्ततनुशक्त्यभावादित्यर्थ ।
‘ न ’ इति निषेधे । ‘ तथा ’ तेन पूर्वपुरुषप्रतीतप्रकारेण ‘ तेषा ’
चैत्यवन्दनादीना धर्मन्यापाराणा ‘ फल ’ साध्यकार्यं स्वर्गादिनेति
सन्ध । ण्यविधा विचिकित्सा वस्तुतो मिथ्यात्वनिबन्धनैव, यतो
नाहि सभयोऽस्या विपर्यय विना । तथाहि—यथा पूर्वपुरुषाणा धृ-
त्यादियुजा सम्यक्त्वादेः स्वगादि फल तथेदानात्तनानामपि जघ-

न्यादिभेद तदेव । यत आगम —“ अविरोहिअसामण्यस्त सा-
हुणो साजगस्त य जहणो । सोहम्मे उववाओ, भणिओ तेलो-
क्कदसीहिं ॥ १ ॥ ” न चेदानीमागममनुसरतामपि सम्यक्त्वाद्य-
सम्भव । तदुक्तम्—“ दुप्पसहत चरण, भणिअ ज भगवया इह
खेत्ते । आणजुताणमिण, न होइ अहुण ति वामोहो ॥ १ ॥ ”
तथा—“ जा सजमया जीवेषु ताव भूला य उत्तरगुणा य ।
इत्तरिअछेअसजम, निग्गय वउसा य पडिसेवा ॥ २ ॥ ” तदेव
तीर्थावसानसमयानुगामीनि सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्राणि, तद्वता
च कालाद्यपेक्षमनुष्ठानमवश्य मुक्तिफलवदेव । अत एवैन कालमपेक्ष्य
सम्बन्धतनागुणेन सयममाराधयता साधूना हीलाविधायिनामागमे
महाननयोऽभिहित । यदुक्तम्—“ धीरपुरिसपरिहाणि, शाऊण
मदधम्मिमा केई । हीलेति निहरमाण, सबिग्गजण अबुद्धीआ
॥ १ ॥ ” तेषा चेद फलम्—“ सतगुणद्धायणा सल्लु, परपरि-
याओ अ होइ अलिअ च । धम्मे अ अरहुमाणो, साहपओसे
अ ससारो ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तस्मात्सहननाद्यनुरूप धर्मे परा-
क्रामतामवश्य यथाभिहित फलमस्तीति निर्विचिकित्सेन भाव्यम् ।
इति गार्थम् ॥ ५६ ॥

साप्रत द्विरूपाऽपि विचिकित्सैहिकस्यान्यपायस्य निदानम्,
एतद् दृष्टान्तेन दर्शयति—

त्रिचिगिच्छाए विजासाहंताऽसड्ढुचोर दिडुंतो ।

त्रिउगुच्छाए पच्चतनासिणो सड्ढुगस्त मुया ॥ ५७ ॥

“ त्रिचिगिच्छा ” गाहा व्याख्या—‘ विचिकित्साया ’

उत्सव्यरूपाया ' विद्यामाधयद्वाद्यचौरदृष्टान ' इति विद्या साध-
यन विद्यासाधयन्निति शत्रन्तेन ममामो गमकृत्यान् । तदुक्तम्—
“ द्रव्यमहायकात्ताभ्या, ममासो न निविध्यते । ” प्रादृतेर वा
ममास । ततश्च विद्यामाधयश्चाऽभावश्चाद्व्येति विद्यासाधय-
श्चाद्य म थ चौरश्चेति चार्थं, तौ ' दृष्टान्त ' द्वाहरणम् । ' वि-
द्वज्जुगुप्साया ' अभिहितरूपाया ' प्रत्यन्तवासिन ' तथाविधसा-
ध्यापातरहितममवासिन ' धायकस्य ' आद्यस्य ' मुता ' दुहिता ।
इति गाथाऽक्षरार्थं । भावार्थस्तु कथानवगम्य । तेनैते कथानके—

“ सावयनदीसरवरदीवगमण च्चिच्चगघाण देवसथ मण-
मित्तस्म पुच्छण, विजापयाण, मादण, मसाणे चउपाय सिङ्ग
हेहा इगाला राशरो अ सुलो । अट्टसयवार परिजयेसा पाओ
मिङ्गगस्स डिङ्गई । ण थ निणिओ तइओ । चउत्थे च्चिच्चण्णे आगा-
मेण थथइ । तेण सा विजा गहिआ । कालचउदसिरत्ति साणैइ ।
ममाणे चोरो य नगरारक्यगेहिं परदो परिम्मममाणो तत्येथ अइ-
गओ । ताहे वेडेउ मसाण्ण ठिआ पमाण पेप्पिहिइ त्ति । सो भ-
मनो विज्जामाहग पच्छइ । तेण पुच्छिओ मो भणइ, विज्ज सा
हेमि । चोरो भणइ, केण दिण्णा ? । मो भणइ, सावणेण ।
चारेण भणिय, इम दव्य गेण्हादि विज्ज देहि । सो सट्ठो विणि
छइ त्ति मिङ्गेजा न थ त्ति तेण दिण्णा । चोरो चिंतेइ, सावओ
वीहिआए वि पीड नेच्छइ, सणमेय, मो माहेउमारदो । इयरो
महोदो गहिओ । तेणागासगएण सोगो भेसिओ, ताहे रो सुओ,
ते वि सट्ठगा जाय त्ति ॥ ”

एवमिहापि निजानुष्ठानफल विचिकित्ममानोऽमुमान आमु-
 ष्मिन्नापायभाग् भवति । तदुक्तम्—“ तत्त्वे मूढ ' मनागपि अ-
 (प्य) रुचिर्जिनहृष्टमावविषयेयम् । विद्यागतेव तत्साधकस्य तत्फ-
 लविधाताय ॥ १ ॥ ” इति । विद्वज्जुगुप्सायां श्रावकमुता य—

तगो सद्गो पञ्चते पस्विसइ । तस्स धूआविभाहे फह्नि माहु-
 णो आगया । सा पिउणा भणिया, पुत्तिग ' पडिलाहेहि साहु-
 णो । सा मडिअपसाहिआ पडिलाहेड, माहण जल्लगधो तीण
 आगयो । मा चित्तेइ, अहो ! अणयज्जो साहण धम्मो वेसिओ ।
 जइ पुण फासुण्ण एहाणज्जा को दोसो होजा ? । सा तस्म द्वाण-
 स्म अणालोइयपडिक्कता काल किञ्चा रायगिहे गणियाण पोट्टे आ-
 या गन्भगया चेय अरइ जणेइ । गम्भपाइणेहिं पि न पइइ ।
 जाया नमाणी उक्किआ । मा य गधेण त थण वासेइ । सेणियाओ
 तेण पण्मेण निगन्धइ सामिणो थइओ, सो रघात्रारे तीण गधम-
 महतो परन्मुहो भग्गो । रण्णा पुन्धिअ, किं ण्य ? । तेण प-
 हिअ, दारियाण गधो । गतूण दिट्ठा । भणइ, एमेव पढमपुन्ध
 ति । गओ वत्तिा पुच्छइ । तओ भगवया तीण उट्ठाणपारिया-
 धणा कहिआ । भणइ राया, कहिं एमा पण्णुभविस्सइ मुह वा
 दुह वा ? । सामी भणइ, एण्ण कालेण वेइय । सा ते चेव भज्जा
 भविस्सइ, अग्गमहिस्सी अट्ट सत्तच्छराणि । जा य तुज्जक रममा-
 णस्स पट्टीण हसोत्तील काहिइ त जाणेज्जामि । यत्तिा गओ ।
 सा य अवगयगधा आभीरेण गहिआ, सबद्धिआ जेअण्णप;
 जाया । कोमुइवार मायाण मम आगया । अमओ सेणियाओ अ

पन्द्रहणा कोमुइवार पेच्छति । तीमे दारिआए अगफासेण सेणि-
ओ अज्मोववणो नाममुह ठसिआए तीण वघइ । अभयस्स क-
हिअ । नाममुहा हारिआ मग्गाहि । तेण मणुस्ता दारेहिं षट्ठेहि
ठविआ । एकेण माणुम पलोणऊण निखिज्जइ । सा दारिआ
न्दिहा, चेरि स्ति गहिआ परिणीआ । अणण्या य धम्मकेण रम
ति रायाण राणियाओ पोत्तेण याहिंति, इयरी पोत्त देतीया चेव
विलगा, रण्णा मरिय मुहा य, पवइया ” ॥ ५७ ॥

अधुनाऽमूढदृष्टिरूप दर्शनाचारमाह—

इद्धीओ खेमनिहा, निजाजणिया तपोमयाओ य ।
वेउण्वियलद्धिकया, नहगमणाई य दडूण ॥ ५८ ॥

पूय च असणपाखाडवत्थपत्ताइएहिं निविहेहि ।

परपासडत्थाण, सकोलूयाडण दडू ॥ ५९ ॥

धिजाईयगिहीण, पासत्थाईय वारि दडूण ।

जम्स न मुज्भइ दिट्ठी, अमूढदिट्ठिं तय विति ॥ ६० ॥

“ इद्धीओ ” गाथा व्याख्या—‘ ऋद्धी ’ विभूती वत्त
माणरूपा ऋद्धा यस्य दृष्टिर्न मुच्यतेऽ(ति अ)मूढदृष्टिं तत्र भुवत इति
सयन् । किंविधा ऋद्धी ? अनेकप्रकारा बहुविधा । तथैवाह—
‘ निजाजनिता ’ वशीकरणादिविद्यासम्पादिता, ‘ तपोमयीश्च ’
विकृष्टोपवासादिप्रापिताश्चेत्यर्थ, ‘ वैक्रियलधिकृता ’ काश्चनपद्मा
दिनिर्माणरूपा, ‘ नभोगमनादिकाश्च ’ आराशगमनादिका दृष्ट्या
उपलभ्य । इति गाथार्थ ॥ ५८ ॥ तथा—

“ पूय ” गाहा व्याख्या—‘ पूजा ’ सपर्यां, चशब्दा सर्वेऽत्र समुच्चये, अशनपानाभ्या—ओदनद्राक्षापानादिरूपाभ्याम्, आदिशब्दात्स्वादिभस्वादिमाभ्याम्, तथा वस्त्रपात्राभ्या प्रतीताभ्याम्, आदिशब्दादासनादिपरिग्रह, सर्वेषा पदाना चार्यसमासेन निर्देश, तै । ‘ विविधै ’ अनेकप्रकारे । केपाम् ? इत्याह—‘ परपापण्डस्याना ’ परपापण्डे—शाक्यादिलिङ्गे तिष्ठन्ति ये ते तथा तेषाम् । तथैवाह—‘ शाक्योल्कादीना ’ शौद्धभौतप्रभृतीना ‘ दृष्ट्वा ’ उपलभ्य । इति गायार्थ ॥ ५६ ॥ तथा—

“ विज्ञार्ह्य ” गाहा व्याख्या—धिग्ज्ञातीया—द्विजातयस्त एव गृहिण, अन्ये वा गृहिणो धार्मिकमन्यास्तेषाम्, तथा ‘ पार्श्वस्थादीना ’ प्रागभिहितस्वरूपाणामार्हतानामेव । या—अपिशत्रौ समुच्चये । यस्य ‘ न मुह्यते(ति) ’ न भ्रान्तिमुपयाति ‘ दृष्टि ’ दर्शनममूढदृष्टिं ‘ तक् ’ एवमिध ‘ द्युवते ’ प्रतिपादयन्ति पूर्वाचार्या । यो ह्यनेकप्रकारैरपि मोक्षमार्गविगुणैर्विभूतिविशेषै परपापण्डादिगतैर्नावर्ज्यते तममूढदृष्टिमाह । इति गायार्थ ॥ ६० ॥

उपवृहादर्शनाचारमाह—

खवणे येयात्रचे, त्रिणए सज्जायमाडउज्जुत्त ।

जो त पससए एस होड उववृहणा नाम ॥ ६१ ॥

“ खवणे ” गाहा व्याख्या—‘ क्षपण ’ अविच्छिन्नविकृष्टरूपघष्ठाष्टमादि तत्र, ‘ वैयावृत्त्ये ’ व्यावृत्तभावलक्षण्ये आचार्यादिगते, ‘ विनये ’ अभ्युत्थानादिरूपे, स्वाध्याये—धाचनावी, आदिशब्दाद-

न्यत्र च साधुकृत्ये चरणकरणरूपे उद्युत—उद्योगवन्त यस्त ' प्रश-
सति ' स्तौति, ' एषा ' इति षर्त्तद्वारेण निर्दिष्टा प्रशसाक्रिया भवति
' उपवृहणा नाम ' उपवृहारूपो दर्शनाचार । इति गायार्थ ॥ ६१ ॥

स्थिरीकरणदर्शनाचारमाह—

एषु चिय खवणाइएसु सीयतु चोयया जा उ ।

बहुदोसे माणुस्से, मा सीय थिरीकरणमय ॥ ६२ ॥

“ एषु ” गाहा व्याख्या—‘ एतेष्वेव ’ प्राग्गाथाकथितेषु
' क्षणेषु ' क्षणवैयापृत्यविनयन्याध्यायादिषु ' मीदत ' प्रमा-
द्यत साध्यादेरिति गम्यते, ' चोदना ' प्रोत्साहना तथाविधवचना-
दिभिः प्रवर्तनेत्यर्थ, ' या तु ' या पुनरेवविधा क्रिया तन् स्थिरीक-
रणमिति योग । कथं चोदना ? इत्याह—“ बहुदोसे ” इत्यादि,
बहुदो दोषा प्रस्तुतधर्मविघ्नभूता रोगादयो यस्मिंस्तथा तत्र, ' मा-
नुषे ' मनुष्यत्वे ' मा सीद ' मा प्रमादी स्थिरीकरण ' एतत् '
एवविधम् । इति गायार्थ ॥ ६२ ॥

वात्सल्यदर्शनाचारमाह—

साहम्मियवच्छन्न, आहारार्हहिं होइ सन्नत्य ।

आएसगुरुगिलायेतवस्सिवालाइसु विसेसा ॥ ६३ ॥

“ साहम्मिय ” गाहा व्याख्या—पाथर्मिकत्वा—सधर्माणा
साध्यादीना यथासमव वात्सल्य—यत्सलमात्रलक्षण माथर्मिकवात्स-
ल्य ' आहारादिभि ' भक्षपानवस्त्रपात्रादिभि ' भवति ' जायते
कर्तव्यमिति शेष, ' सर्वत्र ' साधुवर्गे, विशेषमाह—‘ अदेशगुरुगला-

नतपन्विवालादिषु विशेषात् ' तत्र आदेशा—प्राघूर्णका, गुरव—
 आचार्या, रत्नाना—रोगादिपीडिता, तपस्विन—विकृष्टतपोयुक्ता,
 वाला—बुद्धका, आदिशब्दाच्छैत्रकमहोदयादिपरिग्रह', तेष्व्वादेशा-
 दिषु ' विशेषात् ' अतिशयेन यात्सल्य कार्यम् । यदुक्तम्—
 " पाहुणविसेसदाणे, निज्जर किंती य इहर विवरीय । " इत्यादि ।
 इति गायार्थ ॥ ६३ ॥

साप्रत प्रभावनोच्यते, तत्र प्रकर्षेण भावना—जिनशासनस्य
 स्वशास्त्रा धीपनेत्यर्थ । नन्वेवमसौ जिनशासनस्य स्वमहिम्नैः
 सिद्धा किं तत्रापरपुरुषव्यापार ? अत एवोच्यते—“ नकलावि-
 धयज्ञानाधीन प्रमाभिरबाधित, सकलममल सत्सवाद वदन्निति स-
 पदा । भवति भगवन् ! सर्वज्ञत्व सदाऽभिदधद् इदं, जयति भवत
 सिद्धान्तोऽय परैरपराजित ॥१॥” सत्यमित्थमिति इदि निघायाह—

काम सहावसिद्धं, तु पवयस्य दिप्पए सय चेत् ।

तहनि य जो जेषऽहिओ, सो तेण पयासए तं तु ॥ ६४ ॥

“ काम ” गाहा व्याख्या—‘ काम ’ अनुमतमिदं ‘ स्व-
 भावसिद्ध ’ निजप्रभावप्रतिष्ठितामित्यर्थ । ‘ तु ’ अत्रधारणे, स्व-
 भावसिद्धमेव, अत ‘ दीप्यते ’ प्रकाशीभवति ‘ स्वयमेव ’ आ-
 त्मनैव, तर्हि कथं प्रभावनाकरणम् ? इत्याह—‘ तथापि ’ यद्यपि
 एव ‘ य ’ अवधिज्ञान्यादि ‘ येन ’ अतिशयान्नि, ‘ अधिक ’
 अपरप्राणिभ्य उत्कलित ‘ म ’ अवधिज्ञान्यादि ‘ तेन ’ आ-

स्मातिशयेन ' प्रकाशते ' प्रदीपयत्येव । ' तत् ' प्रवचनम्, ' तु ' अथधारणे, प्रकाशत इत्यस्मात्परतो योजित एव । इदमत्र हृदयम्-यद्यपि जिनप्रवचनमनेकातिशयनिधानत्वेन प्रभावनाप्राप्तमेव तथापि यथा तत् तत्त्वेन भव्याना मनस्सु विद्याम्यति तथा सम्यग्दृष्टिभिर्यति-तव्यम् । इति गाथार्थ ॥ ६४ ॥

अमूढदृष्टयादाबुदाहरणान्याह—

सुलसा अमूढदिष्टी, सैषिय उबवूह थिरीकरण साढो ।

यच्छल्लम्भि य बडरो, पमावगा अड्ड पुण हुति ॥ ६५ ॥

“ सुलसा ” गाथा व्याख्या—सुलसाश्राविकाऽमूढदृष्टाबु-दाहरणम्—यथाऽसावम्मट (ऽमावम्यड) परिधादृष्टविद्यानिमित्ता-द्भुतभावेन सम्यग्दृष्टौ सुमोह, एवममूढदृष्टिना भाव्यम् । श्रेणिको राजा उपवृहायामुदाहरणम्—यथाऽसौ किल सुरमायानिर्मितस्य मृत-कस्य शुक्रदन्तादिप्रसासाद्दोषोपवृहा, चकार, यथा वा स एव सम्यक्त्वनिश्चलत्वाद्दौ शक्रेणोपवृहित, एव क्षपणादौ माधूनामुप-वृहा विधेया । ' थिरीकरण साढ ' इति स्थिरीकरणे आर्यापाठा-धार्यो ज्ञातम्—यथाऽसौ किल धर्मे चलाचल मन प्रग्रया तित्यञ्चु ल्लरुजीवदेयेन स्थिरीकृत एव स्थिरीकरण कर्तव्यम् । ' वात्स-ल्ये वैर ' इति वात्सल्ये वैरस्वामी ज्ञातम्—यथाऽसौ श्रमणस्य दुर्मिहोदधेर्विद्यानिर्मितपटपोतेपोत्तारणायोद्यतो दात्रलूनशिखेन श-य्यातरेणाभिहित, यथा—' भगवन् ! मामपि साधर्मिकमेवावधार्यो-त्तारयातो विपद ' इति विज्ञप्तश्च तमपि साधर्मिकवात्मल्य चिकी-र्षुस्तथैवोत्तारितवान्, एव साधर्मिकवात्सल्य विधेयम् । एतत्सबद्ध-

कथानकानि तु प्रायः प्रसिद्धत्वाद् ग्रन्थविस्तरभयाच्च न लिख्यन्ते ।
 ' प्रभावका ' प्रभावनाया कर्तार ' अष्टौ ' वक्ष्यमाणरूपा,
 ' पुन ' भिन्नवाक्यतायाम्, प्रभावका पुन इति द्रष्टव्यम् । ' भ-
 वन्ति ' सन्ति । इति गायार्थः ॥ ६५ ॥

सान्प्रत प्रभावनाया कर्तव्यतामागमादाविष्णुर्वन्नपरमपि त-
 त्सहचरिततया निर्दिष्टमाह—यद्वा यदार्यवैर सूत्र स्मरद्भि सा-
 धर्मिकवात्सल्यमकारि तमाह—

साहम्मियवच्छ्रद्धमि उजया उजया य सज्जाए ।

चरणकरणमि य तथा, तित्थस्स पभावणाए य ॥ ६६ ॥

“ साहम्मिय ” गाहा व्याख्या—‘ साधर्मिकवात्सल्ये ’
 कथितस्वरूपे ‘ उद्यता ’ उद्योगवन्त, ‘ उद्यताश्च स्वाध्याये ’
 [स्वाध्याये] शोचता इति द्रष्टव्यम्, “ चरणररणमि ” ति
 चर्यत इति चरण—प्रतादि, तदुक्तम्—“ वयः समणधम्म १० स-
 जम १७, पेयावच्च १० च धमगुत्तीओ ६ । नाणाडतिग ३ तव १०
 कोहनिग्गहाई ४ चरणमेअ ॥ १ ॥ ” त्रियत इति करणम्—पिण्ड-
 विशुद्धयादि, तदुक्तम्—“ पिण्डविसोही ४ समिई ५, भावण १०
 पाडिमा १० य इदियनिरोहो ५ । पडिलेहण २ ५ गुत्तीओ ३, अभि-
 गहा ४ चेव करण तु ॥ १ ॥ ” तत्र । चराच्च उद्यतक्रियानुत्कर्ष-
 णार्थः । ‘ तथा ’ आगमोक्तप्रकारेण ‘ तीर्थस्य प्रभावनाया ’ उक्त-
 स्वरूपायाम् । चराच्च प्राग्वत् । सुसाधवो हि साधर्मिकवात्सल्या
 दाबुद्यता भवन्ति । इति गायसमुदायार्थः ॥ ६६ ॥

जना ' विकल्पना, कदाचिद्भवत्यसौ कदाचित्नेति । ' तु ' पुनरर्थे ।
व्रतप्रतिपत्तौ पुनर्भजनेति द्रष्टव्यम् । इति गायार्थ ॥ ६६ ॥

भजनाकारणमेवाह—

ज सा अहिगयराओ, कम्मखओवसमओ न य तओ वि ।
होड परिणाममेया, लहु ति तम्हा इह भयणा ॥ ७० ॥

“ ज सा ” गाहा व्याख्या—‘ यत् ’ यस्मान् कारणात्
‘ सा ’ व्रतप्रतिपत्ति ‘ अधिकतरात् ’ सम्यक्त्वमप्राप्तिनिमित्तभू-
तादर्गलतरात् ‘ कर्मक्षयोपशमत् ’ इति कर्मणा—चारित्रमोहनीय-
लक्षणात् क्षयोपशमस्तत्, उपलक्षणत्वाच्च अस्त्योपशमात् क्षयाच्च ।
स एव सम्यक्त्वलाभे किं न भवति ? इत्याह—‘ न य ’ नैव
‘ तओ ’ इति ‘ सफ ’ कर्मक्षयोपशम, शुशब्द पुन शब्दार्थ, स
पुनरिति च द्रष्टव्यम्, ‘ भवति ’ जायते ‘ परिणामभेदात् ’ तथा-
भव्यत्यनिदानकर्मक्षयोपशमावन्ध्यनिरन्धनादात्माध्यवसायविशेषा-
दित्यर्थ, ‘ लघु ’ भटित्येव ‘ इति ’ सम्यक्त्वरात्, ‘ तस्मात् ’
तत् कारणात् ‘ इह ’ व्रतप्रतिपत्तौ भजना, शुभ्रूपाविपु तु निय-
म । इयमत्र भावना—यद्यपि कर्मग्रन्थिभेदादेव सम्यक्त्वमुदेति,
तस्मिंश्च व्रतप्रतिपत्तिमेवोपादेयतरामध्यवस्यति तथाऽपि न यावत्या
कर्मस्थितौ सम्यक्त्वलाभ सपन्नस्तावत्यामेव व्रतप्रतिपत्तिरपि त-
त्त्वतो भवति । इति गायार्थ ॥ ७० ॥

इदमेवाह—

सम्मा पलियपुहुचेज्वगए कम्माण भावओ ह्रुति ।
ययपभिईणि भवणणत्तरडतुअ्राणि नियमेण ॥ ७१ ॥

“ सम्मा ” गाहा व्याख्या—‘सम्म’ ति सूचनात् मूर्त्रमिति
 न्यायात्सम्यक्त्वान् प्रानात् सम्यक्प्रलाभफलसमाधिकर्मस्वितेरिति
 इदयम् । ‘ पत्न्योपमपृथक्त्वे ’ सिद्धान्तप्रमिद्वे । तदुक्तम्—“ ए-
 गादिअवेहिअतेहिआण उक्कोस सत्तरत्ताण । सम्मट्ट सन्निचिअ,
 भरिअ घालग्गाकोडीण ॥ १ ॥ ” इत्यादि ॥ द्विप्रभृतिरानवभ्य
 इति पृथक्त्वपरिभाषा । तस्मिन् पत्न्योपमपृथक्त्वे ‘ कर्मणा ’ तदा-
 चारकाणा ‘ अपगते ’ यांते चेदिते इत्यर्थ , ‘ भावत ’ परमार्थ-
 गत्या, न तु याह्यप्रवृत्तिमात्रमाभित्य, तथात्वेन सिध्यादृष्टेरपि रजो-
 हरणादिधारणक्रियाया अपि सम्भवान् । तदुक्तम्—“ सब्वजियाण
 जम्हा, मुत्ते गेवेज्जगेसु उनयाओ । भणिओ जिणेहिं सो न य,
 लिंग भोत्तु जप्पो भणिअ ॥ १ ॥ जे दमणजावण्णा, लिंगग्गाहण
 करेति सामण्ये । तेसिं पि अ उववाओ, उक्कोमो जाव गेवेज्जा ॥ २ ॥ ”
 इत्यादि । ‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ व्रतप्रभृतीनि ’ अणुप्रतलाभादी-
 नीत्यर्थ । किंनिधानि ? ‘ भवार्ण्यतरणहत्तुल्यानि ’ ससाराकूपारो-
 त्तारणे तरण्यादिफलानि ‘ नियमेन ’ अवग्यतया । तदुक्तम्—
 “ सम्मत्तम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण मायओ हुज्जा । चरणोवस-
 मरयाण सागरसखतरा होंति ॥ १ ॥ ” स च तथापि कर्म-
 स्थितिज्ञासोऽनुक्रमवेदनाद्वा स्याद् वीर्योह्लासविशेषात्करणान्तरप्रवृत्ते-
 रतिशीत्रकालेन वा । तदुक्तम्—“ एअ परिउडिए, सम्मत्ते देव-
 मणुअजम्मेसु । अत्रयरसेडिवज्ज, ण्णभवेण च सव्वाइ ॥ १ ॥ ”

जना ' विकल्पना, कदाचिद्भवत्यसौ कदाचिन्नेति । ' तु ' पुनरर्थे ।
 व्रतप्रतिपत्तौ पुनर्भजनेति द्रष्टव्यम् । इति गायार्थं ॥ ६६ ॥

भजनाकारणमेवाह—

ज सा अहिगयराग्नो, कम्मखञ्जोऽसमग्रो न य तत्रो वि ।
 होइ परिणाममेया, लहुं ति तम्हा इह भयणा ॥ ७० ॥

“ ज सा ” गाहा व्याख्या—‘ यत् ’ यस्मात् कारणात्
 ‘ सा ’ व्रतप्रतिपत्ति ‘ अधिकतरात् ’ सम्यक्त्वरसप्राप्तिनिमित्तभू-
 तादर्गलतरात् ‘ कर्मक्षयोपरामत् ’ इति कर्मखा—चारित्रमोहनीय-
 क्षयाना क्षयोपरामस्तत, उपलक्ष्यत्याश्च अस्त्योपरामात् क्षयाच्च ।
 स एव सम्यक्त्वलाभे किं न भवति ? इत्याह—‘ न च ’ नैव
 ‘ तत्रो ’ इति ‘ सक् ’ कर्मक्षयोपराम, सुराब्द पुन शब्दार्थे, स
 पुनरिति च द्रष्टव्यम्, ‘ भवति ’ जायते ‘ परिणामभेदात् ’ तथा-
 भव्यत्विनिदानकर्मक्षयोपरामावन्ध्यनियन्धनादात्माध्यवसायविशेषा-
 दित्यर्थ, ‘ लघु ’ भटित्येन ‘ इति ’ सम्यक्त्ववत्, ‘ तस्मात् ’
 तत कारणात् ‘ इह ’ व्रतप्रतिपत्तौ भजना, शुभ्रूपादिषु तु निय-
 म । इयमत्र भावना—यत्रापि कर्मग्रन्थिभेदादेव सम्यक्त्वरमुदेति,
 तस्मिंश्च व्रतप्रतिपत्तिभेदोपादेयतरामध्यवस्यति तथाऽपि न यावत्सा
 कर्मस्थितौ सम्यक्त्वलाभ सपत्रस्तावत्यामेव व्रतप्रतिपत्तिरपि त-
 त्वतो भवति । इति गायार्थं ॥ ७० ॥

इदमेवाह—

सम्मा पलियपुहुत्तेऽवगए कम्माण भावगो ह्ति ।

ययपभिर्दण्णि भवणवतरदहुत्तुल्लाणि नियमेण ॥ ७१ ॥

“ सम्मा ” गाहा व्याख्या—‘सम्म’ ति सूचनात् सूत्रमिति न्यायात्सम्यक्त्वात् प्राणात् सम्यक्वलाभकालसमाविकर्मस्थितेरिति ह्ययम् । ‘ पत्योपमपृथक्त्वे ’ सिद्धान्तप्रसिद्धे । तदुक्तम्—“ ए-
गादिअवेदिअतेदिआण उक्कोस सत्तरत्ताण । सम्मट्ट सन्निचिअ,
भरिअ धालगगकोदीण ॥ १ ॥ ” इत्यादि ॥ द्विप्रभृतिराननभ्य
इति पृथक्त्वपरिभाषा । तस्मिन् पत्योपमपृथक्त्वे ‘ कर्मणा ’ तदा-
धारणा ‘ अपगते ’ यांते वेन्ति इत्यर्थं, ‘ भावत ’ परमार्थ-
गत्या, न तु बाह्यप्रवृत्तिमात्रमाश्रित्य, तथात्वेन सिध्यादृष्टेरपि रजो-
हरणादिधारणक्रियाया अपि सभवात् । तदुक्तम्—“ सव्वजियाण
जम्हा, सुत्ते गेवेज्जगेसु उववाओ । भण्णिओ जिण्णेहिं सो न य,
लिंग मोत्तु जओ भण्णिअ ॥ १ ॥ जे ढसण्णवाधण्णा, लिंगगगहण
करेति सामण्णे । तेसिं पि अ उववाओ, उक्कोसो जाव गेवेज्जा ॥ २ ॥ ”
इत्यादि । ‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ त्रतप्रभृतीनि ’ अणुत्रतलाभादी-
नीत्यर्थं । किंविधानि ? ‘ भवार्थवतरण्डतुल्यानि ’ ससाराकृपारो-
त्तारणे तरण्यादिकल्पानि ‘ नियमेन ’ अवश्यतया । तदुक्तम्—
“ सम्मसम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण मावओ हुज्जा । चरणोवस-
मगयाण सागरससतरा होंति ॥ १ ॥ ” म च तथाविधं कर्म-
स्थितिहासोऽनुभवेदनाद्वा स्याद् वीर्योन्नामपिशोपात्करणान्तरप्रवृत्ते-
रतिशीघ्रकालेन वा । तदुक्तम्—“ एअ परिवडिए, सम्मत्ते देअ-
मणुअजम्मेसु । अत्रयरसेदिअज्ज, एगमवेण च सव्वाइ ॥ १ ॥ ”

तस्मात्सम्यक्त्वलाभेऽपि प्रतप्रतिपत्तौ मजनेति स्थितम् । इति
गाथार्थ ॥ ७१ ॥

एव ' सम्यक्त्वमूलानि पञ्चाणुप्रतानि ' इत्यादि यदुपदिष्ट-
मासत्तिप्र सम्यक्त्वमुक्तम् । इदानीमणुप्रताद्याह—

पञ्च उ अणुच्ययाइ, थूलगपाणवहविरमणाईणि ।

उत्तरगुणा उ अण्ये, दिसिच्ययाइ इमेसिं तु ॥ ७२ ॥

“ पञ्च ” गाहा व्याख्या—‘ पञ्च ’ इति सत्या । ‘ तु ’
अवधारणे । पञ्चैष, न चत्वारि पञ्च वा । अणुनि—लघुनि प्रतानि—
नियमा अणुप्रतानि, अणुत्व चार्मापा महाप्रतापेक्षम् । तथाह—
‘ थूलकप्राणवधविरमणादीनि ’ थूलकप्राणवधविरमण यद्यमाण-
मादिषेपा तानि तथा, मूलगुणाश्च तानि परिभाष्यन्ते, आयकघ-
मेतरोर्मूलकल्पत्वात् । गुणप्रतादीनि तु यदुपचयगुणनिबन्धनत्वे-
नारमसत्ता विभ्रति, ततस्तानि श्रावकघर्मकल्पफलिनस्य शास्त्राप्रत्या-
न्युत्तरगुणपरिभाषामाञ्जि । तथा चाह—‘ उत्तरगुणा ’ इति उत्त-
ररूपा गुणा उत्तरगुणा, उपचयहेतव इत्यर्थ । ‘ तु ’ पुनरर्थे
भिन्नक्रमश्च, दिग्प्रतादयस्त्विति दृश्यम् । ‘ अन्ये ’ शेषा प्रतविशेषा
‘ दिग्प्रतादय ’ गुणप्रतशिष्टाप्रतरूपा, ‘ एषा ’ अणुप्रताना
मूलगुणत्वेन रूढानामुत्तरगुणा इति योग । इति गाथार्थ ॥ ७२ ॥

सा प्रतमणुप्रतादीनामेष ग्रहणविधिमाभिघातुषामो देशदिर-
तेयैचिन्यमाविरुर्वन् ग्रहणसभविभङ्गान् प्रस्तावयति—

भगसय सीयाल, तु विसयभेण गिद्विचयगहणे ।

त विद्विद्या इमेण, विचय अकरयणाए ॥ ७३ ॥

“ भगसय ” गाहा व्याख्या—भङ्गाना—प्रहणप्रकाररूपाणां शत भङ्गकशत ‘सप्तचत्वारिंश’ सप्तचत्वारिंशताऽधिकम्, “ शतिशह-शान्ताऽधिकाऽस्मिन् शतसहस्रे ङ ” इति ङप्रत्यय “ उल्लावयो बहुलम् ” इति प्राकृतलक्षणात्तु सीयालादेश । ‘ तु ’ विशेषणे, किं विशिनष्टि ? विशेषविषयापेक्षमेवम् । तथा चाह—‘ विषयभे-देन ’ गोचरविभागेन भणित्यमाणरूपेण ‘ गृहीतप्रहणे ’ अणु-प्रताद्युपादाने । ‘ तच्च ’ भङ्गकशत सप्तचत्वारिंश ‘ विधिना ’ प्रकारेण ‘ अनेन ’ अनन्तरमेयाभिधित्तिनेन ‘ विधेय ’ अयबोध्ध्य ‘ अङ्करचनया ’ त्रिकादिन्यासेन । इति गायार्थ ॥ ७३ ॥

भङ्गरचनामेवाह—

तिरिण्य तिया तिरिण्य दुया, तिरिण्यक्कि य होंति जोगेसु ।
ति दु एक ति दु एक, ति दृ एक चैव करणाड ॥ ७४ ॥

“ तिरिण्य तिया ” गाहा व्याख्या—त्रयस्त्रिकाख्यो द्विका-ख्य एककाश्च भवन्ति ‘ योगेषु ’ योगविषया । करणाद्यश्च योगाख्यो द्वावेषख्यो द्वावेषख्यो द्वावेषश्चैव ‘ करणानि ’ कर-णविषया अस्मी अद्वा इत्यर्थ । करणानि तु मन प्रभृतीनि । शेष सुगमम् । केवल ‘ ति दु ’ इति प्राकृतत्वाद्भिर्भाक्तिं विनापि निर्दे-शा, समाहारे चार्थसमासाद्वा सुवचनम् । इति गायार्थ ॥ ७४ ॥

प्रत्येक नवानामपि भङ्गानामागतफलमाह—

तिविह तिविहेच्छिको, एगयरतिगेण भगया तिवि ।

तिगरटिण नन भगा, सव्वे उण अउणपन्नासा ॥ ७५ ॥

“ तिविह ” गाहा व्याख्या—त्रिविध त्रिविधेन प्रथमभ-

तस्मात्सम्यक्त्यलाभेऽपि प्रतप्रतिपत्तो भवनेति म्यितम् । इति
गाथार्थ ॥ ७१ ॥

एव ' सम्यक्त्नमूलानि पञ्चागुप्रतानि ' इत्यादि यदुपदिष्ट-
मासत्तत्र सम्यक्त्यमुक्तम् । इदानीमगुप्रताद्याह—

पच उ अणुव्ययाइ, धूलगपाणवहविरमणाईणि ।

उत्तरगुणा उ अण्ये, दिसिच्ययाइ इमेसिं तु ॥ ७२ ॥

“ पच ” गाहा व्याख्य,—‘ पच ’ इति सख्या । ‘ तु ’
अवधारणे । पञ्चैव, न तु चत्वारि यद्वा । अणुनि—लघूनि प्रतानि—
नियमा अणुप्रतानि, अणुत्व चार्माया महाप्रतापेक्षम् । तथाह—
‘ शूलकप्राणवधविरमणादीनि ’ शूलकप्रणिवधविरमण्य वदयमाण
मादिषेपा तानि तथा, मूलगुणाश्च तानि परिभाष्यते, आयकध-
र्मतरोमूलकल्पकात् । गुणप्रतादीनि तु तदुपचयगुणनिबन्धनत्वे-
नात्मसत्ता विभ्रति तत्तस्तानि भावधर्मकल्पफलिनस्य शाखाप्रत्या-
न्युत्तरगुणपरिभाषाभाञ्जि । तथा चाह—‘ उत्तरगुणा ’ इति उच-
ररूपा गुणा उत्तरगुणा, उपचयहेतव इत्यर्थ । ‘ तु ’ पुनरर्थे
भिन्नक्रमश्च, दिग्प्रतादयस्तियति इत्यम् । ‘ अन्ये ’ शेषा प्रतविशेषा
‘ दिग्प्रतादय ’ गुणप्रताशिष्टाप्रतरूपा, ‘ एषा ’ अणुप्रतानां
मूलगुणात्वेन रूढानामुत्तरगुणा इति योग । इति गाथार्थ ॥ ७२ ॥

सा प्रतमगुप्रतादीनामेव ग्रहणविधिमभिघातुकामो देशदिर-
तेवैचिन्त्यमाधिकुर्वन् ग्रहणसमविभङ्गान् प्रस्तावयति—

भगसय सीयाल, तु विसयमेण गिहिवयग्गह्ये ।

त च विहिणा इमेण, विजय अकरयणाए ॥ ७३ ॥

शुद्धे ३ । एए तिण्णि भगा मणेण वायाण य लद्धा । अण्णे वि ति-
 ण्णि मणेण काण्ण एवमेव लभति । तथा अवरं वि वायाण
 काण्ण य लभति तिण्णि । एव ण्ण सञ्चे वि नव । पञ्चमोऽ-
 प्युक्तो मूलभेद ५ ॥ इयाणि छद्दो—न फरेड न फारवेड मणेण
 ण्णो १ । तथा न फरेड फरेत नाणुजाणइ मणेण नीओर । न
 फारवेड फरेत नाणुजाणइ तइओ ३ । एव वायाण काण्ण वि
 तिण्णि तिण्णि लभति । उक्त पद्यो मूलभेद ६ ॥ मत्तमांऽभिधी-
 यते—न फरेड मणेण वायाण काण्ण य ण्णो १ । न फारवेड
 मणांदिं वीओ २ । फरेत नाणुजाणइ तइओ ३ । मत्तमांऽप्युक्त ॥
 इणानीमष्टम —न फरेड मणेण वायाण य ण्णो १ । तथा
 मणेण वायाण य निइओ २ । तथा वायाण काण्ण य तइओ ३ ।
 एव न फारवेड एव पि तिण्णि भगा एवमेव । फरेत नाणुजाणइ
 एव पि तिण्णि भगा । उक्तोऽष्टम ८ ॥ इणानी नवम —
 न फरेड मणेण ण्णो १ । न फारवेड वीओ २ । फरेत नाणुजाणइ
 तइओ । एव वायाण वि तिय वायाण वि तइ तिअमेव नवमोऽ-
 प्युक्त ९ । एव सर्वसपिण्डने मत्त्येनातपञ्चागत ॥ ७५ ॥

ततश्च—

कालतिण्ण य गुणिया, मीयालसय तु होइ भगाण ।

विमयवाहि भगतिय, चोयालसय सविसयम्मि ॥ ७६ ॥

“ काल ” गाहा व्याख्या—‘ कालत्रिकेण ’ अतीतानाग-
 तवर्तमानलक्षणैर्न गुणित्वास्त एकाग्रपञ्चाराद्भङ्गा ‘ मत्तचत्वारिंशं

ङ्के त्रिविध योग कृत कारितमनुमत प्रत्याचक्षाणस्यैक एवागत-
फलम्, सर्वप्रकारै प्रत्याग्यातत्वादिकल्पान्तराभाव इत्यर्थे । एक-
तरत्रिनेण सता प्रय एव भङ्गविकल्पा भवति, ते च द्वितीयतृतीय-
चतुर्थसप्तमेषु द्रष्टव्या । त्रिकविरहिते भङ्गवस्थाने न च भङ्गविक-
ल्पा, ते च पञ्चमषष्ठाष्टमनवमस्थानेषु । ' सर्वे ' अनन्तरोदिष्टा-
पुनरेकत्र मिलिता ण्योनपञ्चाशदिय स्यात् । इति गाथाद्वयधट-
ना ॥ भागार्थस्तु स्थापनया प्रर्यते, सा चेयम्—

३	३	३	३	२	१	१	१	याग्य
३	२	१	३	२	१	३	१	वरणानि
३	३	३	३	६	६	३	६	भागतम्

भायना चार—^{११} न करेइ न फारवेइ करैत पि अएण न समणुजाणइ मणेण वायाण फाणण । ण्यो भेओ १ ॥ इयाणि

धीयओ—न करेइ न फारवेइ फरैत अएण न समणु-
जाणइ मणेण वायाण ण्यो । तहा मणेण फाएण य
धीओ । तहा वायाए फाएण य तइओ । धीओ मूलभेओ गओ
२ ॥ इयाणि तइयओ—न करेइ न फारवेइ फरैत पि अएण न
समणुजाणइ मणेण ण्यो १, वायाण २, फाएण य ३ । गओ तइ-
यओ मूलभेओ ३ ॥ इयाणि चउत्यो—न करेइ न फारवेइ म-
णेण वायाए फाएण य ण्यो १ । न करेइ करैत नाणुजाणइ
धीओ २ । न फारवेइ करैत नाणुजाणइ ३ । चउत्यो मूलभेओ ४ ॥
इयाणि पचमो—न करेइ न फारवेइ मणेण वायाए एओ १ । न
करेइ करैत नाणुजाणइ तइयओ २ । न फारवेइ फरैत नाणुजा-

मभयमहिगिचेय, नियमिमञ्चो भरह आरिय सड ।

तस्म ऋहिं मञ्चवया, साहुसरिच्छा सप्रिगिहीण ॥ ७७ ॥

“ मभव ” गाढा व्याख्या—‘ मभव ’ भङ्गकविरचनालक्षण मभवमात्रमाधित्यैव प्रदर्श्यते, न तु मर्षभङ्गेषु प्रत्याख्यातार इत्यर्थ । यद्वा मभव—मामान्येन प्रत्याख्यातृगता विचित्रा विवक्षामाश्रित्येत्यर्थ । कृत्वाचित्मभव स्वविषय तद्गृहिर्वेत्यनपेक्ष्य सामान्येनैवमभिधीयत इत्यर्थ । स्वविषयमुद्दिष्ट व्याचष्टे—‘ निय ’ इत्यादि । ‘ निजविषय ’ स्वविषय, कोऽत्र ? ‘ भरत ’ भरतक्षेत्रम्, तत्रापि ‘ आर्य सड ’ मध्यमसड आर्यावंपडविंशतिजनपदैरूपलक्षितम्, तत्र किल सभवत्सन्वयप्रहारवशेनानुमतेरागतिसभव इत्यर्थ । ‘ तस्मात् ’ भरतात् ‘ षहि ’ अपरक्षेत्रेऽप्यित्यर्थ, इह च सूत्रे “ षचित्पञ्चम्या ” इति षष्ठी, सन्वधमात्रविषयत्वात् वा । ‘ मर्षत्रतानि ’ प्रागुद्दिष्टानि ‘ माधुसदृक्षाणि ’ यतितुल्यानि त्रिविध इतिविधेनेत्यर्थ, तत्रानुगतियेर्जनस्थापि सभवात् ‘ मर्षगृहिणा ’ ममन्तश्रायकाणाम् । इति गाथार्थ ॥ ७७ ॥

एव त्रतप्रहणप्रकार मभवत आविष्टृत्य अतस्वरूपमाह—

धूलगपाणवहस्सा, निरई दुविहो य सो बहो होड ।

सकप्पारभेहिं, वज्जइ संकप्पञ्चो विहिणा ॥ ७८ ॥

“ धूलग ” गाढा व्याख्या—‘ म्थूलप्रमाणवधस्य विगति ’ म्थूरा एव स्थूरका—द्वीन्द्रियान्य तेषा प्राणा—शरीरेन्द्रियोच्छ्वाभायुर्लक्षणा तेषा वध—जिघासन तस्य विरति—निवृत्तिरित्यर्थ ।

शत तु भवति भद्राना ' तिस्र ण्मोनपञ्चाशता मिलिता सप्तच-
 त्वारिंश शत भवतीत्यर्थ । तदुक्तम्—“ लद्धफलमाणभय, भगा-
 व भवति अउणपण्णास । तीयाणागयसपडगुण्णिअ कालेण होड
 द्रम ॥ १ ॥ मीयाल भगसय, वह कालतिण्ण होइ गुण्णाओ ।
 तीयस्स पडिह्मण्ण, पच्चुप्पण्णस्स सवरण ॥ २ ॥ पच्चरुण्ण तु
 सहा, हाइ ण्णस्स एव गुण्णाओ । कालतिण्ण भण्णिअ, जिण-
 गण्णहरवायगेहिं च ॥ ३ ॥ ” नन्वेव आवकस्य त्रिविधत्रिविध-
 निवृत्ता सत्या सभवति, सा चास्यानुमतेरप्रतिपिद्धत्वादसभविनां,
 अत एव निर्युक्तिपृतोक्तम्—“ दुविह तिविहेण ” इत्यादि इति इया-
 धाया—‘ विपचाद्गहि ’ भग्नमायमगण्डाद्गहिरित्यर्थ, ‘ भद्र-
 त्रिक ’ अनुमतिनिपेयसहितम् । चतुभ्रत्वारिंश शत स्वविपये,
 सभयद्वयवहारगोचरे अनुमतिवर्जनस्य सामान्यनासभवात् ।
 इमत्र हृदयम्—यद्यपि आधरुण मामान्यनानुमतिवर्जन न सभ-
 वति, नभयत्सव्यवहारविपयेऽनुमतेरागतिसंभवात्, तथाऽपि विगे-
 यविपय गृह्यतोऽस्यानुमतिवर्जनमपि सभविपक्षमाश्रित्योक्तम् ।
 तथा चोक्तम्—“ केई भणति गिहिणो, तिविह तिविहेण नत्थि
 सवरण । त न जओ निदिह्ठ, पण्णत्तीण विमेनेड ॥ १ ॥ तो
 कह निज्जुत्तीणऽणुमड्ढण्णिसेहो ति मो सविसयम्मि । सामण्णे था
 तत्थ च, निविह तिविहेण को दोसा ॥२॥” इति गाथार्थ ॥७६॥

नन्वेवमपि “ न करेइ न फारवेइ करेत्ता नागुजाण्ड मणेण
 धायाण ” इत्यादिषु भद्रकेषु कायप्रवृत्तेरप्रत्याख्यातवात् तत्प्रवृत्तौ
 च मन प्रवृत्तेरपि प्रसङ्गात्कथ प्रत्याख्यानपालासासभय ? इत्याह—

सभयमहिगिचेयं, नियमिञ्चो भरह आरिय सड ।

तस्म वहिं सव्यया, साहुसरिच्छा सनिगिहीण ॥ ७७ ॥

“ सभय ” गाहा व्याख्या—‘ सभय ’ भङ्गकविरचनालक्षण सभयमात्रमधिकृत्यैव प्रदर्यते, न तु सर्वभङ्गेषु प्रत्याख्यातार इत्यर्थः । यद्वा सभय—सामान्येन प्रत्याख्यातृगता विचित्रा विवक्षामात्रित्येत्यर्थः । कदाचित्मभव स्वविषय तद्गृहिवेत्यनपेक्ष्य सामान्येनैवमभिधीयत इत्यर्थः । स्वविषयमुद्दिष्ट व्याचष्टे—‘ निय ’ इत्यादि । ‘ निजविषय ’ स्वविषय, कोऽत्र ? ‘ भरत ’ भरतक्षेत्रम्, तत्रापि ‘ आर्यं सण्ड ’ मध्यसण्ड आर्यार्थपडविंशतिजनपदरूपलक्षितम्, तत्र किल सभयत्सव्यवहारव्यशेनानुमतेरागतिसभय इत्यथ । ‘ तस्मात् ’ भरतात् ‘ वहिं ’ अपरक्षेत्रेष्वित्यर्थः, इह च सूत्रे “ क्वचित्पञ्चम्या ’ इति पट्टी, मधन्धमात्रनिरक्षया वा । ‘ मर्षत्रतानि ’ प्रागुद्दिष्टानि ‘ साधुमदृक्षाणि ’ यतितुल्यानि त्रिविध इतिनिधेनेत्यर्थः, तत्रानुमतिवर्जनस्यापि सभयात् ‘ मर्षगृहिणा ’ समस्तश्रावकाणाम् । इति गार्थार्थः ॥ ७७ ॥

एष प्रतग्रहणप्रकार सभयत आविष्टस्य प्रतस्वरूपमाह—

धूलगपाणवहस्सा, निरई दुविहो य सो वहो होड ।

सकप्पारभेहिं, वज्जड सकप्पञ्चो निहिणा ॥ ७८ ॥

“ धूलग ” गाहा व्याख्या—‘ स्थूलकप्राणवधस्य विरतिः’

मथूरा एव स्थूरका—द्वीन्द्रियान्य तेषा प्राणा—शरीरेन्द्रियोच्छ्वा-
मायुर्लक्षणा तेषा वध—विधासन तस्य विरति—निवृत्तिरित्यर्थः ।

द्विविधश्चासौ घधो भवति । कथम् ? ' सक्त्वात्स्वाम्भ्या ' तत्र
व्यापादनाभिर्मधि सक्त्वात्, कृत्यात्स्वाम्भ्याम् । तत्र ' यर्जयति
सक्त्वात् ' परिहरत्यसौ श्रावक प्राणरथ मक्त्वात्, नत्वात्स्वाम्भ्या-
त्तोऽपि, तत्र नियमेन प्रवृत्ते । ' विधिना ' प्रवचनोक्तेन यर्जयति,
न तु यथास्थञ्चित्त । इति गायार्थं ॥ ७८ ॥

म चाय विधि —

गुरुमूले सुयधम्मो, सविग्गो इत्तर व इयर वा ।

वज्जित्तु तथो सम्म, वज्जेइ इमे अईयारे ॥ ७९ ॥

“ गुरुमूले ” गाहा व्याख्या—‘ गुरुमूले ’ आचार्याङ्ग-
न्तिके ‘ श्रुतधर्मा ’ आकण्ठिताणुत्तादि, ‘ सविग्ग ’ मौल्लसुग्ग-
भिलापी, न तु अद्धिकात्, ‘ इत्तर ’ चातुर्मास्यात्कालानधिना
‘ इत्तरद्वा ’ यात्त्वधिकमेव ‘ यर्जयित्वा ’ प्रत्याग्याय घधमिति
प्रवृत्तम् । ‘ तत ’ तदनन्तर ‘ सम्मक् ’ अध्ययसायविशुद्धया
‘ यर्जयति ’ परिहरते, पिरतिपरिणतौ प्रत्याग्याने सत्येव प्रवृत्ति-
रेव नास्य सभवतीत्यर्थ । ‘ इमान् ’ घद्यमाणलक्षणान्, कान् ?
अतिचरणान्यतीचाग —प्रत्याग्यानमलिनताहेतयो व्यापारास्त्वान् ।
इति गायार्थं ॥ ७९ ॥

तान्नाह—

घधवहद्धिच्छेय, अइमार भत्तपाण्योच्छेय ।

कोहाड्ढूसियमणो, गोमणुयाईण नो कुआ ॥ ८० ॥

“ घधवह ” गाहा व्याख्या—घन्धवधन्धविच्छेदान् अ-
तिभार भक्तपानव्यवच्छेद कोधादिदुषितमना गोमणुयादीना न

कुर्यात् । तत्र बन्धन बन्ध-सयमन रज्जुदामकादिभिः, हनन-
 वधस्ताडन कषादिभिः, छवि-शरीर तस्य च्छेद-पाटन करपत्रा-
 दिभिः । भरण भार अतीव भरणमतिभार, प्रभूतस्य पूगफलादे
 स्कन्धपृष्ठयादिप्रारोपणमित्यर्थः । भक्त-अशनमोदकादि, पान-
 पेयमुदकादि, तस्य व्ययच्छेद-निरोधोऽज्ञानमित्यर्थः । एतान् स-
 माचरन् अतिचरति प्रथमाणुग्रतम् । एतान् क्रोधादिदूषितमना न
 कुर्यादिति । अनेनापवादमाह-अन्यथाकरणप्रतिषेधावगमात् । तत्र
 चाय पूर्वाचार्योक्तो विधि-“ बधो दुपयाण चउप्पयाण ध अ-
 द्दाण अणद्दाण अ । अणद्दाण न वट्टइ वधिउ । अद्दाण दुविहो
 सावेक्खो निरवेक्खो य । णिरवेक्खो निच्चल धणिय ज वधइ ।
 सावेक्खो दामगटिणा, ज ध सकइ पत्तीवणाइसु मुचिउ छिदिउ
 वा, ए ससरपासणण णिअव्व । ण ताव चउप्पयाण । दुप-
 याण पि दासो दान्नी वा चोरो वा पुत्तो वा खपढतगाइ जइ
 वन्मति तो मविक्कमाणि वधिअव्वाणि रन्तिअव्वाणि य, जहा
 अग्गिभयाइसु न निणस्मति । ताणि फिर दुपयचउप्पयाणि साव-
 गेण गिण्हअव्वाणि जाणि अवद्दाणि चेत्त अच्चति । बहो वि
 सह चेय । वधो नाम ताडणा । अणद्दाण निरवेक्खो निइय ता-
 लेइ । सावेक्खो पुण पुवामेव भीअपग्गिसेण होअव्व । जइ न
 करेजा तो मम्म मोचूण ताहे लयाण ठोरेण वा ण्क वा दोरिण वा
 वारे । छविच्छेओ अणद्दाण तहेव । निरवेक्खो हत्थपायकरणेन
 काइ निइओ छिदिउ । सावेक्खे गड वा अरम वा छिदेजा वा

दहेज वा । अहमारो न आरोग्यव्यो । पुडिं चेर जा वाहणाण
जीविआ सा मोत्तव्या । न होत्ता अरण्ण जीविआ ताहे दुपय
ज सय उक्खिरवइ ओअरेइ वा भार ण्य वहापिजइ । वइल्लाण जहा-
साभाविआओ नि भारओ ऊण्णथो फीरइ, इलसगडेसु नि बे-
लाए चेव मुअइ । आमहत्थीसु वि एमेव विठी । भत्तपाणयो-
अहेओ न कस्स नि कायव्यो, तिस्सल्लुहो मा मरेज्जा । तहेव अ-
ण्ह्णत्ता णेमा परिहरेज्जा । सात्तेकरो पुण रोगनिमित्त या यायाए
या भणेत्ता, अज्ज ते न देभि नि । सतिनिमित्त या उप्पयास फार-
येत्ता । सज्जत्थ नि जयणा, जहा यूल्लगपाणाइयायस्म अइचारो न
हवइ तहा पयदअत्त । ” इति गायार्थ ॥ ८० ॥

२१ मातिचार प्रथमाणुप्रतम, माप्रत द्वितीयमुच्यते—

धूलमुसावायस्स म, निरुं सो पचहा समासेण ।

कण्णयागोभूमालियनासहरण्णट्टसक्खिजे ॥ ८१ ॥

“ धूल ” गाहा व्याख्या—स्थूलमृपावादस्य च विरतिर्द्वि-
तीयमणुप्रत भवतीति गम्यते । तत्र द्विविधो मृपावाद—स्थूल सू-
क्ष्मश्च । तत्र परिस्थूरवस्तुनिपयोऽतिदुष्टनिश्चासमुद्भव स्थूल, वि-
परीतस्त्वितर, न च तेनेह प्रयोननम्, श्रावणधर्माधिफारात्स्थूल-
स्य प्रकान्तत्वान् । तथा चाह—‘ स पञ्चधा मृपावाद ’ पञ्चधा—
पञ्चप्रकार, ‘ ममासेन ’ सक्षेपेण, शेषभेदाना इमारानृतादीना
सनातीयत्वेनात्रैकान्तभाव इति इदयम् । पञ्चविधत्वमाह—‘ कन्या
भूम्यलीकन्यासहरण्णट्टसात्तित्वे ’ इति, अलीकराट्ट प्रत्येक क-
न्यादिपदेषु योननीय, तद्यथा—कन्यालीकमित्यादि, “ इन् पानी-

आदिषु " इत्यलीकशब्द-ईत इदंशे । तत्र कन्याविषयमलीकम-
भिन्नकन्यामितरा वक्ति विपर्यय वा । ष्व गवालीकमपि, अल्प-
घोर मृदुलीक विपर्यय वा वक्ति । भृन्यलीक तु परसत्कामेवात्म-
मन्दा वक्ति । व्ययहारे वा नियुक्तोऽनाभेयद्वयहारेणैव कस्य-
चिदेकस्य गगाशभिभूतो वक्ति, अस्यैवेदमाभवतीति । न्यस्यत इति
न्याम-रूपकार्पण सस्य हरण, येन वचनेन न्यासमपलपति स
मृपावाद, तदुपद्रवण त्वन्त्तानमेवेति भाष । कृत्साक्षित्वा 'तू-
त्प्रेषामत्तराशभिभूत प्रमाखीकृत मन कृत् वक्ति, यथाऽन्यह-
मत्र साक्षी । इति गार्थ्य ॥ ८१ ॥

अनिवारनाह—

इह महसन्मकराणं, रहसा च सदारमतमेयं च ।

मौमोषपमय कृत्लोहकरण च वज्रजेजा ॥ ८२ ॥

" इह " गार्थ्य व्याख्या— ' इह ' मृपावावविरतो सह-

सा-अनालो न्याभ्याख्यान ' महमाभ्याख्यान ' असदभ्यारोपणम् ।

तद्यथा— " शौरस्त्व पारगारिको वा " इत्यादि । रह—एकान्त

मत्र भव रहस्य तेन तस्मिन् वाऽभ्यारयान रहस्याभ्यारयानम्, ए-

वदुक्त भवति—एकान्ते मन्त्रयमाणानभिधत्ते, एते हीद चेद् च

गानिरुद्धान्ति न प्रयन्त इति । ' म्वनारमन्त्रभेद च ' स्वकलत्र-

विभक्तभाषितान्यकपन चेत्यर्थ । ' मृपोपदेश ' असत्योपदेशम्,

इदमेव चैव च मृहीत्यादिलक्षणम् । ' कृत्लोहकरण च ' अन्य-

माननुपपत्तयिभ्यस्वरूपलेखकरणं च वर्जयेत् । यत् एतानि समा-

चरान्तिवर्ति द्वितीयाद्याप्रथम् । इति गार्थ्य ॥ ८२ ॥

दहेज वा । अहमारो न आरोग्यञ्चो । पुत्रि चैव जा वाह्याण
जीविद्या सा मोक्षवा । न होत्रा अण्ण, जीविद्या तादे उपय
ज सय उक्त्विषद् श्रोत्रारेद् यः भार ण्ण यहाविद् । यद्वाण जहा-
माभानिआओ वि मारथो ऊणथो कीरड, हलमगंडेसु वि वे-
लाए चैव मुच्यद् । आमहत्पीसु वि ण्सेव विर्हा । भसपाणयो-
च्छेओ न फस्त रि पायओ, तिकरहुहो सा मरेजा । तद्व अ-
ण्णद्वा णेमा परिहरेजा । सायेकयो पुण रोगनिमित्त वा यायाण
या भणेजा, अज ते न देभि नि । सतिनिमित्त वा उग्राम फार-
येजा । स अथ वि जयणा, जहा यूलगपाणाइरायस्स अह्यारो न
हवद् तथा पयद्अञ्च । ” इति गार्थ ॥ ८० ॥

उत् सातिार प्रथमाणुषतम, माप्रत द्वितीयमुच्यते—

पूलसुसारायस्स य, विरई सो पचहा समासेण ।

कण्णागोभूमालियनासहरणहुडसाक्खिओ ॥ ८१ ॥

“ यूल ” गाहा व्याख्या—यूलमूपावादस्य च विरतिर्द्वि-
तीयमाणुषत भवतीति गम्यते । तत्र द्विधिषो मूपावाद—यूल सू-
क्ष्मञ्च । तत्र परिश्रवस्तुविषयोऽतिदुष्टनिवृत्तात्ममुद्भव यूल, वि-
परीतस्वितर, न च तेनेह प्रयोजनम्, श्रायकथमाधिपारात्स्यूल-
स्य प्रशान्तत्यान् । तथा चाह—‘ स पञ्चधा मूपावात् ’ पञ्चधा—
पञ्चप्रकार, ‘ समासेन ’ सक्षेपेण, शेषभेदाना शुमारानृतादीना
सनातीयत्वेनात्रेणान्तर्भाव इति हृदयम् । पञ्चविधत्वमाह—‘ कन्या
भूम्यलीनन्यासहरणहुडसाक्षित्व ’ इति, अलीकरात् प्रत्येक क-
न्यादिपदेषु योजनीय, तथा—कन्यालीकमित्यादि, “ इन् पानी-

यादिषु ” इत्यलीकशाब्द-इत इतिदेश । तत्र कन्याविषयमलीकम-
भिन्नकन्यामितरा वक्ति विपर्यय वा । एव गवालीकमपि, अल्प-
क्षीरा बहुक्षीरा विपर्यय वा वक्ति । भूम्यलीक तु परमत्कामेवात्म-
मत्का वक्ति । व्ययद्वारे वा नियुक्तोऽनाभवद्व्ययद्वारेणैव कस्य-
चिदेकस्य रागाद्यभिभूतो वक्ति, अस्यैवेदमाभवतीति । न्यस्यत इति
न्यास-रूपफाद्यर्पण तस्य हरण, येन वचनेन न्यासमपलपति स
मृषावाद, तद्वग्रहण त्वत्तादानमेवेति भाव । कृटसाक्षित्व तू-
त्कौचामत्सराद्यभिभूत प्रमाणीकृत मन कृट वक्ति, यथाऽस्म्यह-
मत्र साक्षी । इति गाथार्थ ॥ ८१ ॥

अतिचारानाह—

इह सहस्रम्भक्षण, रहसा य मदारमतभेय च ।

मोसोवएसय ऋडलेहकरण च वञ्जेजा ॥ ८२ ॥

“ इह ” गाथा व्याख्या—‘ इह ’ मृषावादविरतौ सह-
सा-अनालोऽन्याभ्याग्न्यान् ‘ महसाभ्याग्न्यान् ’ असदध्यारोपणम् ।
तद्यथा—“ पौरस्त्व पारदारिको वा ” इत्यादि । रह-एकान्त-
तत्र भय रहस्य तेन तस्मिन् वाऽभ्याग्न्यान् रहस्याभ्याग्न्यान्, ए-
तदुक्त भवति—एकान्ते मन्त्रयमाणानभिधत्ते, एते हीन् चेद च
राजविरुद्धान्क मन्त्रयन्त इति । ‘ स्वप्नरमन्त्रभेद च ’ स्वकलत्र-
विश्रब्धभाषितान्यकथन चेत्यर्थ । ‘ मृषोपदेश ’ असत्यापदेशम्,
इदमेव चैव च ऋहीत्यादिलक्षणम् । ‘ कृटलेखकरण च ’ अन्य-
नाममुद्राक्षरभिन्बस्वरूपलेखकरण च वर्जयेत् । यत एतानि समा-
चरन्तिचरति द्वितीयागुणव्रतम् । इति गाथार्थ ॥ ८२ ॥

स सातिचार द्वितीयमणुघतम्, अधुना तृतीयमाह—
 थूलादत्तादाणे, विरई त दुविह मो उ निदिह ।

सच्चिताचित्तेषु, लवणहिरण्णाद्वत्थुगय ॥ ८३ ॥

“ थूलादत्तादाणे ” गाथा व्याख्या—इहादत्तादान द्विविध,

स्थूल सूक्ष्म च । तत्र परिष्कूलस्तुत्रिपय चौर्यारोपणहेतुत्वेन प्र-
 तात स्थूलम्, तद्विपरीत तु सूक्ष्मम् । तत्र ‘ स्थूलादत्तादाने ’ तद्वि-
 पया ‘ विरति ’ निष्ठासिद्धितीयमणुघतमिति प्रथम । तत्र ‘ द्वि-
 विध ’ द्विप्रकाशम्, ‘ मो ’ इति निपात पादपूरणे, ‘ तु ’ पुन-
 रर्थे भिन्नप्रसङ्ग, तद्विधिति योजित ण्य । ‘ निर्दिष्ट ’ कथितमागम
 इति गम्यते । तत्रैव द्वैविध्यमाह—‘ सच्चिताचित्तेषु ’ सच्चिताचित्प
 यमचित्ताचित्पय चेत्यर्थ । तत्रैवाह—लवणहिरण्ययादिवस्तुगतम्,
 इति जीवानीवरूपत्वात् तस्य, आन्तिशब्दादश्वत्थादिपरिग्रह । मि-
 श्रादत्तादान त्यनयारेवान्तर्भूत राज्ञ पृथग्विबक्षितम्, सत्तेपस्यैव
 प्रस्तुतत्वात् । इति गाथायां ॥ ८३ ॥

इहातिथागनाह—

वज्रइ इह तेनाहड तस्करजोग विरुद्धरञ्ज च ।

हडतुलकृडमाण, तप्पडिरुव च बवहार ॥ ८४ ॥

“ वज्रइ ” गाथा व्याख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरते ‘ इह ’

अदत्तादानपरितौ ‘ स्तनाहनम् ’ तत्र स्तेना—चौरास्तेराहत—आनीत
 किञ्चित् कुबुमान्ति शान्तरात् तत् समर्थ इति लोभात् गृहीयात् ।
 तथा ‘ तस्करयोग ’ तस्करा—चौरास्तेपा योग—हरणक्रियाया प्रे-
 रण अभ्यनुज्ञा “ हरत भूयम् ” इति तस्करप्रयोगस्त च वर्जयेत् ।

‘ विद्मराज्य ’ इति च सूचनान् सूत्रमिति विद्मराज्येति च
 वन्येत्, विद्मरानुपयो राज्य तत्रातिव्रमः, न हि नाम्ना तत्र
 तदागमनमनुज्ञानमिति । तथा ‘ कृदनुत्पाद्कृत्मान ’ तुत्या-प्रतीत्या,
 मान कुट्वादि, कृदन्व-न्यूनाधिकृन्व, न्यूना इत्यानि अरिहृत्वा
 गृह्णाति । तथा ‘ तत्प्रतिरूप च उवदारम् ’ तेन-अरिहृत्वेन प्रति-
 रूप-मारा तत्प्रतिरूप तन व्यवहारम्, यद् यत्र घटते शीघ्रादिभूता-
 विषु पल-यादियमादि तन्त्र तत्र प्रक्षेपेण विक्रमस्त वर्द्धयेत्, यत्र
 प्तानि समाचरन्नतिचरति तृतीयागुत्रतम । इति गायार्थ ॥ ८४ ॥

सातिगार तृतीयागुत्रतम । साप्रत चतुर्थमा-—

परदारस्य य विग्ने, ओरालादिज्वमेवथां द्विद्व ।

एयमिह सुपोयव्त्वं, सदारमतोम मो इय ॥ ८५ ॥

“ परदार ” गाहा व्याख्या—परे-द्यान्त्रयतिरिमान्तेपा

दारा-कलनाणि परदाराम्नेभ्यन्तेपा रेति, प्राग्गन् पथी । ष्कृच-
 नान्तता तु प्राकृतत्यान । परकलत्रम्यैर निरति, न रेग्याया अपी-
 त्ययं । चतुर्थमगुत्रतमिति प्रक्रम । चरात् मनुष्ये । स्वदारम-
 तोपश्चेत्यत्र द्रष्टव्य । ‘ औदारिकत्रैत्रियभेदतो द्विविधमेतद् ज्ञातव्यं
 इति ण्तापि प्राकृतत्येन नपुसकनिर्देश, ‘ ण्ते’ परदारा इति द्रष्टव्यम् ।
 औदारिकत्रैत्रियभेदत ‘ द्विविधा ’ द्विप्रकारा । तत्रौदारिका नार्थ
 तिरश्च्यश्च । वैक्रिया निप्राधर्या देव्यश्च । स्वस्य दारा स्वदारा -
 स्वस्वत्तत्र तै सतोप स्वदारसतोप, मैथुनामेवम प्रति वेग्यादेरति
 वर्जनमिति हृदयम् । स्वदारसतोपश्चतुर्थ्यागुत्रतमिति योजितमेव
 अत्र चतुर्थागुत्रते वन्यतीत्युत्तरेण योग । इति गायार्थ ॥ ८५ ॥

'विदुषः' इति च सूक्तान् पूर्वानि विदुषाणां च
 तेषां, विदुषाणां च तत्रातिशय न हि तन्मते च
 तन्मतेऽप्येवमिति । तथा 'वृद्धुनात्तन्मते' इति च
 तन्मतेऽप्येवमिति, इत्यन्वयगतिश्च, नूनमपि तत्रातिशय
 इति । तथा 'तत्रातिशय च व्यवहारम्' इति च
 तत्रातिशय तन्मतेऽप्येवमिति, ननु तत्रातिशय
 इति च तन्मतेऽप्येवमिति तन्मतेऽप्येवमिति तन्मतेऽप्येवमिति
 इति च तन्मतेऽप्येवमिति तन्मतेऽप्येवमिति तन्मतेऽप्येवमिति

साविचार वर्तमानात्प्रथमम् । साध्यं चतुर्थम्—

परदास्य च विगते, श्रोतृत्वविदुषमेषां तुविद् ।

एषामिह कृण्वन्तं, सदारमतोप मो इव ॥ ८५ ॥

“ परदार ” गद्या व्याख्या— परे-श्रान्त्यन्तिरिच्छन्तेषां

त-इत्यन्तः परदारान्तेषां तेषां, प्रान्वय पक्षे । एकत्रच-
 न्तया तु प्राहृतत्वात् । परदारम्येव विगति, न रेखाया अनी-
 र्थं । चतुर्थमगुत्रमिति प्रक्रम । चगत् समुच्चये । स्वगम-
 पक्षे च द्रष्टव्यम् । 'श्रौतारिष्यक्रियमेतन्नो द्विविधमेतद् भातव्यं'
 वेदोदिति प्राकृतत्वेन नपुमकर्निष्ठा, 'गते' परदार इति द्रष्टव्यम्,
 'द्विविधा' द्विप्रकारा । तत्रौदारिका नार्थ-
 रत्नस्य । वैक्रिया मित्रावयो देव्यश्च । स्वम्य दारा म्यदारा -
 रत्नस्य तैः सकोप स्वदारमतोप, मैथुनामेवमिति घोरयोदेरपि
 त्रैर्नामिति द्रष्टव्यम् । स्वदारमतोपश्चतुर्थमगुत्रमिति योजितमेव ।
 तत्र चतुर्थमगुत्रं चतुर्थमगुत्रं योऽपि । इति गार्थार्थ ॥ ८५ ॥

अनिचागनाह—

यज्ञ इत्तरिअपरिग्गहियागमण अणुगकीड च ।

परवीणाहकरण, कामे तिच्यामिलाम च ॥ ८६ ॥

“ यज्ञ ” गाथा व्याख्या—‘ वनयनि ’ परिहरति,
किम् ? इत्वरति, अटनशीला इत्वरि “गते शीले त्वरन्”—“आदीवी
चहुल ” इत्यादन्तता स्लोकपालगृहीता, तस्या गमनमिति सवध्यते,
भान्निप्रदानेन कियन्तमपि काल स्वयगीष्टतयेरयामैथुनासेवनमित्य-
र्थ । ‘ अपरिगृहीतागमन ’ अपरिगृहीता नाम येरया ‘अन्यमत्क-
गृहीतभाटि, कुलाङ्गना वाऽनाथेति तद्रमनम् । यथानम स्वरदारस-
तोपना परत्तरन्निनोरतिचागे । ‘अनङ्गकीडा नाम कुचक्कोरनाभि-
चन्नान्तरकीडा, तीत्रनामाभिलापेण वा परिसमाप्ततस्याप्याप्त्यै
स्थालफान्भिर्योपितोऽनान्यप्रेशासेवनमिति । ‘ परविवाहकरण ’
अन्यापत्यस्य यस्याफललिप्तया स्नेहसवन्धेन वा विवाहपरणम्,
एवापत्येऽपि सत्याभिप्रतो न्याग्य इति । ‘ कामे तीत्राभिलाप च ’
इति सूचनात् ‘ कामभोगतीत्राभिलाप ’ कामा—शान्तयो भोगा—
रमादय एतेषु तीत्राभिलाप—अत्यन्ततन्ध्यनसायित्तम् । एतानि
समाचरसतिचरति चतुर्थानुव्रतम् । इति गार्थ्य ॥ ८६ ॥

एत मातिचार चतुर्थमणुव्रतम् । साप्रत पञ्चममुच्यते—

इच्छापरिमाणं खलु, अमथारभविणिरित्तिमजणय ।

चित्ताइवत्युनिसय, चित्तादविरोहथो चित्त ॥ ८७ ॥

“ इच्छा ” गाथा व्याख्या

वा परिमाणं

इच्छापरिमाणं पञ्चममणुव्रतामिति प्र

किफलम् ? इत्याह—‘अमदारम्भविनिवृत्तिमजनक’ असुन्दरारम्भ-
प्रत्याख्याननिबन्धनम् । तच्च ‘क्षेत्रात्त्रिगुविषय’ क्षेत्राणीनि य-
स्तूनि विषयोऽस्येति समाम । तदुक्तम्—“ धण धण खेत्त
वत्थु रूप सुवण्ण बुविञ्च दुपय चउप्पय च ” इत्यादि । अप्र
चादिशब्द प्रकाररचन । क्षेत्राज्य क्षेत्रप्रकारा धनादय इत्यर्थ ।
‘चित्ताद्यवरोधात्’ चित्त्रित्तदेशवशात्पाश्र्वयेण ‘चित्र’ अनेका-
कारम् । इति गाथार्थ ॥ ८७ ॥

अत्रातिचारानाह—

खेत्ताइहिरण्यार्द्धिधणाऽदुपयाडकुप्पमाणकमे ।

जोयणपयाणप्रधणकारणभावेहि नो कुण्ड ॥ ८८ ॥

“ खेत्ताइ ” गाथा व्याख्या—‘ क्षेत्रात्त्रिगुह्यादिधनादि-
द्विपदान्त्रिगुप्यमानप्रमान ’ क्षेत्रात्त्रिगुह्यात्परिमाणतिक्मानित्यर्थ ।
‘ योजनप्रदाननिबन्धनकारणभावे ’ णभिर्योजनादिभिर्यथासत्य ‘ न
करोति ’ न विधत्ते इति समुदायार्थ । तत्र क्षेत्रास्तूना योजनेन
द्वित्रादीना गृहीतपरिमाणभङ्गभयाद् वृत्त्याद्यपनयनादितैकत्रात्रापात्ने-
नेत्यर्थ । एव हिरण्यसुवर्णयो प्रदानेनागृहीतपरिमाणप्रधिकालात्प-
रत उद्ग्राहणीययोर्द्विप्रयुक्त्या धनधान्ययोर्निबन्धनेन—मत्यङ्कारादिना
नियन्त्रणेन । द्विपदचतुष्पदयो कारणेन—गर्भाधानप्रयोजनेन, शु-
प्यस्य च भावेन—अध्यवसायेन तर्न्यित्तरूपेण, एतत्तु सर्वमपि प्र-
दानादि परिमाणावर्धाकृतचतुर्मासकान्त्रिलालादर्वागव करोति—किल म-
मैतदवधीकृतकालात्परत एव परिग्रहविषयीभविष्यत्यवधमायेन ।

अत्र चादिशब्दा आगमपाठप्रमिद्धवास्त्वादिमाहका । तथा चाग-
म — “ धस्यधस्युपमाणाइकमे सप्तवत्युपमाणातिशमे हिरण्य-
मुवण्युपमाणाइकमे दुपयचउप्युपमाणाइकमे कुविन्नपमाणाइ-
कमे । ” पचमस्याविपयत्व च सजानीयत्येन शेषभेदानामत्रैरान्त-
र्भावानि द्वय्यहितत्येन च प्रायः सद्यः मध्यमगतेर्विवक्षितत्यात् पञ्च-
कमख्ययैयातिचारपग्गणनम्, अतश्चतुःपडात्सिखयातिधाराणा-
मगणनमुपपन्नम् । इति गार्थ्य ॥ ८८ ॥

उक्तान्यणुश्रुतानि, माप्रत गुणश्रुतान्यात्—सत्रापि प्रथम
दिग्गतम्, तथा—

उद्धाहोतिरियदिसिं, चाउम्मामाडकालमाणेण ।

गमनपरिमाणकरण, गुणव्यय होइ विण्णेय ॥ ८९ ॥

“ उद्धाहो ” गाहा ड्यारया—“ उद्धाधदिनर्यगिराम् ”
इति उद्ध—पद्यतारोहणानि, अध—पृथक्पथशान्ति, नियग्—पूर्वापासु
न्निष्ठ, निष्कृशब्द प्रत्येकमभिसंभ्यत, उद्धादिदिशमङ्गीकृत्य ‘ चा-
तुर्मास्यादिफालमानन ’ चतुरो मासान, अष्टौ घः यावत् इत्यादि ।
‘ गमनपरिमाणकरणम् ’ अभिप्रेतज्ञेयान् परतो गमननिवृत्तिरित्यर्थ ।
‘ गुणव्रत ’ अणुश्रुतानामेव गुणकरमित्यर्थ, भवति विज्ञेय प्रथ-
ममिति गम्यते । इति गार्थ्य ॥ ८९ ॥

अत्रातिचारनाह—

वज्रह उद्धाइकममाखयणप्येसणोमयविसुद्ध ।

तह चेष संचवुद्धिं, कहिचि मइयतरद्ध च ॥ ९० ॥

१ ‘ गवाविभाषार्थ ’ अ ।

॥ वज्रइ ” गाहा व्याख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरते ‘ ऊर्द्धादिक्रमम् ’ इति, ऊर्द्धादिषु त्रिषु क्रम-त्रयण विरचितज्ञेनात्पर-
त इति गम्यते अतिक्रमो वा क्रमोऽभिप्रेत तम् । अनेन त्रयोऽ-
तिचारा प्रतिपादिता । तथा—“ उर्द्धादिसिपमाणाइकमे१, अ-
होदिसिपमाणाइकमे२, तिरिअदिसिपमाणाइकमे३ । ” एव षोर्द्धा-
दिदिगत्तिक्रम द्विविध त्रिविधेन प्रहणे ‘ आनयनप्रेषणोभयविशुद्ध ’
वर्जयति, तत्र आनयन-परेण विवक्षितज्ञेनात्परत स्थितस्य, प्रेष-
ण ततः परेण नयनम्, उभय-उक्तद्वय अप्येकैव तै वि-
शुद्ध-निर्दोषम् । ‘ तथैव ’ तनैव प्रकारेण ‘ क्षेत्रवृद्धि ’ पूर्वादिदि-
क्परिमाणस्य अक्षिणादिदिशि प्रज्ञेपतक्षणा वर्जयतीत्यनुवर्तते ।
‘ कथञ्चित् ’ केन प्रकारेण ‘ स्मृत्यन्तर्धान च ’ स्मृते-गमनपरिमा-
णयोजनादिसरयोपयोगस्यान्तर्धान-तिरोधान भ्रशनमित्यर्थ । स्मृ-
तिमूल हि नियमानुष्ठानम्, तद्भ्रशो हि नियमत एव तद्भ्रश
इत्यतिचारता । इति गाथार्थ ॥ ६० ॥

तत्र वृद्धसंप्रदाय — उर्द्धं ज पमाण गडिअ तस्म उपरि
पञ्चयसिद्धरे रुन्दे वा मङ्गो पस्ती वा सावयस्त वत्थ आभ-
रण वा गिण्डिउ पमाणाइरेग भूमि वञ्जेजा तत्थ से न कप्पइ गतुं,
जाहे त पडिअ अरणेण वा आणिअ ताहे कप्पइ, एअ पुण
अट्टायउज्जेताइसु ह्वेजा । एव अहेकूविआइसु विभासा । तिरि-
अ ज पमाण गडिअ त तिविहेण वि करणेण नाइकमिअव्व ।
खेत्तुवुद्धी न कायव्वा, कह ? सो पुण्वेण भड गहाय गओ जाव
त परिमाण, तथो परेण भड अण्डइ ति काउ अवरेण जाणि

जोअणाणि ताखि पुत्रदिसाण न छुभेज्जा । मिअ बोलीणो होजा
निअत्तिअत्रय नि, जाखिण वा ण गतत्रय । अण्णो ॥ विसत्ति-
अव्वो । अणाणाण कोई गओ होजा ज विसुमरिअयेत्तगएण
खद्ध अणाणा ति गण्ण वा त न गेहेज्ज ” ति ॥

उक्त सातिचार प्रथम गुणप्रतम्, अधुना द्वितीयमाह—

वज्जणमणत्तगुरिअच्चगाण च भोगओ माण ।

कम्माओ सुरकम्माइयाण नवर इम मणिय ।। ६१ ।।

“ वज्जण ” गाहा व्याख्या—‘ वज्जन ’ परिहार ‘ अण-
तगुपरि ’ ति अनन्तकायस्य—आर्द्रादेरागमप्रसिद्धस्य, यदुसाम्—
“ चप्पाग भजमाणस्म, गठी चुण्णणो भव । पुढविमरिसेण
मेण्ण, अणत्तवीव वियाणाहि ॥ १ ॥ गूढसिराग पत्त, सच्छीर
ज च होइ निच्छीर । ज पि अ पणद्धमधि, अणत्तजीव वियाणा-
हि ॥ २ ॥ मचा पि कदजाई, सुरणकदा अ वज्जनवो अ । अ-
ल्लहरिषा य तथा, अल्ल तह अल्लकच्चूरो ॥ ३ ॥ सत्तावरी निरी-
ली, थुहरि गिलोई अ होइ नायव्वो । गज्जर लोणा लोढा, विरुह
तह लालनत्त च ॥ ४ ॥ ” इत्यादि । एव प्रसिद्धस्यानन्तकस्य
थर्जनमिति योग । तथा उदुम्बरीति—सिद्धान्तप्रसिद्धाना घटविप्प-
लोदुम्बरलक्षदुम्बरफलानामत्यङ्गाणाम्—अतिभोगाद्धाना मन्म-
धुमासादीनाम्, चस्य क्षुत्तरत्र योग, ‘ भागत ’ भोगमात्रित्वा
‘ मान च’—परिमाण च । इद हि किल द्वितीय गुणप्रत उपभोगपरि
भोगगुणप्रताभिधान द्विधा भवति भोजनत कमतश्च । तत्रापभुज्यत

इत्युपभोग—अशनादि, सकृदर्थत्वाद्दुपशब्दस्य, अन्तर्यत्वाद्दन्त-
भोगो वा । परिभुज्यत इति परिभोग वस्त्रादे, आशुत्यर्थत्वात् परिश-
ब्दस्य, बहिरर्थत्वाद्वा वहिर्भोग । एष चात्मक्रियारूपोऽपि विषय-
विषयिणोरभेदाद्विषय ण्वोपचरित, अत एव तन्निबन्धनकर्मण्य-
प्ययमत्रोपचर्यत इत्याह— ' कर्मत ' कर्माश्रित्य ' स्वरकर्मादीना '
कोट्टपालकर्मादीना वर्जनमिति प्रकृतम् । ' अपर ' अन्यद् द्वितीय
गुणव्रतमिदं ' भणित ' प्रतिपादित पूर्वाचार्यैरिति गम्यते ॥

तथा च बृहदसप्रदाय— " भोअणओ सायगो उस्सग्गेण
फासुअ एसणीअ आहार आहारेजा । तस्सासइ अणेमणीयमवि
सच्चित्तवज्ज । तस्सासइ अणतकायवहुवीयगाणि परिहरेजा । अ-
सणै अल्लयमूलगमसादि, पाणे मसरसमजाई, राइमे पचुमराई,
साइमे महुमाई । एव परिभोगे नि वत्थादौ—थुल्लघवलप्पमुल्लाणि परि-
मिआणि परिभुजेजा । सासणगोरवत्थमुवरि विभासा, जाव देव-
दुसाइपरिभोगे वि परिमाण करेजा । कम्मओ वि अफम्मा न तरइ
जीयिच ताहे अचतसावज्जाणि परिहरेजा । एत्थ पि एकसिं चेव
ज कीरइ कम्म पहरववहरणाइविवक्खाए तमुवभोगो, पुणो पुणो
य ज त पुण परिभोगो ति । अण्ये पुण कम्मपक्खे उवभोग-
परिभोगजोयण न करेति । उवभासो अ एअस्सुवभोगपरिभोगका-
रखमावेण । " इति ॥ ६१ ॥

समयरूपेऽप्यत्रातिचारानाह—

सच्चित्तं पटिवद्द, अपउलदुप्पउलतुच्छमक्खण्यं ।

वज्जइ कम्मयओ वि हु, एत्थ इमालकम्माई ॥ ६२ ॥

“ सचित्त ” गाथा व्याख्या—श्रावकेण हि भोजनतः कि-
 न उत्सर्गतो निरवद्याहारभोजिना भाव्यम्, कर्मतश्च प्रायो निरवद्य-
 कर्मानुष्ठानेन भवितव्यम् । अतस्तदपेक्षया यथासमयममी अति
 चारा हर्या, तत्र च भोजनतस्तावन्नाह—‘ सचित्त ’ इत्यादि । ‘ स-
 चित्त ’ कन्दादि, इह च सर्वत्र नियुक्तिविषयीकृतप्रवृत्तावप्यतिचार
 मिधान प्रतसापेक्षप्रवृत्तानामोगादिनिबन्धप्रवृत्त्या दृश्यम्, अन्यथा
 भङ्ग एव स्यात् । तथा सन्नियुक्तिविषयीकृत सचित्त वर्जयतीति
 योग । प्रतियद्धमिति सचित्तप्रतियद्ध—वृत्तस्थगोन्दादि पक्षफलादि-
 बा । ‘ अपठलिञ्च ’ इति ‘ अपठ ’ कणिकादि संभवत्सचित्ताव-
 ययम् । ‘ दुष्पठलिञ्च ’ इति ‘ दुष्पठ ’ अर्थहरिजन्माय यथावपुन
 कादि । तुच्छ—यत्र षडुनाऽपि भक्तिते न किञ्चित् तथाविधमाहार-
 कार्यम्, समश्दयत्र पाऽनिष्पन्नमुद्रफत्यादि । भक्षणराब्द प्रत्येक-
 मभिसयष्यते, सचित्तमक्षणमित्यादि । ‘ वर्जयति ’ परिहरते ‘ कर्म-
 तोऽपि च ’ कर्माभित्य पुन ‘ अत्र ’ द्वितीयगुणश्रतेऽहारकर्मादि
 वर्जयतीति योग । कर्मतो हि द्वितीयगुणश्रते पञ्चशातिचार्य भ-
 वन्ति । तदुक्तम्—“ इगाले १ यण २ साढी ३ भाडी ४ फाडी सु ५ वज्र ६
 कम्म । पाणिञ्च खेव च वत १ लक २ रस ३ केस ४ विसविसय ५ ॥ १ ॥
 ष्व खु जतपीलणकम्म १ निज्जखण २ च दवदाण ३ । सरदहत्ताक-
 सोस ४, असईपोस ५ च वज्जेज्जा ॥ २ ॥ ” भावार्थस्तु वृद्धसम-
 दायादवसेय, स चायम्—

“ इगालकम्म ति इगाले इहिउ विक्किणइ, तत्त्व इण्ड
 रायाण बहो, त न कप्पइ । वणकम्म जो वणं क्किणइ, पच्छा

गव्खे छिदिउ मोलेण जीवइ, एव पत्तगाइ पडिमिद्धा होंति । सा-
गाडिकम्म मागडिअत्तणेण जीवइ, तत्थ वधवहाइ दोसा । भाडी-
कम्म साण्ण भडोवकररेण भाडण्ण वहइ, परायग न कप्पइ,
अएणेसि वा सगड वलदे अ देइ, एवमाइ काउ न कप्पइ । फो-
डीकम्म उडत्तण हलेण वा भूमीए फोडण । दतवाणिज्ज पुब्बि
चेव पुलिंदाण मुल्ल देइ, दत्ते देजाह सि, पच्छा पुलिंदा हत्थि
पाएति, अचिरा सो वाणिअओ पइ सि काउ, एव कम्मगराण
सयमुल्ल देइ, पुब्बाणिअ कियइ । लक्खवाणिज्ज लक्खवाणिज्जे
वि ण्ण चेव दोसा, तत्थ किमिआ होंति । रसवाणिज्ज फल्लवाल-
त्तण, तत्थ सुराइ अणेगे दोसा मारण्णआओसवहाइ जन्हा तन्हा न
कप्पइ । केसवाणिज्ज दासीओ गहाय अएणत्थ विकियाइ जत्थ
अग्घति, एत्थ वि अणेगे दोसा परवसत्तादओ । विसवाणिज्ज वि-
सविकओ सो न कप्पइ, तेण षडूण जीवाण विराइणा । जतपी-
लणकम्म तेल्लिअजत उन्हुजत थ, तक्कम्माई य न कप्पइ । निल्ल-
छणकम्म वद्धेउ गोणाइ न कप्पइ । दवमिदावणयाकम्म षण्णदव
देइ तेत्तरक्खणनिमित्त जहा उत्तरायहे, पच्छा दद्धे तरणग तण
उद्धेइ, तत्थ सत्ताण सयसहत्साण बहो । सरदहतलागपरिसोसण-
या सरदहतलागाईणि सोसेइ, पच्छा धाविज्जइ, एव न कप्पइ ।
असईपोस सि जहा गोल्लविसण जोखीपोसणगा दासीण तणिअ
भाडिं गेएहति ।” प्रदर्शन चैतद् बहुसावधाना कर्मणामेवजातीयाना-
नाम्, न पुन परिगणनमिति ॥ इह चैव विंशतिसरयातिचाराभि-
धानमन्यत्रापि पञ्चातिचारसख्यया तज्जातीयाना व्रतपरिणामका-

लुप्यनिवन्धनविधीनामपरेषा समहो द्रष्टव्य इति ज्ञापनार्थम्, तेन
स्मृत्यन्तर्धानान्यो यथामभव सर्वत्रतेष्वतिचार इत्या । कृत प्र-
सङ्गेन । इति गायार्थ ॥ ६३ ॥

उक्त सात्विचार द्वितीय गुणत्रयम् । इदानीं तृतीयमाह—

तद्दृश्यत्यददविरई, अन्न स चतुर्विधो अवज्जाणे ।

पमयायारिह हिंसप्याण पापोपदेशे च ॥ ६४ ॥

“ तद् ” गाढा व्याख्या—‘ तथा ’ तेनैव प्रकारेण “ गु-
रुमूले ” इत्यादिना निर्दिष्टेन ‘ अनर्थददविरति ’ इति अर्थ—
प्रयोजनम्, न विद्यतेऽर्थो यस्मिन् सोऽनर्थ, ददव्यते आत्माऽ-
नेनेति ददव्य—निग्रह, अनर्थआसौ ददव्यानर्थददव्य—इहलोक-
प्रयोजनमप्यङ्गीकृत्य निष्प्रयोजनभूतोपमर्देनात्मनो निग्रह इत्यर्थ,
तस्य विरति—उपरम ‘ अन्यन् ’ अपर तृतीय गुणत्रयमिति
हृदयम् । स चानर्थददव्य ‘ चतुर्विध ’ चतुष्प्रकार । तदाह—
‘ अपभ्याने ’ निष्प्रयोजनदुष्टध्यानविषय इत्यर्थ । तदुक्तम्—
“ क्वहा वदइ सत्यो ?, किं भइ ? कथं केत्तिआ भूमि ? ।
को कयविक्रयकालो ?, निव्विसई किं कहिं षेण ? ॥ १ ॥ ”
इत्यादि । ‘ प्रमादाचरिते ’ इति मद्यादि प्रमाद तन्नाचरितविषय ।
अनर्थददव्यत्वं चास्योक्तशब्दार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या इत्यम् । हिंसेति—
हिंसाहेतुत्वादायुधानलविषादयो हिंसेत्युच्यन्ते, कारणे फायोपचा-
रान्, तेषा प्रदाने—अन्यस्मै तत्समर्पणे । ‘ पापोपदेशे च ’ सूच-
नात्सूत्रमिति ‘ पापकर्मोपदेशे ’ कृप्याद्युपदिशने । तदुक्तम्—“ खेत्ते

स्रडेह गोणे, दमेह एमाइ सावयजणस्स । उवदिसिउ एो कप्पइ,
जारीअजिणवयणसारस्स ॥ १ ॥ ” ‘ च ’ समुच्चये । एव च-
तुर्विधोऽनर्थदण्ड । इति गायार्थ ॥ ६३ ॥

अत्रातिचारानाह—

कदप्य ककुडय, मोहरिय सजुयाहिगरण च ।

उवभोगपरीभोगाडरेगय चेत्य वज्जेइ ॥ ६४ ॥

“ कदप्य ” गाहा व्याख्या—कन्दर्प कौकुच्य मौत्तर्य स-
युताधिकरण चोपभोगपरिभोगातिरेकता चात्र वर्जयतीति पदप-
टना । कन्दर्प—काम तद्धेतुर्विशिष्टो वाक्प्रयोगोऽपि कन्दर्प उच्यते,
मोहोद्दीपक वा नर्मेति भाष । इह च सामायारी—“ सावगस्स
अट्टट्टहामो न वट्टइ । जइ नाम हम्मिअव्व तां ईसिं चैव विहसि-
अव्व ” इति । कौकुच्य—कुत्मितसफोचनादिविन्यायुक्त कुकुच,
तद्भ्रान कौकुच्यम्, अनेकप्रकारं मुरानयनौष्ठकरचरणभ्रूविकार-
पूर्विका परिहासान्जनिता भाण्डानामिव विडम्बनान्नियेत्यर्थ ।
एत्य सामायारी—“ तारिसाणि भण्णिउ न कप्पति जारिसेहि
लोगस्स हासो उप्पज्जइ । एव गईए ठाणेण वा ठाइउ ” इति ।
मौत्तर्य—घाष्ट्यप्रथमसबद्धप्रलापित्वमुच्यते । “ मुहेण वा अरि-
माणेइ, जहा कुमारामधेण सो चारमढो विसज्जिओ, रण्णो निवे-
इय, ताए जीवियाणं वित्ती दिएणा, अएणया रट्टेण मारिओ
कुमारामओ । ” ‘ सजुत्ताहिगरण ’ अधिक्रियते नरकान्निष्वनेने-
त्यधिकरण वास्युदूखलशिलापुत्रगोधूमयन्त्रकादि, सयुक्त—अर्थक्रिया-

करणयोग्यम्, सयुक्तं च तदधिकरणं चेति ममास । तत्थ सामा-
यारी—“ सावगेण न सजुत्ताणि चेष सगहाईणि धरेअव्याणि,
एव वासीपरसुमाईनिभासा । ” ‘ उवभोगपरिभोगाईरेगय ’ ति
उपभोगपरिभोगशब्दार्थो निरूपित एव, तन्तिरेकता—तन्नाधिस्यम्,
एत्य नि सामायारी—“ उवभोगाईरित्त जइ तेत्तामलण बहु गिएहइ
तो बहुगा एहायगा वचति, तस्स लोलिआण अण्णे वि एहायगा
वचति, पन्हा पूतरआउफायवहो । एव पुफ्तवोलमाइविभासा ।
एव न वट्टइ । का विही सावगस्स उवभोगे एहाणे ? धरे एहाइ-
यच्च, नत्थि ताहे तेत्तामलणण्हिं सीस धसित्ता मत्थे साठिऊए
तत्तागाणीण तडे निविट्ठो अजर्त्ताहिं एहाइ । एव जेमु अ पुफ्तसु
कुधुमाइ ताणि च परिहरति ” ॥ ६४ ॥

उक्तं मात्तिचारं तृतीयं मुख्यप्रथमम् । तदुक्तं चोक्तानि गुणप्र-
तानि । अधुना शिक्षाप्रदानानुच्यन्त, तत्र शिक्षा—अभ्यासस्तत्प्रधा-
नानि प्रतानि शिक्षाप्रतानि पुन पुनरामेषनाटोणीत्यर्थं । तानि च
सामायिकादीनि चत्वारि, तत्र तावन् सामायिकमाह—

सिक्खावयं तु एत्थं, सामादयं मो तयं तु विण्णोयं ।

सावज्जेयरजोगायं वज्जणासेवणारूव ॥ ६५ ॥

“ सिक्खा ” गाहा व्याख्या—शिक्षा—परमपदप्रापिका-
क्रिया, तत्प्रधानं प्रथमं शिक्षाप्रथमं ‘ अत्र ’ आवरुधमे ‘ सामायि-
कम् ’ इति मम—रागद्वेषवियुक्तं, आय—लाभ, समस्त्याय समाय,
समो हि प्रतिक्षणमपूर्वैर्ज्ञानदर्शनचारित्रपर्यायैर्निरूपमसुरहेतुभिरथ-
कृतचिन्तामणिकल्पद्रुमैर्युज्यते, स एव समाय प्रयोजनमस्य त्रियानु-

धानस्येति प्रयोजन इति, किम्? सामायिकम्, प्राकृतत्वात्सुप्लुका निर्देशः । 'मो' निपात पादपूरणे । 'वचु' सामायिक पुनः । सावधेतरयोगाना' सपापधर्मव्यापाराणा यथासह्य वर्जनासेवनास्वरूप कालावधिनेति गम्यते । तस्मिन् गृहीते आरम्भादिपरिहार स्वाध्यायादिविधेः अविधेय । इह साधनयोगवर्जनवदनवद्योगासेवनमप्यहर्निश कर्तव्यमिति ज्ञापनार्थमुभयोपादानम् । एतत् पुनः सामायिकं—“ सामाह्य सावण्य कर्हि कायव्य ति ? , इह सावगो दुग्धो, इङ्गीपत्तो अ अण्डिपत्तो अ । जो सो अण्डिपत्तो मो वेडयघरे साहुसमीवे करेड, घरे वा पोसहसालाए वा । जत्थ वा बीसमइ अरुइ वा निव्वावारो सव्वत्य करेड । मव्व अउसु वि ठाणेसु नियमा कायव्य-वेडयघरे साहुसमीवे पोसहसालाए घरे आजासग करेति ति । तत्थ जइ साहुसगामे करेइ तत्थ का विही ? जइ परपरमय नत्थि, जइ यि अ केणइ सम विधाओ नत्थि, जइ कस्सइ न घरेइ मा सेण अरुविपल्ली कज्जिही, जइ धारणग द्दुण न गिणइ मा भज्जिही, जइ य वावार न मरेइ ताहे घरे वेव सामाह्य काऊण वचइ । पचसमिओ तिगुत्तो इरियादुवउत्तो, जहा साहु, मामाए सावज्ज परिहरेतो, णमणाए कट्ठं वा लेट्टुग वा पडिलेहिउ पमज्जिउ, एव आयाणे निक्खेवे अ खेलामिघाणए न विगिंचइ, विगिंचतो वा पडिलेहेइ पमज्जइ य, जत्थ चिट्ठति तत्थ वि गुत्तिनिरोइ करेइ । एयाण विहीण गता तिविहेण नमिऊण साहुणो पच्छा सामाह्य करेइ, करेमि मते । सामाह्य सावज्ज जोग पचक्खामि जाव माहु पज्जु-वासाभि दुविह तिविहेण ति काउ, पच्छा इरियावाहियाए पडिक्कमइ ।

पच्छा आलोपत्ता वदइ आयरिआइ जहा ययणियाए, पुणो वि
 गुर वदिता पडिलेहिता निविटो पुच्छइ पढइ वा, एव वेइएसु वि ।
 जया सगिहे पोसइसालाण वा तत्य नवरि गमण नत्थि । जो इड्डि-
 पत्तो सो सन्विड्डीए एइ, तेण जणस्स अत्था हाइ, आदिआ सा-
 हुणो सुपुरिसपरिगहेण । जइ सो कयसामाइओ एइ ताहे आस-
 हत्थिमाई जणेण अहिगरण न षट्ठ ताहे न करेइ, कयसामाइ-
 ण्ण य पापहिं आगतब्ब तेण न करेइ । जइ सो सावओ तो न
 फोइ उट्टेइ । अह अहाभइओ पूआ कया होउ त्ति भणति ताहे
 पुब्बरइय आसण वीरइ, आयरिआ य उट्टिआ अच्छति, तत्य
 उट्टेत्त-अणुट्टेत्ते दोसा विभासिय-वा । पच्छा सो इड्डिपत्तो सामा-
 इय करेइ अणेण विहिणा, करेमि भते । सामाइय सायज्ज जोग
 पञ्चक्यामि दुविह सिविहेण जाव नियम पञ्जुवासामि, इत्ति । एव
 सामाइय काउ पडिक्कतो घदिता पुच्छइ । सो अ किर सामाइय
 करेत्तो मउड अवणेइ, हुइलाइ नाममुइ पुक्क तयोळ पावारण-
 माई घोसिरइ । एसो विही सामाइयम्स ” ॥ ६५ ॥

अस्यैवातिचारनाह—

मणवयणकायदुप्पणिहाण इह जत्तओ विवज्जेइ ।

सइअकरणय अणवट्टियस्स तह अकरणय चेव ॥ ६६ ॥

“ मण ” गाहा व्याख्या—‘ मनोवचनकायदुप्पणिधान ’

मन प्रभृतीना सावधाना प्रवर्तनमित्यर्थ, ‘ इह ’ सामायिके ‘ य-
 त्तव ’ आदरेण ‘ विधर्जयति ’ परिहरते । त्रयोऽमी अतिचारा —
 ‘ स्तुत्यकरण ’ स्तुते —सामायिकविषयाया अनासेवनम्, एतदुक्त

भवति—प्रबलप्रमादाद्गैव स्मरति, अस्या बेलाया सामायिक फर्त-
न्य कृत न कृतमिति वा, स्मृतिमूल हि मोक्षानुष्ठानम् । अनव-
स्थितकरण—करणानन्तरमेव लजति, यथाकथञ्चिद्वाऽनवस्थित क-
रोतीत्यनवस्थितकरण वर्जयतीति । ‘ च ’ समुच्चयार्थ । ‘ एव ’
अवधारणे । अयमत्र भावार्थ —“ सामाह्य ति काठ, धरचित
जो ऽ चिंतण सङ्गो । अट्टवसट्टोवगञ्जो, निरत्थय तस्स सामह्य
॥ १ ॥ कयसामह्यो पुब्बि, घुद्धीए पेहिऊण भासिञ्जा । सइ नि-
रवज्जं वयण, अएणह मामाह्य न भवे ॥ २ ॥ अनिरिक्खिया-
पमज्जिअथडिङ्गे ठाणमाइ सेवेंतो । हिमाऽभावे वि न सो, कडसा-
मह्यो पमायाओ ॥ ३ ॥ न सरइ पमायजुत्तो, जो सामह्य कया
हु कायव्व । कयमकय वा तस्म हु, कय पि विफल तय नेय
॥ ४ ॥ काऊण तक्कण चिअ, पारेड करेइ वा जहिच्छ्राए । अ-
णवट्टिअसामह्य, अणायराओ न त मुद्ध ॥ ५ ॥ ” ॥ ६६ ॥

उक्त सातिचार प्रथम शिञ्चाव्रतम् । सांप्रत द्वितीयमाह—
दिसिवयगाहियस्स दिसापরিमाणस्सेह पढदिय ज तु ।
परिमाणकरणमेय, अवग रल्लु होइ विज्जेयं ॥ ६७ ॥

“ दिसिवय ” गाहा व्याख्या—दिग्भ्रतमुक्तस्वरूपम्, तत्र
गृहीतस्य दिक्परिमाणस्य दीर्घकालिकम्येति गम्यते, ‘ इह ’ भाव-
कधर्मे ‘ प्रतिदिन ’ अनुदिवसम्, एतद्योपलक्षण प्रतिप्रहरादेः,
‘ यत्तु ’ यत्पुन ‘ परिमाणकरण ’ सत्तिप्रतरदिक्प्रमाणप्रहरणमि-
त्यर्थ, ‘ एतत् ’ एवाविध परिमाणकरण ‘ अपर ’ अन्यद्वितीयं

सदागुरुववाय, तद् बहियापोगलक्त्वेव ॥ ६८ ॥

“ वज्र ” गाहा व्याख्या—वर्जयति ‘ इह ’ द्वितीयशिष्टा-
न आनयनप्रयोगप्रेष्यप्रयोगता चैव शब्दानुपात रूपानुपात तथा
हे पुद्गलप्रक्षेपम् इति सूत्रानुवृत्ते प्राकृतत्वाच्च पदघटना । भा-
र्यस्तु—इह विशिष्टावधिके भूदेशावग्रहे परत स्वय गमनायो-
द् यदन्य सचित्तादिद्रव्यानयने प्रयुज्यते सदेशकप्रदानादिना त्वये-
गानेय इत्ययमानयनप्रयोग । तथा प्रेष्यप्रयोग यथा—अभिगृही-
विचारदेशव्यतिक्रमभयादवरयमेव गत्वा त्वया मम गवाधाने-
न, इदं वा तत्र कर्तव्यम् इत्येवभूत् । तथा शब्दानुपात—स्वगृह-
तेप्राकारादिव्यवच्छिन्नभूदेशाभिग्रहे बहि प्रयोजनोत्पत्तौ तत्र
य गमनायोगात् घृतिप्राकारप्रत्यासन्नवर्तिनो युद्धिपूर्वकं क्षुत्काशि-
दिशब्दकरणेन समवसितकान् बोधयतः, शब्दानुपात—
व्यस्त्यानुपातन—उच्चारण शब्दानुपात तादृग् येन परकीय-
वणविवरमनुपतत्यसाविति । तथा रूपानुपात—अभिगृहीतदेशा-
दि प्रयोजनभावे शब्दमनुच्चारयत एव परेषा समीपानयनार्थं
शरीररूपप्रदर्शन रूपानुपात । तथा बहि पुद्गलप्रक्षेप—अ-
गृहीतदेशाद्बहि प्रयोजनभावे परेषा प्रबोधनाय लेखादिक्षेप पुद्ग-

तत्रैष इति भावना । देशावकाशिकमेव दर्शनमित्युच्यते—चा नृद्वि-
र्गमनाऽऽगमनादिव्यापारजनितं प्राण्युपनन्द इति, स च न्वदंष्ट-
तोऽन्येन वा कारित इति न कश्चित् फले विगेष, प्रच्युतं गुण
स्वयमने, ईर्योपयविगुदे, परस्य पुनरनिपुणत्वात् तदशुद्धि ।
इति गार्थ्ये ॥ ६८ ॥

एक साविचार द्वितीय शिक्षान्तम् । सांप्रतं तृतीयमुच्यते—

आहारदेहसकारवंभवापारपोसहो अन्न ।

देसे मन्वे य इम, चरमे सामाइय नियमा ॥ ६९ ॥

“आहार” गाहा व्याख्या—‘आहार—देहसत्कार—ब्रह्म—अव्यापा-
रपौषध’ इति ङ्ङ पौषधशब्दे रूढ्या पूर्वमु वर्तते, पक्षाणि चाष्ट-
न्यादितिथय पूरणात्पर्यं धर्मोपचयहेतुत्वान्तित्यर्थ । पौषधशब्दश्चाय
प्रत्येकमभिसवध्यते, आहारपौषध इत्यादि । ‘अन्यत्’ अपरं
तृतीय पौषधोपवासशिक्षान्तमित्यर्थ । ‘देशे’ देशविषय ‘सर्व-
स्मिन्’ सर्वविषयम्, ‘च’ समुच्चये, ‘इदं’ पौषधोपवासशिक्षान्त
‘चरमे’ सर्वतोऽव्यापारपोषधेऽङ्गीकृते ‘सामायिक’ उक्तस्वरूप
करणीयमिति गम्यते, ‘नियमात्’ अवरयतया, अन्यथा सामा-
यिकगुणाभाव इति पठ्यतना । तत्राहार—प्रतीतं तद्विषयस्तत्रिमि-
तो वा पौषध आहारपौषध, आहारादिनिवृत्तिनिमित्तं धर्मपूरण
पर्वेति भावना । एव शरीरसत्कारपौषध । ब्रह्मचर्यपौषध, अत्र
चरणीय धर्मम्, “अचो वन्” इत्यम्मादधिकारान्, “गदमद-
परयमश्रानुपसर्गे” (पा०—३—१—१००) इति यन् । ब्रह्म—
१ “अय” अ ।

कुशालानुष्ठानम् । यथोक्तम्—“ ब्रह्म देवो ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञान च
 शाश्वतम् । ” ब्रह्म च तत्पर्यं चेति समास , शेष पूर्ववत् । तथाऽ
 व्यापारपौषध इति, एत्य भावत्यो पुण इमो—आहारपोसहो दु-
 विहो, देसे सव्वे य । देसे अमुगा विगई आयनिल वा एकासिं वा
 दो वा । सव्वे चउच्चिहो आहारो अहोरत्त पचक्कत्ताओ । मरीरपो-
 सहो गहाणुव्वट्टणवण्णमनिलेयणपुण्णमधतनेलाण वत्थाभरणपरि
 चागो य, सो वि देसे सव्वे य । देसे अमुग सरीरसच्चार न करेमि
 सव्वे सव्व न करेमि ति । धम्मचेरपोमहो वि देसे मव्वे अ । देसे
 दिया रत्तिं वा ण्णसिं वा दो वा वारे ति । सत्थे अहोरत्त धम्मयारी
 क्वइ । अब्बावारपोसहो वि देसे सत्थे य । देसे अमुग धायार न
 करेमि । सव्वे सव्व वा धायार चेव हलसगहधरपरिकम्मार्इय न
 करेमि । एत्य जो देसे पोसइ करेइ सामाइय करेइ वा न वा । जो
 सव्वपोमह करेइ मो नियमा कयसामइओ । जइ न करेइ ता नि-
 यमा कचिजइ । ॥ कहिं करेइ ? चेइयघरे वा साहुमूले वा घरे वा
 पोसहसालाण वा उम्मुक्कमणिसुण्णो पढतो पोत्थय वा धायतो ध
 म्मन्नाण म्मायइ । जहा ण्ण साहुगुणे अह न समत्थो मदभग्गो
 धारेउ विभामा ” ॥ ६६ ॥

अत्रातिचारनाह—

अप्पडिदुप्पडिलेहियमज्जसेज्जाइ वज्जई इत्थ ।

सम व अणुपाल्लणमाहारार्इसु सव्वेसु ॥ १०० ॥

“ अप्पडि० ” गाहा व्याख्या—“ अप्पडिदुप्पडिलेहि-
 अपमज्जसेज्जा ” इति सूचनात् सूत्रमिति न्यायात् प्राकृतानुशेषाच्चय-

मर्थः—अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासस्तारकौ तथाऽप्रमार्जितदुष्प्रमार्जितशय्यासस्तारकौ वर्जयतीति योग । इह च शय्या प्रतीवा, संस्तीर्यत इति संस्तारक—पौषधव्रत उपयोगी धर्मकुशकन्वलीवस्त्राणि, तयोश्चाप्रत्युपेक्षण—गोचरपन्नयोश्चक्षुपाऽनिरिक्षण दुष्ट—उद्भ्रान्तचेतस प्रत्युपेक्षणम्, ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितौ च तौ शय्यासस्तारकौ घृति समास, शय्यैष वा सस्तारक इति । एवमन्यत्राप्यक्षरगमनिका कार्येति । उपलक्षणं च शय्यासस्तारकौ, उपयोगिनपीठकादेरपि । एतत् पुण्य सामायारी—“ कडपोसहिओ नो अप्पडिलेहिअ सेज्ज दुरुहड, सथारग वा दुरुहड, पोसहसाल वा सेवइ, दुम्बवत्थ वा सुद्ववत्थ वा भूमीण सथरइ, काइयभूर्माओ वा आगओ पुणारवि पडिलेहेइ, अरण्हा अइयारो । एव पीठगाइसु विविमासा ॥ ” तथा प्रमार्जन—शय्यादेर्वस्त्रोपान्तादिना तदकरणमप्रमार्जनम्, ‘ सम्यग् वाऽननुपालनम् ’ यथावदविधान ‘ आहारान्पि सवेषु ’ प्रागुद्दिष्टेषु । इति गाथार्थः ॥

एतत् भावणा—कयपोसहो अधिरचित्तो आहारो ताव सव्व देसं वा पत्थेइ, वीयदिवसे पारणगस्स वा अपण्णो अट्ठाण आढत्ति करेइ कारवेइ वा, इम इम व त्ति करेइ न वट्ठइ । मरीरसक्कारे मरीर उव्वट्ठेइ, दाढिआओ केमे वा रोमाइ वा सिंगाराहिप्पाएण मठवेइ, दाहे वा सरीर सिंचइ, एव सन्वाणि सरीरभूसाकारणाणि परिहरइ । वमचेरे इहलोइण पारलोइण वा मोगे पत्थेइ सवाहेइ वा, अहवा सदफरिसरमरूवगवा अभिलसइ, वमेचरपोसहो कया पूरिही, चइयामो वमचेरेण ति । अब्बावारे सावजाणि वावारेइ,

कयमकय वा चिंतह, एव पचइयारसुद्धो अणुपालिअव्वो इति॥१००॥

उक्त मातिचार तृतीय शिचाअतम् । अधुना चतुर्थमुच्यते—

अर्थाईण सुद्धाण कप्पखिजाण देसकालजुअ ।

दाण जईणमुचिय, गिहीण सिक्खावय भणिय ॥ १०१ ॥

“ अरणाईण ” गाढा व्याख्या—‘ अन्नादीना ’ भोजना-

दीनाम्, आन्निश दात्पानवस्त्रोपधोदिपरिग्रह, अनेन च हिरण्यादि-

व्यवच्छेदमाह । ‘ शुद्धाना ’ न्यायागतानाम्, न्यायश्च—द्विजक्षत्रि-

यैवैश्यशूद्राणा स्वयस्यनुष्ठानम्, अनेनाप्यन्यायागताना निषेधमाह ।

‘ करपनीयानाम् ’ उद्ग्रमान्दोषवर्जितानाम्, अनेन त्वक्ल्पनीयाना

प्रतिषेधमाह । ‘ देशकालयुत ’ प्रस्तायोचित ‘ दान ’ वितरण ‘ य-

तिभ्य ’ मुनिभ्य ‘ उचित ’ सगत गृहिणा शिचाअत ‘ भणित ’

सकृमतिथिसविभागप्रतमित्यथ । इह भोजनार्थं भोजनकालोपस्थायी

अतिथिरुच्यते, तत्रात्मार्थनिष्पादिताहारस्य गृहिण साधुरेवातिथि ।

तदुक्तम्—“ तिथिपर्योत्सवा सर्वे, त्यक्ता येन महात्मना । अति-

थिं त विजानीयान्छेपमभ्यागत विदु ॥ १ ॥ ” तस्यातिथे सवि-

भागोअतिथिसविभाग, सविभागमहृणात्पञ्चात्कर्मादिपरिहारमाह ।

इति गार्थार्थ ॥ १०१ ॥

एत्थ सामायारी—सावगेण पोमह पारेतेण नियमा साहूण

दाउ पारेअव्व, अण्णदा पुण अणियमो—दाउ था पारेइ पारिए वा

देइ ति । तम्हा पुण्व साहूण दाउ पण्णा पारेअव्व । कइ ? जाहे

देसकालो ताहे अप्पणो सरीरस्म विमूस काउ साहुपडिस्सय गतु

निमतेद् भिक्व गेहहृत्ति । साहृण का पडिवत्ती ? ताहे अरण्यो
 पहल अरण्यो मुहसुतय अरण्यो मायण पडिलेहेइ, मा अतराइय-
 दोसा ठवणादोसा भविस्सति, सो जइ पढमाण पोरसीण निमतेइ
 अत्थि अ नमोकारमहिअइत्तगो तो गेज्जइ, अह नत्थि न गेज्जइ,
 न वदिअव्य होइ, जइ पण लगेज्जा ताहे गेज्जइ सच्चिक्खाविज्जइ ।
 जो वा उग्घाडाए पोरसीण पारेइ पारणइत्तो अरण्यो वा तस्त दि-
 ज्जइ, पच्छा तेण मावणेण समग सपाडगो वसइ, एगो न वट्टण
 पेत्तिठ, माहू पुरओ सायगो भग्गओ घर नेऊण आमणेण उवनि-
 मतइ, जइ निविट्ठा लट्टय, अइ न निविसति त्थावि विणओ पड-
 त्तो होउ त्ति, ताहे भत्तपाण सय चेव देइ त्ति, अइवा भाण
 धरेइ भज्जा देइ, अइवा ठित्तओ अन्धइ जाव दिणण, साहू वि सा-
 वसेसय दब्ब गेहृत्ति पच्छाकम्मपरिहरणट्ठा, दाऊण वदिउ विस-
 ज्जेइ, विसज्जेत्ता अणुगन्धइ, पच्छा सय भुजइ । ज च फिर सा-
 हूण न दिणण त सायणेण न भोत्तव्व । जइ पुण साहू नत्थि ताहे
 देसफालयेलाण दिमालोओ फायव्वो, विसुद्धभावेण चित्तेअव्व,
 जइ साहूणो हाँता गो न्हि नित्यारिओ हाँतो त्ति विमासा ॥

अत्रातिशयनाह—

सचित्तनिविसवयय, वज्जइ सचित्तपिहणय चेव ।

कालाइकम्मपरवधएस गच्छरिययं चेव ॥ १०२ ॥

“ सचित्त ” गाहा व्याख्या—सचित्तनिक्षेपण वर्जयेत् स-
 चित्तपिधानं चैव कालातिक्रमपरव्यपदेशा मात्सर्यं चैव वर्जयेदिति
 पदपठना । तत्र ‘ सचित्तनिक्षेपण ’ सचित्तेषु—श्रीसादिषु निक्षेप

एतन्नादेरदानबुद्ध्या मावस्थानत एव । ' सचित्तपिधान ' सचित्तेन—फलादिना पिधान—स्थगनमिति समास , भावना प्राग्भवत् । 'कालातिक्रम ' इति कालस्यातिक्रम कालातिक्रम—इत्युचितो यो भिन्नाकाल साधूना तमतिक्रम्य—अतिलङ्घयानागत वा भुङ्क्ते, तदा च किं तेन लब्धेनापि ? कालातिक्रान्तत्वात् । तदुक्तम्—“ काले ऽप्येणस्स पहेण्यस्स अग्घो न तीरण काड । तस्सेष अथक्कपणामिअस्स गिएहृतया नत्थि ॥ ” 'परव्यपदेश ' इति आत्मव्यतिरिक्त परतस्य व्यपदेश परव्यपदेश इति समास । साधो पीपधोपवासपारणकाले भिन्नार्थे समुपस्थितस्य प्रकटमत्रादि पर्यत भावकोऽभिधत्ते परकीयमिदमिति नास्माकीनमतो न इदामि किञ्चित्, याचितो वाऽभिधत्ते विद्यमान एवामुक्तस्येदमस्ति सत्र गत्या मार्गत यूयमिति । मात्सर्यमिति—याचितं क्षुप्यति, परोत्रविद्येमनस्य वा मात्सर्यं इति तेन तावद् द्रमकेण याचितेन दत्त किमहं ततोऽपि न्यून इति मात्सर्याद् इदाति, कषायफलुपितेन वा चित्तेन वा इदतो मात्सर्यम् । इति गार्थार्थ ॥ १०२ ॥

उक्त सातिचार चतुर्थं शिक्षाप्रतम् । तदुक्ती चोक्तानि द्वादशापि भावकप्रतानि । साप्रत तत्रातिचारोक्तिभेद शोधयति । ननु यद्यतिचारा अपि परिहारविपर्ययाभावेनात्राभिधीयन्ते किमिति तेषामपि प्रतानामिष प्रत्याख्यान त्रिघात्रिघादिविभागेन न प्रदर्शितमिति मनस्याघायाह—

एत्थ पुण अइयारा, नो परिसुद्धेसु हुत्ते सव्वेसु ।

अक्खडविरहभावा, वज्जइ सव्वत्थओ भणिय ॥ १०३ ॥

“ एतत् ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र ’ ग्तेषु प्राणातिपाता
दिग्गतेषु, पुन शब्दो विशेषण्ये, अतिचारगतमेतद् अत्र विशेषितमभि-
धातव्यमित्यर्थ । ‘ नो ’ निषेधे, ‘ परिशुद्धेषु ’ विरन्धककर्मनु-
दयागततात्त्विकविरतिपरिणामप्रतिपन्नेषु ‘ भवन्ति ’ जायन्ते ‘ स-
र्वेषु ’ द्वादशस्वपि । हेतुमाह—‘ अस्रष्टविरतिभावात् ’ परिपूर्ण
देशविरतिसद्भावात्, नहि परिपूर्णदेशविरतिसद्भावे वधादिप्रतिप-
त्तिर्भवतीति भाव । वर्जयति, अत्र इतिशब्दाध्याहारो दृश्य, वर्ज-
यतीत्यत्र ‘ सर्वत्र ’ सूत्रे । ‘ अत ’ यत्ताऽस्रष्टविरतिभावाद् वधा-
दिप्रवृत्तिर्न भवत्येव अस्माद्धेतो ‘ भणित ’ उक्तम् । इदमुक्त
भवति—यद्यप्यतिचाराणां पृथक् प्रत्याख्यानं नोक्तं तथापि प्राणि-
रधानिप्रत्याख्यानं एव शुद्धिप्राप्ते प्रत्याख्यातुर्बन्धनधाद्यतिचारपरि-
हारप्रयत्नैव प्रायः प्रवृत्तिः स्यादतो अतःप्रत्याख्यानमेवविधायिपय-
व्यापीति नातिचारा अत्र पृथक् प्रत्याख्येयतयोच्यन्ते, किन्त्वैववि-
धविरतौ वधादिरूपा प्रवृत्तिर्न भवतीति ज्ञापनाय सर्वत्रातिचारान्
वर्जयतीत्युच्यते । इति गार्थ ॥ १०३ ॥

ननु यद्यत्र विरतिविरन्धककर्मशासवशागतविरतिपरिणामे
स्वरमत एव वधादिपरिहारप्रयत्नेषु प्रवृत्तिर्विरतिमतस्तर्हि तस्येद-
वि विविपयादिनिरूपकसूत्रं किंफलं देशविरतिं प्रति स्यात् ? इत्याह—

सुत्ता उवाचरक्त्तखगहणपयत्तिसया मुखेयव्या ।

कुमारचक्रमामगदडाहरण्येण धीरेहि ॥ १०४ ॥

“ सुत्ता ” गाहा व्याख्या—‘ सूत्रात् ’ आगमात् उपाय-
रक्षणाय कुम्भवारचक्रभ्रामकटण्डोद्गाहरण्येण धीरेर्जातव्या इति

योग । तत्रोपायेन रक्षणमुपायरक्षणम्, परिशुद्धनलप्रहणादिप्रहणे प्रयत्नो ग्रहणप्रयत्न, व्रतग्रहणार्थं चतुर्मासवातौ पुन पुन श्रवणादिविषय आदरविषय । सकल्पविषयीकृतप्राण्यादिरूप उपायरक्षणादीनां चार्थस्ते उपायरक्षणान्य सूत्राद् ज्ञातव्या । कथम् ? कुम्भकारचक्रभ्रामकदण्डोत्तरहरणेन । इदमत्र इदम्—यथा मिल कुम्भकारचक्रस्याभ्रमतो भ्रमतो या दण्डो भ्रमणतत्त्वैर्यनिबन्धनमेव भवति, एवमिहापि सूत्रेणोपायरक्षणादयो निरूप्यमाणा विरतिपरिणामेऽसति सति च सम्बद्धितरेसुमतो गुणकरा एव । इह केचिद् विषयादिपदानि पञ्चानुपूर्व्यां विभागेनान्यथाऽपि व्याचक्षते, इह तु प्रतिपत्तिलाघवायेत्यमेव व्याख्यातानि । इति गार्थार्थं ॥१०४॥

प्रदर्शितोदाहरणमेव समर्थयति—

गहणा उयरि पयत्ता, होड असतो वि विरइपरिणामो ।

अकुरालकर्मोदयप्रो, पडइ अरन्नाइ लिंगमिह ॥ १०५ ॥

“ गहणा ” गाहा व्याख्या—‘ ग्रहणादुपरि ’ “ गुरु-मूले ” इत्यादिसूत्रनिर्दिशितव्रतोपादानोत्तरकालमित्यर्थं, ‘ प्रयत्नात् ’ पुन पुन श्रवणाद्यादरात्, किम् ? ‘ भ्रमनि ’ जायते ‘ असन्नपि विरतिपरिणाम ’ अविद्यमानोऽपि कर्मज्ञासनिबन्धनस्तारिषको पितृत्वं ययसाय, अनेन च सूत्रादुपायरक्षणादयो निरूप्यमाणा विरतिपरिणामेऽसति तदुत्पादका भवन्तीत्यावेदितं भवति । सति तु तत्र फलमाह—‘ अकुरालकर्मोदयत ’ अशुभकृपायादिकर्मानुभावात् ‘ पतति ’ अपयाति विरतिपरिणाम इति प्रकृतम्, अत सूत्रादुपायरक्षणादयस्तत्स्थितरवानिबन्धना भवन्तीत्यभिप्राय । तत्र प्रति-

पतिते चिह्नमाह—अवर्ण—अश्लाघा अवज्ञा वा—अनादर आदिर्यस्य सत्तया, आन्तिशब्दात्तद्रक्षणोपायाप्रवृत्त्यादि च ‘ लिङ्ग ’ चिह्न ‘ इह ’ घृतपरिणामपरिपाते । इति गायार्थ ॥ १०५ ॥

अतस्तस्यामत उत्पान्नाय मत स्थैर्याय यद्विधेय तन्निग-
मनद्वारेणाह—

तम्हा निचसईए, चट्टुमायेण च अहिगयगुणम्मि ।

पडिवक्खदुगुल्लाए, परिणइआल्लोययेण च ॥ १०६ ॥

“ तम्हा ” गाहा व्याख्या—यस्मादेवमसन भवति सञ्च प्रमादात् परिपतति विरतिपरिणामस्तस्मात् नित्य—सदा स्मृत्या—अधिष्ठितानिस्मरणेन, ‘ चट्टुमाने’ च ‘ भावप्रतिबन्धेन च ‘ अधिकृतगुणे ’ सम्यक्त्वाणुप्रतापै, ‘ प्रतिपन्नजुगुप्सया ’ मिथ्यात्वप्राणिवधाद्युद्देशेन, ‘ परिणत्यालोचनेन च ’ मिथ्यात्वप्राणिवधानीना “ क्षणपला ग्ते ” इति निपाकालोचनेन । इति गायार्थ ॥ १०६ ॥

तथा—

तित्थकरभत्तीए, सुसाधुजणपञ्जुवासणाए य ।

उत्तरगुणसद्धाए, एत्थ मया होइ जइयच्च ॥ १०७ ॥

“ तित्थकर ” गाहा व्याख्या—‘ तीर्थकरभक्त्या ’ परम-गुरविनयेन ‘ सुसाधुजनपर्युपासनया च ’ भावयतिसेवनया च ‘ उत्तरगुणश्रद्धया च ’ सम्यक्त्वे सत्पणुप्रताभिलाषेण तेषु सत्सु महाप्रताभिलाषेण च ‘ अत्र ’ विरतिव्यतिकरे ‘ सदा ’ सर्वदा भवति ‘ यतित्तन्न्य ’ उद्यम करणीय । इति गायार्थ ॥ १०७ ॥

एवमसतो वि इमो, जायड जाओ वि न पडइ कयाई ।

ता इत्थ बुद्धिमया, अपमाओ होइ कायओ ॥ १०८ ॥

“ एव ” गाहा व्याख्या — ‘ एव ’ उक्तन्यायेन प्रवृत्तौ

‘ असन्नपि ’ अविद्यमानोऽपि ‘ अय ’ निरतिपरिणाम ‘ जायते ’ भवति, ‘ जातश्च ’ सपत्रश्च ‘ न पतति कदाचित् ’ नापैति कणादि-दपि, ‘ तत् ’ तस्मात् ‘ अत्र ’ नित्यस्मरणादौ ‘ बुद्धिमता ’ धी-मता ‘ अप्रमाद ’ उद्यमो भवति कर्तव्य । इति गायार्थ ॥१०८॥

उत्तम्रतानामेषाऽवधिविशेष निदर्शयन्नाह—

एत्थ उ सारगधम्मे, पायमणुव्वयगुणव्वयाइ च ।

आवकहियाई सिक्खावयाई पुण इत्तराइ ति ॥ १०९ ॥

“ एत्थ ” गाहा व्याख्या—‘ अत्र ’ एतस्मिन् प्रस्तुते

आवकधर्म इति योग, ‘ तु ’ अवधारणे, अत्रैव न शाक्यादि-धर्म, ‘ प्राय ’ बाहुल्येन, प्रायोमहत्त्वेन परिमहत्प्रतादौ चतुर्मासका-निरूपमाण्यवधिमाह । ‘ अणुत्रतगुणत्रतानि च ’ इति पञ्चाणुप्रतानि प्रतिपादितस्वरूपाणि त्रीणि गुणप्रतानि उक्तलक्षणान्येन ‘ यावत्क-धिकानि ’ इति मकृद्गृहीतानि यावज्जीवमपि धारणीयानि, “ न तु नियोगतो यावज्जीवमेव ” इति गुरवो व्याचक्षते, प्रतिचतुर्मास-कमपि तद्गृह, पृथपरपरायाततथासामाचार्युपलब्धे । ‘ शिक्षानता-नि पुनगित्वराणि ’ इति शिक्षा-अभ्यासस्तस्या-प्रतानि शिक्षात्र-तानि इत्तराणीति-इत्तरकालानि । तत्र प्रतिविविमानुष्ठेये मामा-यिकेशानकाशिके पुन पुनश्चार्थेते इति भावना, पौपधोपवामा-निधिसन्निभागौ तु प्रतिनियतविविमानुष्ठेयौ न प्रतिविसाचरणी-

यो । इति गाथार्थ ॥ १०६ ॥

एव द्वादशविधेऽपि श्रावकधर्मेऽभिहिते सलेखनाभिधाना-
वसरस्तत्राह—

सलेहया य अत्ते, न निञ्चोगा जेष पच्चयइ कोई ।

तम्हा नो इह भणिया, विहिसेसमिमस्स वोच्छामि ॥ ११० ॥

“ सलेहया ” गाथा व्याख्या—‘ सलेखना ’ चरमानश-
नपूर्वक्रियारूपा आगमप्रसिद्धा ‘ अन्ते जीवितपर्यवसाने सभवि-
नी, न ‘ नियोगान्त ’ अवश्यतया सा गृहिण्य सभविनी । कारण-
माह—येन कारणेन ‘ प्रप्रजति ’ यतिर्भवति ‘ कोऽपि ’ तथाविधवि-
रतिपरिणामवान् गृही ‘ तस्मात् ’ अतो हेतो ‘ नो ’ नैव ‘ इह ’
अत्रावसरे ‘ भणिया ’ प्रतिपादिता । ‘ विधिशेष ’ श्रावककर्तव्य-
मेवानुक्त ‘ अस्य ’ श्रावकस्य ‘ वच्चे ’ अभिवासे । इति गा-
थार्थ ॥ ११० ॥

तमेवाह—

निवसेज तत्थ सद्धो, साहूण जत्थ होइ सपाओ ।

चेइयहराईं य जम्मि तयन्नसाहम्मिया चेव ॥ १११ ॥

“ निवसेज ” गाथा व्याख्या—‘ निवसेत् ’ आवसेत्
‘ तत्र ’ नगरादी ‘ श्राद्ध ’ श्रावक साधूना यत्र भवति ‘ सपा-
त ’ सपत्न सपात—आगमनमित्यर्थ । चैत्यगृहाणि च यस्मिन्,
तदन्यसमानवार्मिकाश्चैव श्रावकादयः, इति गाथार्थ ॥ १११ ॥

एतद्विधस्थाने निवसने किं फलम् ? [इति चेदुच्यते—

या, यतस्तेषामपि वन्दनावसरे प्राक्प्रश्रिताभिगमाऽभिहित एव
यद्वा श्रवणपत्न्यं प्रागेव सत्कारवन्दनात्पिदयोगोऽर्थतो दृश्य,
तेनार्हद्विम्वविपश्मेव सत्काराणि । इति गाथार्थं ॥ ११४ ॥

तत्र—

जइविस्सामणमुच्चिओ, जोगो नवकारचित्ताईओ ।

गिहिगमण विहिसुवण, सरण गुरुदेवयाईण ॥ ११५ ॥

“ जइ ” गाथा व्याख्या—‘ यतिश्रमण ’ साधना ध्या-
नस्वप्नाभ्यायात्श्रान्ताना पुष्टकारणात्तयाविधश्रावकादपि देहस्त्रेदा-
पनोदनमिच्छता तदपनयन करणीयमिति गम्यते, प्राकृतत्वात् आ-
म्यतेऽपान्तदीर्घत्वम् । यद्वा विश्राम्यत प्रयोग इति श्रान्तस्य
णिचि ल्युटि च विश्रामणमिति च भवति । ‘ उचित ’ स्वभूमि-
कायोग्य ‘ योग ’ व्यापार । तमेवाह—नमस्कारचिन्तनादिक,
आदिशब्दात् परिपठितप्रकरणगुणनादिपरिग्रह । ततो ‘ गृहगमन ’
निजधेरमगमनम् । तत्र च ‘ विधिस्वपन ’ विधिना शयननिया ।
तमेवाह—‘ स्मरण ’ मनसि धारणम्, उपलक्ष्यत्वानस्य गुणवर्ण-
नादि च । गुरुवतादीनाम् ’ गुरुणा—धर्मदायकाना देवताना च—
अर्हताम्, आदिशब्दादन्येषा च धर्मोपकारकाणा प्रत्याख्याना-
दीना च स्मरणम् । इति गाथार्थं ॥ ११५ ॥

तत्र च—

अच्चमे पुण विरई, मोहदुगळा सतचचिता य ।

इत्थीकडेवराण, तच्चिरएसु च बहुमाणो ॥ ११६ ॥

“ अच्चमे ” गाथा व्याख्या—‘ अन्नहाणि ’ स्त्रीपरिभोग-

लक्षणे, पुन शब्दा विशेषणे, मुख्यमार्गं विशिनाष्टि । तदुक्तम्—
 " उत्सर्गत्रह्यचारित्वमसेवा पारिणामिकम् । अवश्य तेन कर्तव्य,
 दुरन्त कामविह्वर ॥ १ ॥ " इति । ' मोहजुगुप्सा ' स्त्रीपरि-
 भोगहेतुवेदादिमोहनीयनिन्दनम् । यथा—“ यल्लजनीयमतिगोप्य
 मदर्शनीय, यीभत्समुत्स्वणभलाविलपूतिगन्धि । तद् याचतेऽद्रमिह
 कामकृमिस्तदेव, किं वा दुनोति न मनोभवग्रामता मा ॥ १ ॥ ”
 इत्यादि । ' स्वतन्वचिन्ता च ' स्त्रीकहेवराणा वस्तुतन्वपर्यालो-
 चन वा योपिदङ्गानाम् । तदुक्तम्—“ फा श्री श्रोण्यामजन्म भव
 दुदरदरीपूतिसान्द्रद्रनाया ? , का शोभा भूरिमासोङ्करगडुपु निपा
 तोन्मुलेपु म्त्नेपु ? । का वा लीला मुलीलाचलितजललवालो-
 केष्वीक्षयोपु ? , स्त्रीणा किं चास्ति रम्य वदत बुधजना । यत्र
 सार्त्ति विदध्म ? ॥१॥ शुक्रशोणितसम्भूत, नरच्छिद्र मलोत्त्वणम् ।
 अस्थिगृहलिकामात्र, हन्त योपिच्छरीरकम् ॥ २ ॥ ” इत्यादि ।
 ' तद्विरतेपु च ' अत्रह्यविरतेपु च रतिपु उहुमान -अन्तरङ्गप्रीति-
 रूप । यथोक्तम्—“ तीरात्तीरमुपैति रौति करुण चिन्ता समा-
 लम्बते, किंचिद् ध्यायति निश्चलेन मनसा योगीत्र युक्तेक्षण । स्वा
 छायाभवलोक्य वृजति पुन कान्तेति मुग्ध रगो, धन्यान्ते भुवि
 ये निवृत्तमदना धिगूढु रिता कामिन ॥ १ ॥ तणमधारनिस-
 रणो, वि मुणिवरो भद्रगगमयमोहो । ज पावइ मुत्तिसुह, कत्तो ॥
 चक्कवटी वि ? ॥ २ ॥ ज विसयविरत्ताण, मोक्ख सज्जायमावि-
 यमईण । त मुणइ मुणिवरो चिय, अणुहवओ न उण अणो
 ति ॥ २ ॥ ” इत्यादि । इति गायार्थ ॥ ११६ ॥

सुत्तविउद्धस्स पुणो, सुहुमपयत्येसु चित्तविनासो ।

भवठिइनिरूपणे वा, अहिगरणोवसमचित्ते वा ॥ ११७ ॥

“ सुत्त ” गाहा व्याख्या—‘ सुप्तविबुद्धस्य पुन ’ निद्रापगमेन जाग्रतस्तु श्रावणस्य ‘ सूक्ष्मपदार्येषु ’ कर्मात्मपरिणामादिषु ‘ चित्तविन्यास ’ मानसावेशन करणीय इति गम्यते । ‘ भवस्थितिनिरूपणे ’ ससारसम्बन्धावपर्यालोचने चित्तविन्यास इति प्रवृत्तम् । यथोक्तम्—“ पिता दासो दासो भवति जनको षण्डुरहितो, रिपुर्धनुर्माता भवति दुहिता साऽपि जननी । अनिष्ट स्यादिष्ट परिणमति शर्माऽसुरतया, जनो धिक् ससारे तदपि रमति नो विरमति ॥ १ ॥ ” इत्यादि । वाशब्द पूर्वापेक्षया पदान्तरस्योक्तम् । ‘ अधिकरणोपशमचित्ते वा ’ प्रवृत्तकलहक्षामयापर्यालोचने वा, कृप्यादीनि वाऽधिकरणानि । शेष सुगमम् । इति गाथार्थ ॥ ११७ ॥

तथा—

आउयपरिहाणीए, असमजसचेट्टियाण व विवागे ।

खणलाभदीवणाए, धम्मगुणेषु च विविहेसु ॥ ११८ ॥

“ आउय ” गाहा व्याख्या—‘ आयु परिहाणी ’ प्रतिज्ञायुष्मत्क्षयलक्षणाया चित्तन्यास इति योग । यथोक्तम्—“ आगुरपूर्वापूर्वे, पूर्वोपात्तैरपात्तमिदमनिशम् । क्षपतितरा वीघ्रातपरिशोपितशेषमम्भ इव ॥ १ ॥ अविद्वत्गति समन्तात्, प्रतिदिनमासत्रता समभ्येति । मृत्युस्तथापि जानन्, विश्रब्ध स्वपिपि रजनीषु ॥ २ ॥ ” इत्यादि । “ असमजसचेष्टिताना वा विपाके ’ इति असदाचरिताना—प्राणिवधादीनाम्, वा शब्द प्राग्वत् ।

विपाके-नरकादिद्वारेण फलदायकत्वे चित्तन्यास इति प्रतिपदमस्य
 योग । यथोक्तम्—“ बहमारण्यत्रभक्त्याणदाणपरधणविलोवणा-
 ईण । सव्वजहणो उन्धो, दसगुणिओ इकसिकयाण ॥ १ ॥
 तिब्बयरे उ पन्धोसे, मयगुणिओ सयसहस्मकोडीगुणो । कोडा-
 कोडिगुणो धा, हुज्ज निवागो बहुतरो वा ॥ २ ॥” ‘क्षणलाभदीप-
 नाया’ क्षणे-कालविशेषे स्तोकेऽपि काले इत्यर्थे, लाभस्य-कर्मनि-
 जैरापुण्योपाजैनाढेर्दीपना-प्रकाराना क्षणलामदीपना तस्याम् ।
 यथोक्तम्—“ ज अण्णाणी कम्म, रयेइ बहुआहिं वासकोडीहिं ।
 त णाणी तिहि गुत्तो, गवेइ उसासमित्तेण ॥ १ ॥ जह चिरस-
 चिष्मिंधणमनलो पणसहिओ दुअ ढहइ । तह कम्मिंधणममि-
 अ, गणेण द्वाणानलो इहइ ॥ २ ॥” तथा—“नरएसु सुरयरे-
 सु अ, जो वघइ सागरोयम ण्क । पलिओऽणमाण यघइ, कोडिस-
 हस्ताणि दिवसेण ॥ १ ॥ एस कमो नरएसु रि, बुहेण नाऊण
 नाम एअ पि । धम्ममि कट पमाओ, निमेसमित्त पि वायव्वो ?
 ॥ २ ॥” ‘धर्मगुणेषु च विविधेषु’ धर्मगुणेषु-ब्रानादिगुणेष्विह-
 लोकपरलोकार्यसाधनेषु विविधेषु-बहुविधेषु । यथोक्तम्—“ जीव
 तस्म इह जसो, तिर्त्ता य मयस्स पग्भवे धम्मो । सगुणस्स नि
 गुणस्स य, अयमोऽकिर्त्ता अहम्मो अ ॥ १ ॥” तथा—“नि-
 र्जितमदमदनाना, वाक्कायमनोरिकाररहितानाम । विनिवृत्तपरशा-
 नामिहैव मोक्ष सुविहितानाम् ॥ १ ॥ स्वशरीरेऽपि न रज्यति,
 शत्रापि न प्रदोषमुपयाति । रोगजरामरणभयैरव्यथितो य स
 नित्यमुक्ती ॥ २ ॥” इत्यादि । इति गार्थार्थ ॥ ११८ ॥

तथा—

वाहगदोसविवक्त्रो धम्मायरिण य उज्जुयविहारे ।

एमाइचित्तनासो, सवेगरसायण देह ॥ ११६ ॥

“ वाहग ” गाहा व्याख्या—वाघकदोपा—अर्थोपार्जना
 गुरागान्यो ये यस्याध्यवसायकालुप्यहेतव्य स तद्विपक्षे—तत्पगमहे-
 तो चित्तन्यास विदध्यादिति योजना । यदुक्तम्—“ जो जेण
 वाहिज्जइ, दोसेण वेध्णणाइविसण्ण । मो खलु तस्स विपक्कन,
 तव्विसय वेध भावेज्जा ॥ १ ॥ अत्तम्मि रागभाये, तस्सेव उ अ
 ज्जणाइसकेस । भावेज्ज धम्महे, अभावमो तह य तस्सेव ॥ २ ॥
 नेनम्मि य सयमेत्त, माहत्ताइ य मच्चज्जिवाण । मोहम्मि अहाधूर,
 वत्थुसहाव सुपण्णिहाण ॥ ३ ॥ ’ इत्यादि । ‘ धर्माचार्ये ’ धर्म
 दातरि गुरावित्थय । यथोक्तम्—‘ इच्छे वेयावडिअ, गुरुमाइण
 महागुभावाण । जेसि पभावेणेय, पत्त तह पालिअ चेव ॥ १ ॥
 तेसि नमो तेसि नमो, भायेण पुणो वि चेव तेसि नमो । अणुव-
 फयपरहियरवा, जे ण्य देति जीवाण ॥ २ ॥ ’ इत्यादि । ‘ उद्य
 तविहारे ’ अप्रतिनद्धमासक्त्वादिविहारे साधुगत इति गम्यते, ध
 र्माचार्यप्रशेषण वा । यथोक्तम्—“ त्रिधा शुद्ध भैत्त जलमपि
 मित प्राप्नुतम, भलै क्खिन्न गात्र वसनमसदेवावृत्तिकरम् । अमू
 छांउत्तित्व एचिदपि शम कोऽपि मनमा, नमस्याय साधूश्चरित
 मिति येषामभिमनम् ॥१॥ ” एव च चित्तविन्यास फलनिर्देशाद्वा-
 रेण निगमयति—‘ एवमादिचित्तन्यास ’ एवप्रकारमन्यदव्यात्म
 प्रमादति दाविचित्तनम् । यथोक्तम्—“ शिवशर्ममूलमेव, दुरापमा-

सोऽसि जीव । जिनधर्मम् । तत्रादि मपदि तदिन्द्रमि, नोग्न्ध-
सि किमिति तत्र वराम् ? ॥ १ ॥ इत्यादि । किम् ? ' सवेगर-
मायन ' सवेग-ससारनिर्वदो मोनानुरागो वा रमायन-अमृत
निर्वृतिहेतुत्वात्सवेगरमायन तद् ' वृत्ताति ' प्रयच्छति, एतच्चिन्तने
हि सवेग उत्पद्यते । इति गायार्थः ॥ ११६ ॥

तत —

गोसे भणित्तो य विही, इय अखरय तु चिट्टमाणस्स ।
भवविरहवीजभूओ, जायड चारित्तपरिणामो ॥ १२० ॥

“ गोसे ” गाहा व्याख्या—‘ गोसे ’ प्रत्युपसि भणितश्च
निधि, चशब्दस्य एवकारार्थत्वात् प्रत्युपसि प्राक्प्रतिपादित एव
निधि, यथा—“ नरकारेण विनेहो ’ इत्यादिक । एतच्च प्रति-
त्तिनानुष्ठान फलप्रदर्शनद्वारेण निगमयति—‘ इति ’ प्रागुक्तप्रका-
रेण ‘ धनवरत ’ सन्तत ‘ चेष्टमानस्य ’ प्रदर्शितमनुष्ठान विवृध-
त श्रावकस्येति गम्यम् । किं भवति ? ‘ भवविरहवीजभूत ’ स-
सारवियोगकारणकल्प ‘ जायते ’ मप्यते चारित्रपरिणाम सर्व-
विरतिपरिणतिरिति योऽर्थः । एव हि शिवविरतिमभ्यस्यते, उपायप्र-
वृत्तेष्वप्य भवविरहवीजभूतचारित्रपरिणामस्तत्रान्यत्र वा भवे भवे-
दिति हृदयम् । इह च “ विरह ” इति सिताम्बरश्रीहरिभद्राचार्य-
स्य कवेरङ्क । इति गायार्थः ॥ १२० ॥

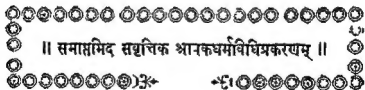
एव श्रीहरिमद्रमूरिरचिते तन्त्रेऽत्र वृत्ति मया,

प्राय पूर्वनिवृत्तिवशात्तो टिड्मात्ररूपामिमाम् ।

शक्त्या नाम त्रियध्नता यदविध किञ्चित्त्रिवद्ध भवेत्,
 तत् सिद्धान्तविचक्षणै क्षमिजनै क्षम्य विशोधय तथा ॥१॥
 इति विहितवतोच्चैर्वृत्तिमेता स्वशक्त्या,
 यदभिमतसमीहापूरि पुण्य मयाऽऽप्रम् ।
 तदुदितशुभमक्त्या धर्ममेवेति भव्या ^१;
 विदधतु यतिभक्ता साधुसन्मानदेवा ॥ २ ॥

इति श्रीमानदेवसूरिविरचिता श्रान्तधर्मविधिप्रकरणस्य
 वृत्ति परिसमाप्तेति ॥

मन्याममुदेशतोऽनुपुष्परिकल्पनया पञ्चदशशतानि पद्मविंशत्यु-
 त्तराणि अङ्कतोऽपि १९२६ ॥

श्रीरत्नानन्दग्रन्थरत्नमालायामद्योवधिमुद्रितानां ग्रन्थानां सूची.

१ समवसरणस्तत्र	२६ चतुर्दशतमम्
२ शुद्धमवप्रकरणम्	२६ अष्टाद्विक्याख्याल्लयानम्
३ लोकनालिका	२७ चम्पकमालाकथानकम्
४ योनिस्तव	२८ सम्यक्त्वकौमुदी
५ कालसप्ततिका	२९ धादयुगविरणम्
६ देहस्थितिस्तवो लक्ष्मणबहुत्व च	३० धर्मरत्नप्रकरण (स्वोपहटीकया समलक्षितम्)
७ सिद्धदण्डिका	३१ रूपसूत्र सुवाधिकांनान्म्या टीका या भूषितम्)
८ द्वायस्थितिस्तव	३२ उत्तराध्ययनम् (भाद्रविजयगणित- विरचितटीकयोपेतम्)
९ भावप्रकरणम्	३३ उपदेशमस्तिका
१० नवनरप्रकरण (भाष्यविग्रनिम मलक्षणम्)	३४ कुमारपालप्रबन्ध
११ विचारपद्याशिका	३५ आचारोपदेश
१२ बन्धपत्रशिक्षिका	३६ रोहिण्यशोरचन्द्रकथा
१३ परमाणु-सुदृढ-निगादधर्तृशिक्षिका	३७ ज्ञानमाराष्ट्र (ज्ञाननपरीनाम्न्या टीकया समलक्षणम्)
१४ धायक्रममत्रप्रकरणम्	३८ गुरुगुणधर्तृशतपत्रशिक्षिककुलक (दिपिकया भूषितम्)
१५ वनवदनादिभाष्यत्रयम्	३९ समयसारप्रकरण सदाकम्
१६ सिद्धगद्याशिका	४० मुक्तसागरम्
१७ अत्रायउच्छकुलकम्	४१ धम्मिल्लक्षणा
१८ विचारसप्ततिका	४२ धन्यकथानकम्
१९ अल्पबहुत्वगर्भितवीरस्तवनादि	४३ प्रतिमाशतकम्
२० पद्यसूत्रम्	४४ चतुर्विंशतिस्तुतिसग्रह
२१ जन्मून्वामिचरिनम्	
२२ रत्नपालत्रूपकथानकम्	
२३ सूत्ररत्नावली	
२४ भेषदनसमन्व्याखेख	

(११२)

- ४५ रौहिणेयकथा
 ४६ क्षेत्रसमासप्रकरण (स्वोपज्ञटीक
 या भूषितम् ।)
 ४७ धाद्विविधि (विधिकौमुदीनाम्न्या
 वृत्तयोपत)
 ४८ बृहत्सप्रहशी
 ४९ पददर्शनसमुच्चय
 ५० पञ्चमपह
 ५१ मुकुतसङ्कीर्णमहाकाव्यम्
 ५२ चत्वार प्राचानकर्मप्रथा
 ५३ सम्बाधसन्ति
 ५४ कुवलयमाला कथा-संस्कृत
 ५५ सामाचारीप्रकरण (स्वापज्ञटीक
 या भूषितम्)
 ५६ करुणावन्नायुधनाटकम् ।
 ५७ कुमारपालचरित्रमहाकाव्यम्
 ५८ महानीरवरिय
 ५९ कौमुदीनिर्माणदनाटकम्
 ६० प्रतुज्जसौन्दर्यम्
 ६१ धर्मान्युदयम्
 ६२ पञ्चनिग्रन्थीप्रश्नपत्रात्तीर्थपदसप्त
 ह्यधीप्रकरण
 ६३ रयणमहरीरुद्रा
 ६४ सिद्धप्राशस्त्यम्

- ६५ दानप्रदीपम्
 ६६ यथहेतुदमप्रिभाषी भादि
 ६७ धर्मपरीक्षा
 ६८ समतिरातम्न्यानकम्
 ६९ चैत्यवदनमहाभाष्यम्
 ७० प्रश्नपद्धति
 ७१ कल्पकिरणावली
 ७२ योगदर्शनम्
 ७३ मङ्गलप्रकरणम्
 ७४ दण्डनरकन्द मनीकम्
 ७५ गुप्तवृत्तादिप्रधानकम्
 ७६ धारकधमविधि मनीक
 ७७ मेषदूत मनीकम्
 ७८ गुप्तत्वविनिश्चय मनीक

छपायेला परचुरण संस्कृत ग्रंथ

- १ मरुतयादशीकथा
 २ सुमन्वचरित्रम्
 ३ सुदशनाचरित्रम् (प्रथम भाग)
 ४ चरुपमपरी
 ५ चैनप्रतन्त्रियाविधि
 ६ मानु-शास्त्रयकक्रियासूत्राणि
 ७ नलदमययाच्यमानम्
 ८ अनुसारीपथानिदशसूत्रे

